

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

«MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ»

Əlyazması hüququnda

Zeynalov Natiq Əhməd oğlu

« İqtisadiyyatın real sektorunun inkişafında bank sektorunun rolu və onun yüksəldilməsi istiqamətləri » mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İstiqamətin şifri və adı: İİM010000 Maliyyə

İxtisasın şifri və adı: İİM010003 Bank işi

Magistr proqramının rəhbəri: i.e.d. prof.R.M.Rzayev

Elmi rəhbər i.e.d. prof. M.M.Bağirov

Kafedra müdiri - i.e.d. prof. Z.F.Məmmədov

Bakı 2015

MÜNDƏRİCAT:

Giriş.....	3
I Fəsil. Bankın yaranması və təşkilinin nəzəri-metodoloji əsasları.....	7
1.1.Bank anlayışı, onun təşkilinin nəzəri əsasları.....	7
1.2.İqtisadiyyatın real sektoru,onun inkişafında bankların rolu və yeri.....	12
1.3.Bank sistemi və onun fəaliyyətinin həyata keçirilmə istiqamətləri	17
II Fəsil. İqtisadiyyatın inkişafında bankların rolunun təhlili.....	28
2.1.Bank fəaliyyətinin hüquqi əsasları.....	28
2.2.Bankların real sektordakı fəaliyyətinin təhlili.....	33
III Fəsil. Real sektorda bank fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi.....	41
3.1.Bank fəaliyyətinin inkişaf strategiyası.....	41
3.2.Real sektorda bank fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri.....	47
3.3.Bank sektorunun beynəlxalq maliyyə qurumları ilə əməkdaşlığının inkişaf etdirilməsi.....	53
Nəticə və təkliflər.....	68
Ədəbiyyat siyahısı.....	73

Giriş

Mövzunun aktuallığı. Azərbaycan Respublikasında sağlam milli iqtisadiyyatın, onun real sektorunun formalaşdırılması və inkişafı xeyli dərəcədə kredit münasibətlərinin mövcud potensialının, eləcə də güclü və etibarlı bank sisteminin reallaşdırılmasından asılıdır. Bununla əlaqədar olaraq ölkədə bazar münasibətlərində bank sisteminin və infrastrukturunun formalaşması prosesi gedir. Bununla yanaşı, transformasiya olunan iqtisadiyyatda, onun real sektorunda həmin prosesi ləngidən amillər fəaliyyət göstərir ki, bu da milli iqtisadiyyata yönəldilən kredit resursları həcmnin azalmasına, real sektorun uzunmüddətli kreditləşdirilməsinin xüsusi çəkisinin aşağı düşməsinə, borc kapitalının istehsal sferasından tədavül sferasına axınına və s. gətirib çıxarır. Nəticədə, həm bazar iqtisadiyyatının formalaşdırılması vasitələrindən, həm də onun sabitləşdirilməsini və iqtisadi artımı təmin edən amillərdən biri kimi kredit özünün potensial imkanlarını reallaşdırmağa bilmir.

Bank sisteminin təşkili makroiqtisadi sabitliyin təmin edilməsində, iqtisadiyyatın və onun ayrı-ayrı sektorlarının, habelə bazar infrastrukturunun inkişafında mühüm rol oynayır. Bank sisteminin inkişafı ənənəvi və alternativ maliyyə vasitələrindən istifadə etməklə daxili yığımin mexanizmini fəallaşdırmağa imkan verir. Bazar münasibətlərinə keçid bank sektoru tərəfindən ölkədə investisiya prosesini fəallaşdırmağa, əhalinin əmanətlərinin iqtisadiyyatın real sektorlarına transformasiyasına real zəmin yaratmaqdadır.

Ölkədə iqtisadiyyatın real sektorunun normal fəaliyyət göstərməsi üçün onun əsasını təşkil edən bütün zəruri ünsürlərin, xüsusilə bank münasibətlərinin formalaşdırılması və inkişafı zəruridir.

İqtisadi inkişafın müasir səviyyəsinə uyğun bank sisteminin formalaşdırılması və təkmilləşdirilməsi kredit mexanizminin milli iqtisadiyyatın real sektorunun dirçəldilməsinə təsirinin müəyyən edilməsi, real sektorun maliyyə və bank-kredit arasında normal qarşılıqlı fəaliyyətin təmin edilməsi ilə bağlı bir sıra problemlərin mövcudluğu tədqiqat mövzusunun seçilməsinə əsas vermişdir. Bu problemlərin tədqiq edilib öyrənilməsi ölkədə bankların kredit siyasətinin formalaşmasına uyğun

yeni nəzəri- metodoloji müddəaların və praktiki prosedurların işlənilib hazırlanmasına imkan verir.

Problemin öyrənilmə səviyyəsi. Bank sisteminin təşkili, pul-kredit siyasətinin müxtəlif tərəfləri dünyanın bir sıra iqtisadçı alimlərinin - A. Smit, D. Rikardo, K. Marks, Y. Şumpeter, C. Keyns. C.Helbreyt, L.Lerner, M.Fridmen, V.Leksis, O.S.Bulko, E.Jukov, O.İ.Lavruşin, V.İ.Rıbnim, Q.A.Şvarcem və başqalarının əsərlərində işıqlandırılmışdır.

Azərbaycan Respublikasında da bir sıra iqtisadçı alimlər - Ş.H.Hacıyev, Z.F.Məmmədov, D.A.Bağirov, R.A.Bəşirov, E.M.Sadiqov. M.M.Bağirov, S.M.Məmmədov, və başqaları transformasiya olunan iqtisadiyyatın inkişafında bank sektorunun yeri və rolu ilə bağlı məsələlərə öz əsərlərində geniş yer vermişlər.

Bununla yanaşı bank sisteminin fəaliyyət səmərəliliyini yüksəltmək hesabına ölkədə iqtisadi artımın təmin edilməsi üzrə praktiki tədbirlərin işlənilib hazırlanması, araşdırılan problemin çoxplanlı xarakteri bu sahədə nəzəri tədqiqatların həyata keçirilməsi zəruriliyini şərtləndirir.

Tədqiqatın əsas məqsədi və vəzifələri. Dissertasiya işinin məqsədi Azərbaycan Respublikası iqtisadiyyatının real sektorunun banklar tərəfindən maliyyələşdirilməsinin müasir vəziyyətini araşdırmaq və iqtisadi artımı təmin edən bank münasibətlərinin təkmilləşdirilməsi üzrə elmi cəhətdən əsaslandırılmış təklif və tövsiyyələr işləyib hazırlamaqdan ibarətdir.

Məqsədə uyğun ofaraq aşağıdakı vəzifələrin həll edilməsi zəruri hesab edilmişdir:

- real sektorun formalaşması və maliyyələşməsinin sosial-iqtisadi mahiyyəti və məzmununun yeni nəzəri-metodoloji aspektlərindən öyrənilib aşkara çıxarılması;

- iqtisadi inkişafın hazırkı mərhələsində bank-kredit siyasətinin fəallaşdırılması zəruriliyini əsaslandırmaq;

- real sektorun formalaşmasına fiskal və monetar yanaşmaları tədqiq etmək;

- davamlı iqtisadi inkişafın təmin edilməsinə uyğun pul-kredit siyasətinin nəzəri konseptual əsaslarını araşdırmaq;

-real sektorun maliyyələşdirilməsində daxili və xarici maliyyə mənbələrindən istifadəni təhlil etmək;

-real sektorun banklar tərəfindən kreditləşdirilməsinin müasir səviyyəsini araşdırmaq;

-bankların maliyyə sabitliyinin təmin edilməsində iqtisadi inkişafın investisiya potensialının yüksəldilməsinin mühüm amili olduğunu əsaslandırmaq;

-Azərbaycan Respublikasında iqtisadiyyatın real sektorunun banklar tərəfindən maliyyələşdirilməsinin təkmilləşdirilməsi üzrə praktiki tövsiyələr işləyib hazırlamaq.

Tədqiqatın predmeti və obyekt. Tədqiqatın predmeti kimi Azərbaycan Respublikasında real sektorun maliyyələşdirilməsində bank sisteminin formalaşdırılması, inkişafı və təkmilləşdirilməsi; obyekt isə bank sistemi, iqtisadiyyatın real sektorunda onun təzahür formaları çıxış edir.

Tədqiqatın informasiya bazası və işlənməsi metodları. Tədqiqatın informasiya bazasını Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları, Nazirlər Kabinetinin, Maliyyə Nazirliyinin, Mərkəzi Bankın, İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyinin bülletenləri, hesabatları, bir sıra elmi təşkilatların materialları, dövrü mətbuatın məlumatları təşkil edir.

Tədqiqat işində abstraksiya, təhlil və sintez, induksiya və deduksiya, sistemli yanaşma, müqayisəli təhlil, qrafik və s. metodlarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Dissertasiya işinin elmi yeniliyi aşağıdakılardan ibarətdir:

-bazar münasibətləri şəraitində real sektorun formalaşması və maliyyələşməsi yeni nəzəri-metodoloji aspektlərdən öyrənilib aşkara çıxarılmışdır;

-bank sisteminin yeni şəraitə uyğun qaydada təşkili prinsipləri tədqiq edilib öyrənilmiş və onun real sektorun formalaşmasında rolu əsaslandırılmışdır;

-iqtisadi inkişafın hazırkı mərhələsinə uyğun pul-kredit siyasətinin elmi-nəzəri konsepsiyası işlənib hazırlanmışdır;

-real sektorun maliyyələşdirilməsində daxili və xarici maliyyə mənbələrindən istifadənin optimal nisbəti müəyyən edilmişdir;

-müasir şəraitdə Azərbaycanda real sektorun banklar tərəfindən maliyyələşdirilməsinin müasir vəziyyəti və ona təsir edən amillər təhlil edilmişdir.

Tədqiqatın praktik əhəmiyyəti. Tədqiqat işinin nəticələri və dissertasiyanın ümumiləşdirilmiş müddəaları “Pul, Banklar”, “Bank işi” fənnlərinin tədrisi prosesində istifadə oluna bilər.

Tədqiqatın elmi-nəzəri əhəmiyyəti. Tədqiqat işində irəli sürülən vəzifələr, istifadə olunan üsullar, təkliflər tədqiqatın elmi-nəzəri əhəmiyyətini təcəssüm etdirir.

Dissertasiyanın quruluşu və həcmi. Dissertasiya giriş, 3 fəsil, nəticə və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. Tədqiqat işi 76 səhifə həcmindədir. İşdə 9 cədvəl və 8 qrafik-sxemlərdən istifadə edilmişdir. Ədəbiyyat siyahısı 63 addan ibarətdir.

I Fəsil

Bankın yaranması və təşkilinin nəzəri-metodoloji əsasları

1.1. Bank anlayışı, onun təşkilinin nəzəri əsasları

Banklar xüsusi bir qurumdur və iqtisadiyyatın inkişafında özünəməxsus yeri var. Bankların yaranması və inkişafı da dünya mədəniyyəti və cəmiyyətin inkişafı ilə bərabər getmişdir. Cəmiyyətin inkişafı tarixində isbata ehtiyacı olmayan bir həqiqət də bankların inkişaf səviyyəsi ilə bütövlükdə sosial-iqtisadi inkişafın düz mütənasibliyindən ibarətdir. Hansı məmləkətdə bankların yüksək səviyyəsi müşahidə olunursa, orada sürətli iqtisadi inkişaf, yüksək mədəniyyət var.

Bankların yaranma tarixi ayrı-ayrı iqtisadçılar tərəfindən müxtəlif cür qiymətləndirilir. Bu diskussiyanın dərinliyinə getmədən göstərmək lazımdır ki, bank italyanca “banco” sözündən götürülmüş, hərfi mənada *masa* deməkdir. Hətta bu sözün mahiyyətinə uyğun olaraq qədim Yunanıstanda bankirlərə *trapezidlər* (trapeza -stol, masa deməkdir), qədim Romada *mensarlar* (mensa -stol deməkdir) deyirdilər. İqtisadiyyat inkişaf etdikcə ticarətə, alqı-satqıya daha çox ehtiyac yaranırdı. Bununla əlaqədar olaraq malların alınıb-satılması üçün qızıldan istifadə olunmağa başlanmışdır. Amma istehsal elə səviyyəyə çatırdı ki, artıq malların qızıl örtüyünü daşımaq çətinləşirdi, həm də böyük xərc tələb edirdi. Buna görə qızıl ustaları meydana gəldi, onlar xüsusi yerlər, zirzəmilər hazırlayaraq qızılları saxlamaq üçün qəbul etməyə başladılar. Tacirlər müəyyən müddət üçün xidmət haqqı ödəyərək qızıllarını onlarda saxlayırdılar. Onlar isə təbii ki, bu qızılların qəbulu haqqında əks tərəfə qəbz verirdilər. Tezliklə mallar bu qəbzlərlə alınıb-satılmağa başlandı. Qızıl ustaları burada 100% -li ehtiyatla çalışırdılar, yəni saxlandıca nə qədər qızıl var idisə, bir o qədər də qəbz verirdilər. Sonralar kağız pullar buraxılaraq ehtiyat azaldıldı. Bank sözü də stol arxasında oturaraq pulların dəyişdirilməsi və ya saxlamaq üçün alınması prosesi ilə əlaqədar yaranmışdır. Sonralar banklar pulların saxlanması və hesablaşmalarla yanaşı, kredit də verməyə başladılar. Babilistanda bizim eradan əvvəl bank işini İqiba və Turaşanın tacirləri, qədim Yunanıstanda isə tacir –trapezidlərlə yanaşı kilsə xidmətçiləri də yerinə yetirirdilər. XII –XIV əsrlərdə Lombarda və Venesiyanın bankirləri xeyli məşhurlaşmışdılar.

Bir çox tədqiqatçıların fikrincə, ilk banklar manufaktura dövründə yaranmışdır. Lakin digərləri tərəfindən bu fikir inkar olunur və bankların yaranma tarixinin daha əvvəlki dövrlərə təsadüf edildiyi sübut olunur. Tarixçilərin fikrincə, hələ bizim eramızdan 2300 il əvvəl həm də kredit verən ticarət şirkətləri olmuşdur. Bizim eradan əvvəl VI əsrdə qədim Babilistanda, IV əsrdə Yunanıstanda əmanət alıb suda verən təşkilatlar var idi. Amma bunlar əsl bank deyildi. Əsl maliyyə -kredit institutu kimi bank 1407-ci ildə İtaliyanın Genuya şəhərində (Banka di San Corco) yaradılmışdır. Amma bütün bunlarla yanaşı normal bank sisteminin yaranması XVII əsrə təsadüf edir. İngiltərədə ilk dəfə XVII əsrin sonunda banklar əsasən ticarət – sənaye sahələrinin kreditləşdirilməsi ilə məşğul olurdular. Dövlətdən banknot buraxmaq hüququnu alan ilk səhmdar bank (Bank of English) 1664-ci ildə İngiltərədə təsis edilmişdir.

Beləliklə, banklar iqtisadiyyatın pul və kredit ehtiyacını ödəyən qurumlardır və iqtisadiyyatın dinamik və səmərəli inkişafında böyük rola malikdirlər. Bank – fiziki və hüquqi şəxslərin pul vəsaitlərini depozitə cəlb etmək, həmin vəsaiti müddətlilik və faizlə geri qaytarmaq şərti ilə öz adından və öz hesabına yerləşdirmək, fiziki və hüquqi şəxslərin hesablarını açmaq və əməliyyatlarının məcmusunu həyata keçirmək üçün müstəsna hüquqa malik kredit təşkilatıdır.

Bank xüsusi müəssisə kimi əmtəə istehsal edir, lakin onun istehsal etdiyi əmtəə maddi istehsal sahəsinin mallarından fərqlənir. Bank sadə əmtəə istehsalı ilə məşğul deyil. O, xüsusi növ olan ödəmə vəsaiti – pul istehsal edir. Banklar pul vəsaitlərinin toplanılması, kreditin verilməsi, pulla hesablaşmaların həyata keçirilməsi, dövrüyyə üçün kredit vəsaitlərinin emissiyası, müxtəlif qiymətli kağızların buraxılması və s. funksiyalarını yerinə yetirən xüsusi iqtisadi institutlardır. Kredit idarələri sistemində əsas yer müəssisə və təşkilatların kreditləşməsi qaydalarını müəyyən edən banklara məxsusdur. Artıq məlumdur ki, iqtisadiyyatın maliyyə vəsaitlərinin çatışmazlığını hiss edən bütün subyektlərə kreditləri məhz banklar verir. Banklar kredit əməliyyatları həyata keçirmək üçün təkcə özünəməxsus kapitaldan deyil, eyni zamanda, cəlb edilmiş vəsaitlərdən də istifadə edir.

Bank- xüsusi icazəyə malik bir və ya bir neçə törəmə bankı olan, fəaliyyəti baş ofisin qurumunun yerləşdiyi ölkənin bank idarəetmə institutları və təşkilatı tərəfindən tənzimlənən və nəzarət olunan müstəqil maliyyə qurumudur. Bank Nizamnamə kapitalında səsvermə hüququ verən, səhmlərin əlli faizi təsisçi banka və ya bank holding şirkətinə məxsus olan törəmə bank kimi fəaliyyətə başlaması onunla təsisçi bank və ya bank holding şirkəti arasında bağlanmış müqaviləyə əsasən həyata keçirilir. Təsisçi banka və ya bank holding şirkətinə törəmə bankın qəbul etdiyi qərarlarının qanuna uyğunluğuna və icra edilməsinə dair xüsusi təsir göstərmək səlahiyyətləri verilir.

Bankın filialı-hüquqi şəxs olmayan bankın olduğu yerdən kənarda yerləşən, öhdəlikləri üçün bankın özünün məsuliyyət daşıdığı, banka icazə verilmiş bank fəaliyyətinin hamısının və ya bir hissəsini həyata keçirə bilən bankın ayrıca bölməsidir. Xarici bankın filialı - Azərbaycan Respublikasında Mərkəzi Bankın lisenziyası ilə ona icazə verilmiş bank əməliyyatlarını həyata keçirmək hüququ olan xarici bankın ayrıca bölməsidir.

Bank holding şirkəti - bank lisenziyasına malik bir və ya bir neçə törəmə bankı olan və fəaliyyəti Mərkəzi Banklar tərəfindən tənzimlənən şirkətdir.

Bankın şöbəsi-hüquqi şəxs olmayan, bankın olduğu yerdən kənarda yerləşən, öhdəlikləri üçün bankın özünün məsuliyyət daşıdığı, onun respublika ərazisində depozitlər cəlb edən və ya köçürmə, hesablaşma-kassa əməliyyatları aparan ayrıca bölməsidir.

Bankın nümayəndəliyi-hüquqi şəxs olmayan, bankın olduğu yerdən kənarda yerləşən, bank fəaliyyəti ilə məşğul olmağa hüququ olmayan, yalnız onun mənafeələrini təmsil və müdafiə edə bankın ayrıca bölməsidir.

Bank olmayan kredit təşkilatı-öz vəsaiti və ya cəlb edilmiş vəsait hesabına (depozitlər istisna olmaqla) yalnız pul formasında kreditlər verməklə məşğul olan hüquqi şəxsdir. Bank müəyyən edilmiş qaydada xüsusi icazə ilə verilən, fiziki və hüquqi şəxslərdən depozitlərdən və ya digər qaytarılan vəsaitlər cəlb etmək, öz adından və öz hesabına kreditlər vermək ilə bağlı fəaliyyəti, habelə müştərilərin tapşırığı ilə müxtəlif pul köçürmə və hesablaşma xəzinə əməliyyatlarını məcmu

halında həyata keçirməyə müstəsna səlahiyyət malik xüsusi maliyyə-kredit təşkilatı olmaqla hüquqi şəxs kimi fəaliyyət göstərir.

Bank krediti - bağlanmış müqaviləyə uyğun olaraq qaytarılmaq, müəyyən müddətə (müddətin uzadılmasına hüququn verilməsi ilə) və faizlərə uyğun komissyon haqları ödənilmək şərti ilə ciddi əmlak təminatı və ya heç bir maddi təminat tələb etmədən müəyyən kəmiyyətdə verilən borc pul vəsaitidir. Eyni şərtlərlə pul vəsaitinin verilməsi haqqında müştəri tərəfindən götürülmüş hər hansı öhdəlik, zəmanət, borc qiymətli kağızlarının diskontlaşdırılması və ya faizlər ödəməklə onların satın alınması və müqaviləyə əsasən hər hansı formada verilmiş vəsaitin qaytarılmasını tələb etmək səlahiyyətinə malik hüquqi qayda və ya kredit verilməsi əməliyyatları başa düşülür.

Bank təşkilatı müvafiq müqavilə şərtləri ilə faizlər və ya komissyon haqlar ödənilməklə və ya ödənilmədən müştərilər bank əmanətçilərinin tələbi ilə qaytarılmasını və ya başqa hesaba köçürülməsini nəzərdə tutan bankın balansında aparılan cari, əmanət (depozit) şəklində xüsusi hesaba qoyulmuş və ya tələb olunan hesaba köçürülmüş pul vəsaitidir.

Banklarda əsas iştirak payı səhmdar kapitalının və ya səsvermə hüququnun 10 və ya daha çox faizini təşkil edən, yaxud müqavilə əsasında iştirakçısı olduğu hüquqi şəxsin qərarlarının qəbul edilməsinə əsaslı göstərməyə imkan verən paya və ya dolaylı yolla sahib olma hüququdur. İnzibatçı kimi bankın Müşahidə Şurasının baş katibi, Audit təşkilatlarının və İdarə Heyətinin üzvləri, habelə bankın baş mühasibi və ya mühasibat xidmətinin rəhbəri audit bölməsinin əməkdaşları, bank filialının, şöbəsinin və nümayəndəliyinin rəhbərləri və baş mühasibləri qəbul olunur. Banka aidiyyəti olan şəxslər qrupuna bankın inzibatçıları, quruluş bölmələrinin rəhbərləri, qərarların qəbul edilməsinə iştirak edən bankın əməkdaşları daxildir. Bank işçiləri ilə yaxın qohumluq münasibətlərində olan şəxslərin-işçinin əri arvadı, valideyni, o cümlədən ərinin və arvadının valideyni, babası, nənəsi, övladı, o cümlədən övladlığa götürülən, qardaşı və bacısıda həmin qrupun tərkib hissəsi sayılır. Bankda mühüm iştirak payı olan hər hansı şəxs və ya bank kapitalında mühüm iştirak payı olan hüquqi şəxs və banka aidiyyəti olan şəxsin nümayəndəsi bank müəssisənin fəaliyyətində iştirakçı kimi nəzərdə tutulur. Bankların həyata keçirdikləri klirinq əməliyyatları içərisində müxtəlif

hesablaşmalar qurumunun bir və ya bir neçə iştirakçısına verdiyi və ya onlardan aldığı ödəniş məbləğləri üzrə yaranan tələblərin və öhdəliklərin, onların fərqi olan xalis tələb-iddiaya və ya bir xalis öhdəliyə çevrilməsi prosesidir. “Yerli” ifadəsi banka, filiala və ya nümayəndəliyə aid edildikdə əsas fəaliyyət yeri Azərbaycan Respublikasında olan bank, filial və ya nümayəndəlik başa düşülür. Maliyyə məsələlərinin həllində iştirak edən “Kredit təşkilatı”-xarici bankın yerli filialı və ya bank olmayan qurumdur. Bank fəaliyyətində iştirak edən “Məqbul və lazımı keyfiyyətlərə malik şəxs”-vətəndaş qüsursuzluğuna malik olan, habelə, ictimai mövqeyinə görə vicdanlı və etimada layiq sayılan və peşəkar keyfiyyətləri, təcrübəsi, işgüzar mənafeləri ona bankın mühüm iştirak payının sahibi, inzibatçısı müvəqqəti inzibatçısı və bank fəaliyyətindən kənarlaşdırılan fiziki şəxslər nəzərdə tutulur. Bankın gündəlik fəaliyyətində iştirak edənlərin etibarlılığını artırmaq sahibləri və o hüquqi şəxs olduqda onun icra təşkilatının rəhbərləri fəaliyyət göstərə bilərlər. İnzibatçısı, müvəqqəti inzibatçı keçmişdə mülkiyyət əleyhinə və iqtisadi fəaliyyət sahəsində məsuliyyətə cəlb edilməsi faktının olmaması bank təşkilatında müvafiq vəzifəni tutmasına və peşə fəaliyyəti ilə məşğul olmasına imkan yaradır. Bankın təhlükəsiz fəaliyyətinin təmin edilməsinə istiqamətlənmiş normativlərə, qaydalara, tələblərə və göstərişlərə əsaslanmış düşünülmüş davranış, idarəetmə və nəzarət üsulu onun əməkdaşlarının gündəlik vəzifə borcları olmaq, hər bir işçinin səlahiyyət dairəsini müəyyənləşdirmək üçün istifadə olunan əmək normalarının məcmusudur.

Bankın məcmu kapitalı əsasən onun öz vəsaitindən ibarət olmaqla gündəlik hesabatında haqq-hesabat məqsədləri üçün istifadə olunur və onun miqdarı ölkənin Mərkəzi Bank tərəfindən müəyyən olunmuş normativ xassəli aktlarla sərhədlənən I dərəcəli (əlavə) bank təşkilatı sayılmaqla onun əsas kapitalla daxil olan bütün hissələrin cəmi və bank ödəmələrin miqdarına nisbətən müəyyənləşdirilir.

Azərbaycan Respublikasının ərazisində banklar və bank olmayan kredit təşkilatları bank fəaliyyətini Mərkəzi Bankın verdiyi xüsusi razılıq (lisenziya) icazə əsasında həyata keçirə bilərlər. Depozit əməliyyatları yalnız bank təşkilatları tərəfindən müəyyən olunmuş normalar əsasında reallaşdırılır. Bank olmayan kredit təşkilatlarının bank fəaliyyətinə xüsusi icazə verilməsi və gündəlik fəaliyyətinin

tənzimlənməsi qüvvədə olan qanunvericilik və Mərkəzi Bank tərəfindən yaranmış şəraiti iqtisadi-siyasi vəziyyətə uyğun bank fəaliyyəti qaydaları müəyyən edilir.

Bank hər hansı fiziki və hüquqi şəxsin xüsusi icazə olmadan bankçılıq fəaliyyətilə məşğul olduğunu müəyyən etdikdə, həmin şəxsə həmin fəaliyyətinə xitam verilməsi haqqında tələb göndərir və müvafiq dövlət qurumlarına bu barədə rəsmi yazılı məlumat göndərilir. Bankın müəssisəsinin adı əsasən onun nizamnaməsi ilə müəyyən edilmiş xüsusi, yəni-məxsusi adında mütləq surətdə “bank” sözü olmalıdır. Heç bir bank istənilən sənəddə, elanlarda və ya reklamda özünün nizamnaməsində göstərilən addan fərqli olaraq digər adla adlandırıla bilməz və ya fəaliyyət sahəsini dəyişdirmək səlahiyyətinə malik olması qeyri-mümkündür.

Bankın törəmə banklarının adında əsas bankın adı göstərilməlidir və onun filiallarının, şöbələrinin və ya nümayəndələrinin adında bank sözü hüquqi bağlılıq və mənsubiyyət mənasında işlədilir. Bank fəaliyyətinə başlamaq üçün verilmiş xüsusi icazənin ləğv olunmuş bankların adında “ləğv prosesində olan” sözləri əlavə edilməklə onun tam mahiyyətilə müştəriləri vaxtında məlumatlandırmağa borcludur.

Ölkədə fəaliyyət göstərən hər bir bank müəssisəsinin adında “Azərbaycan Respublikası”, “dövlət”, “milli” sözlərindən istifadə edilməsinə yalnız qanunvericilikdə nəzərdə tutulduğu hallarda yol verilir, bununla yanaşı ölkə ərazisində bir neçə bank müəssisəsinin şərti olaraq eyni adda fəaliyyət göstərməsi yol verilməzdir.

1.2. İqtisadiyyatın real sektoru, və onun inkişafında bankların rolu və yeri

Son illərdə Azərbaycanda müşahidə olunan yüksək iqtisadi inkişaf, aparılan məqsədyönlü siyasət və ona müvafiq həyata keçirilən islahatlar ölkə iqtisadiyyatının potensial imkanlarından daha səmərəli istifadə nəticəsində əldə olunmuşdur. Həyata keçirilən iqtisadi islahatlar ölkədə makroiqtisadi dayanıqlığın qorunub saxlanılmasına, investisiya mühitinin və infrastruktur təminatının yaxşılaşdırılmasına imkan vermişdir. Real sektorun strukturunun təkmilləşdirilməsi, onun potensialının artırılması, iqtisadi fəaliyyətin diversifikasiyası əsasında ölkənin rəqabət

qabiliyyətinin yüksəldilməsi ilə qeyri-neft sektorunun inkişafı sahəsində müəyyən addımlar atılmışdır.

Nəzəri və tətbiqi iqtisadiyyat elmi keçid dövrü iqtisadiyyatının qarşılaşdığı problemlərin həlli üçün bir sıra nəzəri fikirlər formalaşdırmış və bu fikirlər bəzi ölkələrdə tətbiq edilərək müəyyən nəticələr əldə edilmişdir. Lakin bu nəzəriyyələr yalnız birbaşa bazar iqtisadiyyatına keçid proseslərini tənzimləməyə xidmət edir. Azərbaycan kimi ölkələrin isə sovetlər dövründə yaradılmış iqtisadi infrastruktur, sənaye potensialını, kifayət qədər savadlı əhalisi və s. vardır. Bu ölkələrdə, digər tərəfdən uzunmüddət bazar iqtisadiyyatının prinsipləri deyil, inzibati-amirlik münasibətləri hökm sürmüşdür. Odur ki, keçid dövrünün çox qısa bir zaman çəkəcəyi düşüncəsində olanlar, böyük ehtimalla yanırlar. Bu mənada keçid dövrü iqtisadiyyatının özəlliklərinin, ümumi qanunauyğunluqlarının öyrənilməsinin məqbul konsepsiyaların işlənilib hazırlanmasında böyük əhəmiyyəti vardır. Məhz buna görə də bu ümumi problem və qanunauyğunluqların nəzərdən keçirilməsi məqsədəuyğundur.

İqtisadi ədəbiyyatda qeyd olunduğu kimi, bütövlükdə iqtisadiyyat dörd sektora bölünür: Manetar sektor, Real sektor, Xarici sektor və Sosial sektor.

Real sektora kənd və meşə təsərrüfatı, ovçuluq və balıqçılıq, sənaye, istehsal, tikinti və xidmət sahələri (ticarət, nəqliyyat, rabitə, təhsil, səhiyyə. elm, mədəniyyət və s.) daxil edilir. Cədvəl.1.də real sektora kredit qoyuluşlarının müqayisəli təhlilini görə bilərik.

Real sektora kredit qoyuluşu, (milyon manat)

Cədvəl.1.

Sektorlar	31.12.2013	30.09.2014	Artıb/Azalıb
Sənaye və istehsal	1516,4	2021,0	504,6
Kənd təsərrüfatı və emal	733,3	807,6	74,3
Ticarət və xidmət	2219,9	2536,3	316,4
İnşaat və əmlak	2362,6	2434,2	71,6
Nəqliyyat və rabitə	506,0	582,6	76,6
Energetika, kimya və təbii ehtiyatlar	288,2	221,0	-67,2

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı

Azərbaycan Respublikası DSK-nın milli hesablar sisteminin təsnifatına görə, real sektorun məhsul istehsal edən sahələrinə sənaye, kənd təsərrüfatı, ovçuluq və meşə təsərrüfatı; tikinti, xidmət sahələrinə isə nəqliyyat, poçt və rabitə, topdan və pərakəndə ticarət, avtomobillərin, məişət məmulatlarının və şəxsi istifadə əşyalarının təmiri, mehmanxana və restoranlarda xidmətin göstərilməsi, sosial və digər xidmətlər aid olunur. Mərkəzi Bankın təsnifatına görə isə, real sektorun sahələrinə ticarət və xidmət; energetika, kimya və təbii ehtiyatlar, kənd təsərrüfatı və emal; inşaat və əmlak; sənaye və istehsal; nəqliyyat və rabitə; ev təsərrüfatları; ictimai təşkilatlar; hökumət idarələri və digər sektorlar daxil edilir.

Dövlət müxtəlif iqtisadi siyasət (büdcə, vergi, bank-kredit, valyuta, xarici-iqtisadi, siyasət və s.) tədbirlərindən istifadə edərək real sektorun formalaşmasına əhəmiyyətli təsir göstərir və sosial tərəqqini təmin edir. Hazırkı şəraitdə pul-kredit siyasəti dövlətin real sektora təsirinin dolayı formalarından biridir. O, pulun iqtisadiyyatın real sektorunda rolu və onun əsas makroiqtisadi parametrlərə (iqtisadi artım, məşğulluq, qiymət, tədiyyə balansı) təsiri haqqında nəzəri konsepsiyalara əsaslanır. Müasir nəzəriyyələrdə pula və kreditə real sektorun formalaşması və inkişafının fəal amilləri kimi baxılır.

Real sektorda bank sisteminin inkişafına tarixi zərurətlə bağlı olan bir sıra makroiqtisadi və siyasi amillər təsir edir. Bu amilləri ayrı-ayrı araşdırmaq.

1. *Əmtəə-pul münasibətlərinin inkişaf səviyyəsi.* Banklar iqtisadiyyatda pulla bağlı əməliyyatları yerinə yetirirlər. Onlar fiziki və hüquqi şəxslərin sərbəst pul vəsaitlərini cəlb edir, kreditlər verir, müxtəlif məqsədlə nağd və nağdsız hesablaşmalar aparırlar. Buna görə də ölkə iqtisadiyyatında əmtəə-pul münasibətlərinin, istehsal və ticarətin inkişaf səviyyəsi, pul dövriyyəsinin vəziyyəti, bank sisteminin fəaliyyətinə əsaslı surətdə təsir edir, onun mənasını müəyyənləşdirir.

2. *İctimai və iqtisadi qaydalar, onların məqsədli təyinatları və sosial istiqamətləri.* Əgər cəmiyyətdə bu və ya digər formada əmanət, depozit fəaliyyəti kifayət dərəcədə stimullaşdırılmazsa və bu iş mövcud qaydalarla, normativ sənədlərlə nizamlanmazsa, onda banklar hüquqi və fiziki şəxslərin sərbəst vəsaitini cəlb edə bilməz. Əgər cəmiyyətin inkişafının hər hansı bir mərhələsində, hərbi kommunizm

dövründə olduğu kimi əmtəə mübadiləsi və pul dövriyyəsi dayandırılarsa və sadəcə olaraq bu proses əmtəə bölgüsü vasitəsilə həyata keçirilərsə, belə vəziyyətdə nə banklar, nə də ki, digər kredit təşkilatları səmərə əldə edə bilməz və sistemin inkişafı ləngiyər.

3. *Qanunvericilik bazası və qanunlar.* Dünyanın bir çox ölkələrində mövcud bank qanunvericiliyi heç də bir-biri ilə eyniyyət təşkil etmir və onların arasında böyük fərqlər mövcuddur. Elə ölkələr vardır ki, orada banklara qiymətli kağızlarla əməliyyat aparmaq, öz kapitalını iqtisadiyyatın hər hansı bir sahəsinə yönəltmək və ya sahələrlə təmərközləşmə aparmaq qadağan edilmişdir. Digər ölkələrdə isə banklara sığorta işi ilə məşğul olmağa icazə verilmir. Bank qanunvericiliyi bu sistemin zəruri bir hissəsidir. Hal-hazırda Azərbaycanda bank fəaliyyətinə dair iki əsas qanun fəaliyyət göstərir: 1) 12 dekabr 2004-ci il tarixli «Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında qanun», 2) 16 yanvar 2004-cü il tarixli «Azərbaycan Respublikasında banklar haqqında qanun».

4. *İqtisadiyyatda bankların rolu və mahiyyəti haqqında ümumi təsəvvürlər.* Mərkəzləşdirilmiş idarəetmə sistemi şəraitində banklar dövlət idarəetmə sisteminin bir hissəsi kimi müəssisəyə təşkilatların fəaliyyətinə nəzarət edən orqan şəklində mövcud idi. Bu şəraitdə banklar maddi nemət yarada bilmədən üst qurum rolunda çıxış edirdi.

Bazar iqtisadiyyatı və ona keçid şəraitində banklar tamamilə fərqli xarakter daşıyırlar. Çoxpilləli bir sistem yaranır, bank sistemində müxtəlif mülkiyyət formaları - dövlət, şəxsi, kooperativ, səhmdar, qarışıq və s. fəaliyyətə başlayır, ixtisaslaşdırılmış kredit təşkilatları yaranır. Banklar artıq çoxsaylı əməliyyatlar üzrə xidmətləri həyata keçirir. Beləliklə, sistemin inkişaf etməsi onun mahiyyətindən irəli gəlir, təsəvvürlər dəyişdikcə sistemə münasibət də dəyişir.

Banklar iqtisadi yüksəliş dövründə daha səmərəli vəziyyətdə olurlar. Belə ki, müəssisələrin, fiziki və bütün hüquqi şəxslərin fəaliyyətləri genişlənir, bank xidmətlərinə tələbat güclü sürətdə artır. Bank əməliyyatları çoxalır, nəticədə əldə olunan mənfəət də artır. Bu mənfəət kredit təşkilatlarının inkişafına sərf edilir. Belə

halda bank risklərinin səviyyəsi azalır, onların fəaliyyəti stabil xarakter alır, likvidlik dərəcəsi yüksəlir.

İqtisadi böhran vəziyyətində tənəzzül baş verir, inflyasiya, maliyyə vəsaitlərinin çatışmamazlığı, sabitliyi pozan amillərə çevrilir. Bu şəraitdə banklar üçün vəsaitlərin cəlb edilməsi çətinləşir, onların apardığı əməliyyatların həcmi ciddi surətdə azalır, risklərin səviyyəsi yüksəlir, Belə hallarda banklar demək olar ki, uzunmüddətli kreditləşməni dayandırır. Inflyasiya bankların malik olduqları kapitalı qiymətdən salır. Büdcə çatışmamazlığı əlavə pul kütləsinin emissiyasını labüd edir ki, bu da çox hallarda vəziyyəti daha da gərginləşdirir.

5. *Siyasi amillər.* Ən vacib siyasi amillərdən biri ölkədə aparılan siyasətin inkişaf istiqamətləridir. Əgər ölkədə bazar iqtisadiyyatının inkişafına imkan yaradılsa, şəxsi mülkiyyət inkişaf etdirilirsə, bu halda bank kapitalının həcmnin, bankların və ümumiyyətlə, kredit təşkilatlarının sayının artması, bank sisteminin möhkəmlənməsi, onun iqtisadiyyatdakı mövqeyinin daha da möhkəmlənməsi üçün müsbət zəmin yaradır.

Siyasi aləmdə qeyri-müəyyənlik baş verdikdə isə bank sisteminin inkişafı ləngiyir, valyutanın ölkədən xaricə axını baş verir. Eyni zamanda, ölkə rəhbərliyinin dəyişməsi də bank sisteminin inkişafına təsirsiz qalır.

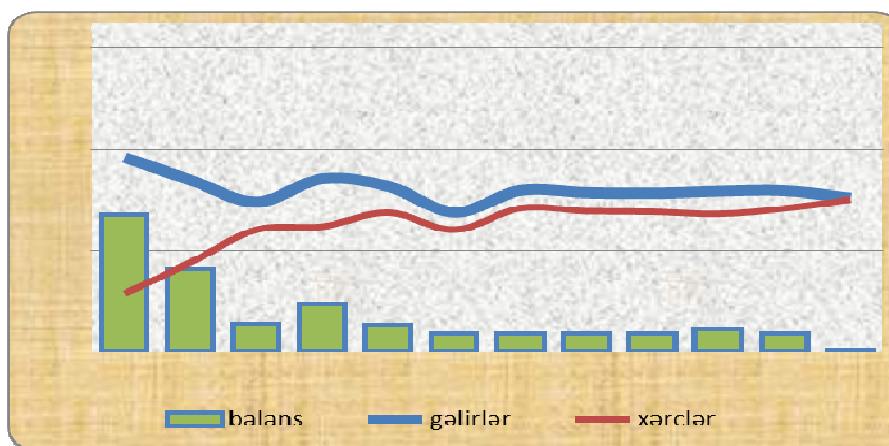
6. *Mövcud banklararası rəqabətin səviyyəsi.* Bazar iqtisadiyyatı şəraitində çoxsaylı müstəqil bankların meydana gəlməsi, onları yeni müştəri uğrunda mübarizəyə sövq edir, göstərilən xidmət növlərinin çoxalmasına, xidmətin keyfiyyətinin yüksəlməsinə, yeni xidmət sahələrinin yaradılmasına məcbur edir.

7. *Ölkənin iqtisadi siyasətindəki dəyişikliklər, iqtisadi inkişafın səviyyəsi;* Bank sisteminin inkişafına təsir edən amillərdən biri də ölkənin iqtisadi siyasətindəki dəyişikliklər iqtisadi inkişafın səviyyəsi və dövlətin cari iqtisadi siyasətidir. Dövlətin iqtisadi siyasətinin həyata keçirilməsini təmin edən orqanlardan biri də Mərkəzi Bankdır. Mərkəzi banklar dövlətin iqtisadi siyasətində baş verən istiqamət dəyişiklikləri ilə əlaqədar dərhal öz strukturlarında dəyişiklik edir. Qanunvericilik əsasında Mərkəzi banklar tək-cə ayrı-ayrılıqda kommersiya banklarına deyil, eyni zamanda bütövlükdə bank sisteminə təsir edə bilər. Bank sistemi fəaliyyətinin

sabitləşməsinə həyata keçirərək Mərkəzi banklar kommersiya banklarında öz ehtiyatlarını artırmağı, kreditlər verilməsini tələb edən, mərkəzləşdirilmiş kredit ehtiyatlarından istifadəyə görə faiz dərəcələrini dəyişə bilər. Azərbaycan Respublikasında faiz dərəcələrinin dəyişmə dinamikasını aşağıdakı qrafik 1. də aydın izləmək olar. Eyni zamanda yeni filiallar yaradılmasını gecikdirə və ya sürətləndirə bilər, bu və ya digər pozuntulara görə lisenziyaları geri ala bilər.

2013-ci ildə dövlət büdcəsinin gəlir və xərclərinin qeyri-neft ÜDM-ə nisbəti(%-lə)

Qrafik.1

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı

8. *Mövcud vergi siyasəti.* Bank sisteminin inkişafına təsir edən amillərdən biri də mövcud vergi siyasəti, vergi dərəcələri və növləri, kifayət dərəcədə bank kapitalının olmaması, ixtisaslı, peşəkar kadr potensialı, xidmət olunan müştərilərin vəziyyəti və digər səbəblərdir.

1.3 Bank sistemi və onun fəaliyyətinin həyata keçirilmə istiqamətləri

Bank sistemi anlayışı öz məzmununa görə sistem anlayışına uyğun olmaqla müvafiq elementlərin məcmusudur, bu elementlər birlikdə müəyyən tamlığa malikdir, bu elementlər qarşılıqlı surətdə əlaqəlidir. Konkret olaraq isə bank sistemi- bankların, bank infrastrukturu, bank qanunçuluğu və bank bazarının məcmusudur. İqtisadi sistemin tərkib hissəsi olmaqla bank sistemi cəmiyyətdəki iqtisadi münasibətləri əks etdirir.

Bank sistemini digər sistemlərdən fərqləndirən bir neçə xüsusiyyətləri var. Bank sistemi bir məqsədə xidmət edən müxtəlif hissələrin, elementlərin vahidliyi kimi təsəvvür edilir. Bank sisteminin özünəməxsusluğu onun tərkibinə daxil olan elementlərin və onların qarşılıqlı münasibəti ilə müəyyənləşdirir. Bu zərurət olduqda sistemin elementlərinin bir-birini əvəz edə bilməsi deməkdir. Əgər hər hansı səbəbdən banklardan biri bağlansa və ya ləğv edilərsə sistem öz fəaliyyət qabiliyyətini itirmir. Onun funksiyalarını digər banklar yerinə yetirir, zərurət olduqda isə təzəsi yaranır. Beləliklə sistemin bütövlüyü pozulmur.

Azərbaycan Respublikasında bank sisteminin formalaşması çox da uzaq dövrə təsadüf etmir, onun tarixi böyük deyil. Keçmiş SSRİ-nin tərkibində olarkən Azərbaycanda da bütün SSRİ-də olduğu kimi mərkəzləşdirilmiş və birpilləli sovet bank sistemi fəaliyyət göstərirdi. 1990-cı ildə SSRİ Dövlət Bankı və bank fəaliyyəti haqqında qanun qəbul olundu. Bu qanunla ikipilləli bank sisteminə keçid reallaşdı. 1996-cı ildə yeni bank qanunları hazırlanıb qəbul olundu və əvvəlki qanunlar öz qüvvəsini itirdi. Azərbaycan Respublikasında hazırda ikipilləli bank sistemi tətbiq olunur. Azərbaycan Respublikasının bank sistemi Mərkəzi Bankdan və Respublikanın kredit təşkilatlarından ibarətdir. Bank sisteminin ən mühüm tərkib hissəsi isə, Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankıdır. Mərkəzi Bank respublikanın mərkəzi bankı statusundadır və bütövlükdə dövlət mülkiyyətindədir. O, hüquqi şəxsdir, möhürü var və mərkəzi bankın bütün vəzifələrini yerinə yetirir. Mərkəzi Bank fəaliyyətində mənfəət güdmür, bütün vergidən azaddır, lakin xərcləri öz gəlirləri hesabına ödəyir.

Respublikamızın müasir bank sisteminin strukturu 4 amilin təsiri altında formalaşmışdır:

Birinci amil, kredit idarələrinin iki funksiyasının olmasıdır. Bildiyimiz kimi, banklar emissiya və kredit funksiyalarını həyata keçirirlər. Bankların ixtisaslaşması ona gətirib çıxarmışdır ki, tarixən emissiya funksiyası Mərkəzi Bankda, xalq təsərrüfatının və əhəlinin kreditləşməsi isə işgüzar kommersiya banklarında cəmləşmişdir. Nəzəri cəhətdən bankların ixtisaslaşmasında belə bölgü özünü doğruldur. Buna görə də respublikada pul nisbətlərini təhlil və pul dövriyyəsini

idarə edən xüsusi aparatın olması zərurəti yaranır. Belə halqa əsas funksiyası pul dövriyyəsinin tənzimlənməsi olan respublikanın Mərkəzi Bankıdır. Bu vəziyyət kreditləşmə üzrə əməliyyatlar və respublikanın ssuda fondunun idarə olunmasını həyata keçirən kommersiya banklarına aiddir.

İkinci amil, bank sisteminin strukturuna təsir göstərən mülkiyyətin xarakteridir. Məlumdur ki, uzun illər iqtisadiyyatda dövlət mülkiyyəti üstünlük təşkil edirdi. Buna görə ölkədə yalnız dövlət mənşəli banklar fəaliyyət göstərirdi. Son illərdə mümkün olan mülkiyyət çoxluğu müxtəlif tipli bankların yaranmasına gətirib çıxarmışdır. Bunu Cədvəl.2 də daha geniş müşahidə edə bilərik.

Bank və kredit təşkilatları haqqında ümumi məlumat

Cədvəl.2

İllər	Bank əməliyyatları aparmaq üçün lisenziya alan kredit təşkilatlarının sayı	Bankların sayı	Bankların filiallarının sayı	Xarici nümayəndəliklər	Törəmə banklar	Bank olmayan kredit təşkilatlarının sayı
2002	116	53	191	1	-	63
2003	93	46	220	1	1	47
2004	106	45	220	1	1	61
2005	114	44	305	1	1	70
2006	121	44	420	2	1	77
2011	169	44	629	5	2	125
2012	176	43	618	5	2	133
2013	191	43	676	4	4	148

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı

Cədvəl.2 də göründüyü kimi hal-hazırda bank sektorunda 43 bank vardır ki, onlardan 42-si özəl, 1-i isə dövlət bankıdır. Banklardan 22-nin kapital strukturunda xarici kapital vardır ki, 6 bankda bunların miqdar 50-100%, arasında, 14 bankda isə 50%-dən az miqdarda təşkil edir. 2 bank isə xarici bankın yerli filialı hesab olunur. Bankların yerli filiallarının sayı 36-sı dövlət, 640-ı isə özəl bank filialı olmaqla 676-yə bərabərdir. Bu da öz növbəsində müstəqilliyin ilk illərinə nisbətə xeyli artmışdır. Bank olmayan kredit təşkilatlarının sayı 148, və ümumilikdə bank əməliyyatları

aparmaq üçün lisenziya alan kredit təşkilatlarının sayı 191, yerli filialları olan bankların sayı 39, bank şöbələrinin sayı 134, bankların yerli nümayəndəlikləri 1, xarici bankların yerli nümayəndəliklərinin sayı 4, bankların xarici strukturları 10, törəmə banklar 4, bankların xarici nümayəndəlikləri 7 və ləğv edilməkdə olan bankların sayı 6-dır.

Üçüncü amil, ümumi iqtisadi siyasətlə-iqtisadiyyatın idarə edilməsinin mərkəzləşdirilməsi kursu ilə əlaqədardır. Təsərrüfat təşkilatları müstəqilliyinin artması təsərrüfatların mənafeyinə uyğun gələn, təsərrüfat dəyişiklərinə operativ uyğunlaşan, təsərrüfat orqanlarının iqtisadi təşəbbüslərinə müvafiq pul resursları ilə vaxtında yardım edən bankların təsis edilməsi iqtisadi zərurətə çevrilir.

Dördüncü amil isə xərclərin ictimai zəruri səviyyəsidir. Məlumdur ki, bankların formalaşması prosesi bank işçilərinin əməyinin ödənilməsi və hesablama texnikasının alınması ilə əlaqədar xərclərlə bağlıdır. Bu kimi xərclər yeni bankın öz fəaliyyəti nəticəsində əldə edəcəyi mənfəətlə tutuşdurulmalıdır. Yeni qurulan bank zərərle işləməməlidir. İdarəetmə sistemindəki bütün yenidənqurmalar süni sürətdə idarəetməyə çəkilən xərclərin artmasına gətirib çıxarmamalı, əksinə gəlir gətirməlidir.

Bank sistemi özünü təşkil edən və özünü tənzimləyən bir sistemdir. Belə ki, ölkənin iqtisadiyyatında və iqtisadi siyasətində, eləcə də siyasi aləmdə baş verən dəyişikliklər bank siyasətinin dəyişilməsinə gətirib çıxara bilər. Əgər ölkədə qeyri-stabillik yaranarsa, iqtisadi böhran baş verərsə banklar istehsal uzunmüddətli investisiyaları məhdudlaşdırır, kreditləşdirmənin müddəti qısalır, bəzən də tam dayandırır, qeyri-ənənəvi yollarla mənfəət əldə etməyə başlayır, iqtisadi stabillik yaranan kimi banklar yenidən risklərin azalmasını hiss edərək öz ənənəvi fəaliyyətini bərpa edir, topladığı faizlər hesabına mənfəət əldə edir.

Bazar yönümlü bank sistemi şəraitində ikipilləli sistem fəaliyyət göstərir və banklar üzərində müxtəlif mülkiyyət formaları (dövlət, səhmdar, kooperativ, şəxsi, qarışıq və s.) mövcud olur. Bankların yaradılmasında dövlət inhisarı yoxdur, istənilən hüquqi və fiziki şəxslər qanun çərçivəsində bank yarada bilərlər. Bankların təşkilati və idarəetmə strukturları bank şuraları tərəfindən müəyyənləşdirilir, eyni zamanda bank şurasının qərarı ilə ləğv edilə bilər. Bu sistem şəraitində çoxsaylı banklar siyasəti

həyata keçirilir və qeyri-mərkəzləşdirilmiş yerli idarəetmə sxemi mövcud olur. Məhz elə bu səbəblərdən də dövlət bankların öhdəliklərinə görə cavabdeh deyil, eyni zamanda banklar da dövlətin öhdəliklərinə görə cavabdeh deyil. Bankların apardığı əməliyyatın tərkibi, siyahısı bank şuraları, təsisçilər tərəfindən müəyyənləşdirilir. Bu sistem şəraitində emissiya əməliyyatlarını yalnız Mərkəzi Bank, müəssisələrin və fiziki şəxslərin kreditləşməsinə isə müxtəlif kommersiya bankları icra edirlər.

Bank sisteminə malik istənilən ölkənin pul-kredit sistemlərinin əsasını mərkəzi banklar təşkil edir. Mərkəzi bank yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi ikipilləli bank sisteminin ilk pilləsində mövqe tutur. Mərkəzi bank ilk növbədə dövlətlə iqtisadiyyat arasında vasitəçidir və vasitəçi kimi qanunvericiliklə təsdiqlənmiş qanunlar vasitəsilə pul və kredit axınını tənzimləyən bir təşkilatdır. Kredit sisteminə daxil olan 2-ci qurum kommersiya banklarıdır. Kommersiya bankları, bank qanunvericiliyinin imkan verdiyi bütün əməliyyatları yerinə yetirirlər. Bank sisteminin fəaliyyət mexanizmində əsas rol kommersiya banklarına məxsusdur. Belə ki, məhz kommersiya bankları ölkədə kredit resurslarının əsas hissəsinin toplanmasına xidmət göstərir və müştərilərə maliyyə-kredit xidmətlərinin bütöv kompleksini təqdim edir. Bu gün kommersiya bankları müştərilərə 200 növə qədər müxtəlif bank xidmətləri göstərmək qabiliyyətinə malikdir. Kommersiya bankının yerinə yetirdiyi ən əsas vəzifə pul yaratmaqdır. Borc alana kredit vermək vasitəsilə banklar əlavə ödəmə qabiliyyəti olan tələbat yaradır.

Kommersiya banklarının fəaliyyəti ikili xarakter daşıyır. O, bir tərəfdən fəaliyyətini maksimum dərəcədə mənfəət əldə etməyə yönəldir, bu son məqsədinə çataraq kommersiya təşkilatı kimi mövcudluğunu davam etdirir. Digər tərəfdən, sosial qurum kimi ölkə büdcəsinin formalaşmasında iştirak edir. İctimai və iqtisadi mənə və mahiyyətinə görə bankların fəaliyyətinin son nəticəsi olan mənfəət digər kommersiya qurumlarının, həmçinin müəssisə və təşkilatların mənfəətindən fərqlidir. Çünki bankların mənfəətli işləməsində həm dövlət, həm onun müştəriləri olan təşkilatlar və insanlar, həm də bütün bank sisteminin özü maraqlıdır.

Bankların fəaliyyətinin təmin olunmasında bank resurslarından səmərəli istifadə edilməlidir. Bank resurslarını *xüsusi və cəlb olunmuş vəsaitlərin* cəmini təşkil

edir. Bankın *xüsusi vəsaiti* dedikdə müxtəlif fondlar nəzərdə tutulur. Bu fondlar bank tərəfindən onların maliyyə sabitliyinin, kommersiya və təsərrüfat fəaliyyətinin, həmçinin cari və ötən illərin fəaliyyəti nəticəsində əldə edilən gəlirin təminatı məqsədilə yaradılır.

Kommersiya banklarının inkişaf dinamikasına nəzər saldıqda ilk nəzərə çarpan əlamət odur ki, onların hamısı mənfəətin artırılması istiqamətində fəaliyyət göstərir. Onların mənfəəti gəlirlər və xərclərin arasındakı fərqlə müəyyən edilir. Bankların mənfəətinin bir hissəsi müxtəlif fondların yaradılmasına yönəldilir ki, bu da onların formalaşması deməkdir. Fondlar müəyyən məqsədə xidmət edib, müxtəlif şəkildə formalaşmaq qabiliyyətinə malikdirlər. Buraya nizamnamə fondu, ehtiyat fondu, xüsusi təyinatlı fond, iqtisadi stimullaşdırma fondları, yığım fondu, gəlir fondu, təhlükəli kreditlər üzrə itkilərin örtülməsi üçün nəzərdə tutulan fond və s. Daxildir.

Banklar adətən xərclər smetasında “ sair xərclər ” - ə aid etdikləri iki ehtiyat fondu yaradır :

- ssudalar üzrə mümkün itkilərə yönəldilmiş ehtiyat fondu;
- qiymətli kağızlarla qoyuluşların təminatına yönəldilmiş ehtiyat fondu;

Bu fondlar əsasən bankların fəaliyyətinin sabitləşdirilməsi, likvidliyinin yüksəldilməsi məqsədi ilə yaradılır. Bu isə öz növbəsində, bütövlükdə bank sisteminin və ölkə iqtisadiyyatının möhkəmləndirilməsinə xidmət edir. Bu fondların yaradılması mənfəətin azalmasına səbəb olur.

Bu fondlara ayırmaların məbləği kommersiya bankı tərəfindən aparılan kredit siyasətindən, bankın maliyyə vəziyyətindən, kredit portfelindən qiymətli kağızlar portfelinin və kapitalın struktur vəziyyətindən asılı olur. Bu parametrlərdən asılı olaraq bank ya fondlara ayırmaları artıraraq mənfəəti azaldır, yaxud, əksinə ayırmaları azaldaraq mənfəəti çoxaldır.

Nizamnamə fondu – bankların hüquqi mülkiyyət forması kimi təşkilinin iqtisadi əsasını yaradır. Onun həcmi Mərkəzi Bankın normativ aktları ilə müəyyən olunur.

Ehtiyat fondu – bankın fəaliyyəti dövründə baş verən itkiləri aradan qaldırmağa imkan verir və sabitliyi təmin edir. Bu fond bankın sabit fəaliyyətini və kapitalın

odekvatlılığını təmin edir. Bütün banklar tərəfindən yaradılması mütləq olan fond hesab edilir. Fondun həcmi mövcud nizamnamə kapitalının faizləri əsasında qanunvericilik qaydasında müəyyən olunur.

Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı tərəfindən kreditlər üzrə mümkün itkilərin ödənilməsinə yönəlmiş ehtiyat fonduna ayırmaların normativləri müəyyən edilmişdir. Ümumən, ehtiyat fondu təminatın vəziyyətindən və qaytarılma müddətindən asılı olaraq hər rübdə bir dəfədən tez olmayaraq dəqiqləşdirilir. Kreditlər qaytarılma müddətindən ötən vaxt həcmindən asılı olaraq şübhəli, təminatsız, ümitsiz kimi qruplara ayrılır. Kreditlər ümitsiz kreditlər qrupuna aid edildikdə o, balansdan əvvəlcədən yaradılmış ehtiyat fondu hesabına silinir. Əgər ehtiyat fondu ümitsiz kreditlərin məbləğindən az olarsa, onda fərq bankın zərərlərinə aid edilir. Ehtiyat fondunun mümkün itkilərə silinməsi yalnız o halda həyata keçirilir ki, kreditlərin qaytarılması üçün bütün mümkün tədbirlər həyata keçirilmiş olsun.

İkinci ehtiyat fondu qiymətli kağızlara qoyuluşların təminatına yönəldilmişdir. Bu fond üzrə əməliyyatlar qiymətli kağızlar bazarda dəyərinin dəyişməsi ilə əlaqədardır.

Beynəlxalq təcrübəyə əsasən, hesabat dövrünün ilk günündə bank öz qiymətli kağızlarının real bazar dəyərinin yenidən qiymətləndirilməsini aparır. Bu, satıcının qiyməti ilə alıcının qiymətinin orta həddi kimi müəyyən edilir.

Kommersiya bankları pul bazarında xüsusi borc öhdəlikləri sataraq vəsaitlər cəlb edə bilər. Bankların cəlb olunmuş vəsaitlərinin bir hissəsini təşkil edən bu borc öhdəlikləri qiymətli kağızlar şəklində emissiya edilir. Depozitlərdən fərqli olaraq bu vəsaitlər bazarda satış yolu ilə əldə olunur. Onların cəlb olunması təşəbbüsü banklara məxsusdur və adətən belə əməliyyatları iri banklar aparırlar. Kommersiya bankları öz passivlərini formalaşdırmaq üçün səhm, istiqraz, veksəl kimi qiymətli kağızların emissiyasından istifadə edir. Bu qiymətli kağızların hər bir növünü buraxmaqla kommersiya bankları əlavə kapital cəlb edir, sonrakı fəaliyyətini təmin etmək üçün mənbə yaradır.

Müasir şəraitdə bankların fəaliyyət göstərmələri üçün bir neçə şərtləri özündə birləşdirməlidirlər:

1. Bank statusuna, lisenziyaya, bank əməliyyatlarını yerinə yetirmək hüququna malik olmalıdır. Mükəmməl oyun qaydalarını özündə cəmləşdirməlidir. Bütöv bir orqanizm kimi fəaliyyət göstərə bilmə xüsusiyyəti olan bir təşkilat olmalıdır.
2. Ümumi və xüsusi qanunlarla, cəmiyyətin hüquqi normativləri ilə fəaliyyət göstərməlidir.
3. Ətraf mühitdəki dəyişikliklərə tez bir zamanda uyğunlaşaraq özünü tənzimləməyə, inkişafa və mükəmməlliyə qadir olmalıdır.
4. Bank sisteminin başqa elementləri ilə qarşılıqlı əlaqədə olmalıdır.

Yerinə yetirdiyi əməliyyatlara görə banklar universal və ixtisaslaşdırılmış banklara ayrılırlar. Universal banklar ele bir banklardır ki, onlar bütün bank əməliyyatlarını və xidmətlərini göstərməyə qadirdirlər. Universal banklar məhdudiyyətsiz fəaliyyət tipi ilə xarakterizə olunurlar:

İstehsalın ayrı-ayrı sahələri üzrə; Müştərilərin tərkibi üzrə; Kəmiyyət baxımından; Regionlar üzrə.

Universal banklar ilə ixtisaslaşdırılmış banklar arasında əsas fərqlər ondan ibarətdir ki, universal banklar müxtəlif növ sahələri kreditləşdirə bildiyi halda, ixtisaslaşdırılmış banklar müəyyən bir sahənin kreditləşdirilməsi ilə məşğuldurlar. Universal banklar həm fiziki, həm də hüquqi şəxslərə xidmət göstərdiyi halda, ixtisaslaşdırılmış banklar yalnız ayrı-ayrı şəxslərin xidmətlərinə yönələn fəaliyyətlə məşğuldurlar. Bunlardan başqa universal bankların fəaliyyət dairəsi daha genişdir, onlar qiymətli kağızlarla əməliyyat yerinə yetirə bilirlər. Bu banklar açıq bazar əməliyyatları zamanı qiymətli kağız bazarında hüquqi iştirakçı kimi çıxış edə bilər, öz kapitallarını başqa müəssisələrə yatıra bilirlər. Universal banklar həm ölkə daxilində, həm də ölkə xaricində özlərinin bir çox filiallarına malik olurlar, bir neçə regionda fəaliyyət göstərə bilirlər. Hərdən universal və ixtisaslaşdırılmış bankları bir-birindən ayırmaq çətin olur. Çox vaxt iri ixtisaslaşdırılmış ipoteka bankları özlərinin xaricdə filiallarına malik olurlar, müştərilərə yüzdən çox xidmət növü göstərilir (İEO-lər də bu rəqəm təqribən 300-ə yaxındır).

İxtisaslaşdırılmış bankların fərqləndirici xüsusiyyəti ondadır ki, onlar daha məhdud sayda xidmət təqdim edirlər. İxtisaslaşma daha çox funksional (innovasiya,

investisiya, diskont, borc-əmanət, ipoteka, depozit, kliring və s. banklar), sahə (aqrar, sosial inkişaf, tikinti, trast, energetika, xarici ticarət və s. yonumlu banklar), müştəri (birja, istehlak krediti, kooperativ, kommunal, sığorta və s. yonumlu banklar), ərazi ixtisaslaşması (regional, regionlararası, beynəlxalq) meyarlarına söykənir.

Fəaliyyət çərçivəsinə görə banklar: İri, Orta və Kiçik banklara ayrılırlar. Mülkiyyətinə görə isə: Dövlət bankları, Səhmdar banklar, Korperativ banklar, Xüsusi banklar və Qarışıq banklara bölünürlər.

İqtisadi böhranlar zamanı dövlətlər banklar üzrə öz nəzarətini gücləndirməyə çalışırlar. Bu zaman dövlət nəzarəti təkcə sərt pul-kredit siyasətinə deyil, həmçinin bank kapitalında dövlətin payının olduğu xüsusi kredit institutlarının yaranmasına gətirib çıxarır. Dünya bank təcrübəsində bu cür bankları inkişaf bankları adlandırırlar. Buna Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı (AYİB), Asiya İnkişaf Bankı (AİB), İslam İnkişaf Bankı (İİB), Qara Dəniz Ticarət və İnkişaf Bankı (QDTİB) və s. kimi bankları misal göstərmək olar.

Banklarının fəaliyyətinin əsas istiqamətlərini araşdırarkən onların apardıqları əməliyyatlara nəzər yetirmək lazımdır. Hər bir ölkədə kommersiya bankları mövcud bank qanunvericiliyinin icazə verdiyi əməliyyatları icra edirlər. Ümumiyyətlə kommersiya bankları apardığı əməliyyatları 3 qrupa bölünür:

1) aktiv əməliyyatlar; 2) passiv əməliyyatlar; 3) vasitəçilik əməliyyatları.

Hər bir bankın məqsədi maksimum mənfəət əldə etməkdir. Bunun üçün banklar aktiv əməliyyatlardan istifadə edir. Aktiv əməliyyatlar mənfəət əldə etmək üçün bankların öz xüsusi vəsaitlərindən və cəlb olunmuş vəsaitlərdən istifadə etməsi deməkdir. Aktiv əməliyyatları həyata keçirərkən banklar sərəncamında olan xüsusi və cəlb olunmuş vəsaitlərdən hüquqi və fiziki şəxslərə kreditlər verir, investisiyalar həyata keçirilir. Bu əməliyyatlar faiz, dividendlər şəklində gəlir gətirir, birgə müəssisələrin mənfəətində iştirak imkanları yaradır. Bu vasitə ilə müəyyən edilmiş likvidlik normativləri təmin edilir, investisiyaların səmərəli nəticələrini əldə etmək üçün təşkilati-idarəetmə tədbirləri həyata keçirilir.

Aktivlər – bankın bütün kreditləri, investisiyaları, pul vəsaitləri və əmlakıdır (bank işində istifadə olunmayan əmlak da daxil olmaqla). Aktivlər *standart* və *qeyri-*

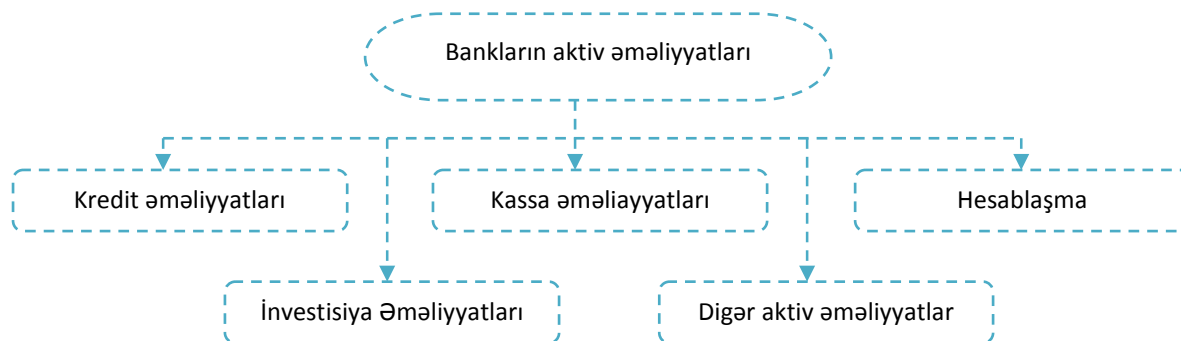
standart aktivlər qrupuna bölünürlər. *Standart aktivlər* qrupuna "qənaətbəxş aktivlər" və "nəzarət altında olan aktivlər", *qeyri-standart aktivlər* qrupuna isə "qeyri-qənaətbəxş aktivlər", "təhlükəli aktivlər" və "ümitsiz aktivlər" aiddir.

Kommersiya banklarının aktiv əməliyyatları dedikdə, müəyyən gəlir almaq üçün öz vəsaitlərini və cəlb edilmiş vəsaitləri kredit formasında istifadə etməsi nəzərdə tutulur. Bu əməliyyat müştərilərə ssuda verərək, müəyyən müddətdən sonra faizlə birlikdə geri qaytarmaq yolu ilə həyata keçirilir. Aktiv əməliyyatlar vasitəsilə kommersiya bankları cəlb etdikləri vəsaitləri ehtiyacı olanlar arasında yerləşdirərək kreditor sifətində çıxış edirlər. Kommersiya bankları aktiv əməliyyatları yerinə yetirməyə məcburdur. Çünki bankların mənfəəti bu əməliyyatlardan asılıdır.

Beləliklə, aktiv əməliyyatların nəticələri bankın balansının aktiv hissəsində əks etdirilir, bu göstəricilər əsasında bankın resurslarının yerləşdirilməsi xarakteri, onlardan istifadənin səmərəliliyi yoxlanılır və təhlil edilir.

Bankların həyata keçirdikləri aktiv əməliyyatlar aşağıdakı qruplara bölünür:

Qrafik-sxem 2.

Mənbə: Reyhan Əsgərova: Pul-Kredit və banklar, Bakı-2007

1. Kredit əməliyyatları. Bu əməliyyatlar nəticəsində bankın kredit portfeli formalaşdırılır. Kredit əməliyyatı pul vəsaitlərini müvəqqəti istifadə etmək üçün qaytarmalı və ödənilmək şərti ilə yerləşdirilməsində kreditor və debitor arasındakı münasibətdir.

2. Kassa əməliyyatları. Bu əməliyyatlar nəticəsində banklar öz müştəriləri ilə nağd pul hesablaşmalarını aparır.

3. *Hesablaşma əməliyyatları.* Bu əməliyyatlar nəticəsində banklar öz müştəriləri və təmasda olduqları təşkilatlar arasında iqtisadiyyatda gedən bütün hesablaşmaları icra edirlər.

4. *İnvestisiya əməliyyatları.* Bu, bankların qiymətli kağızlarla apardığı müxtəlif əməliyyatlardır. Onların nəticəsində bankların investisiya portfeli formalaşır.

5. *Digər aktiv əməliyyatlar.* Bu əməliyyatlar bank əməliyyatlarının vaxtlı-vaxtında keyfiyyətlə icrasını təmin edən uyğun infrastrukturun yaradılması ilə əlqədardır.

Bankların passiv əməliyyatlarına hüquqi və fiziki şəxslərin hesablaşma, cari və müddətli hesablarına vəsaitlərin cəlb edilməsi, qiymətli kağızlar buraxılışı, digər banklardan borc şəklində vəsaitlərin alınması aiddir. Bankların passiv əməliyyatları nəticəsində onların resursları formalaşır. Bir qayda olaraq kommersiya banklarının resursları, yəni onların passivləri iki hissədən *şəxsi vəsaitlər* və *cəlb olunmuş vəsaitlərdən* ibarətdir.

II Fəsil

İqtisadiyyatın inkişafında bankların rolunun təhlili

2.1.Bank fəaliyyətinin hüquqi əsasları

Azərbaycanda bank sisteminin hüquqi əsasını Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncam və fərmanları, Nazirlər Kabinetinin qərarları, “Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında”, “Azərbaycan Respublikasında banklar və bank fəaliyyəti haqqında”, “Azərbaycan Respublikasının banklar haqqında” qanunları və digər normativ-hüquqi aktlar, habelə Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr təşkil edir.

Konstitusiya qanununa uyğun olaraq “Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının yaradılması haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1992-ci il 11 fevral tarixli Fərmanı ilə Dövlət Bankının keçmiş SSSR-i Sənaye-Tikinti Bankının, SSSR-i Aqrar-Sənaye Bankının Azərbaycan respublikası bankları bazasında Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı yaradılmışdır. Mərkəzi Bankın kredit, pul tədavülü, hesablaşmalar və valyuta münasibətləri sahəsində dövlət münasibətlərini yenidən, bütövlükdə bank sisteminin fəaliyyətini tənzimləyən və ehtiyat bank funksiyasını icra edən ali emissiya idarəsi elan edilmişdir.

1992-ci il 7 avqust tarixində “Azərbaycan Respublikası Qanunu” ilə yanaşı “Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında Qanun” da qəbul olunmuşdur. Həmin ayın 15-də Azərbaycan respublikasının milli valyutası – manat tədavülə buraxılmışdır. 1992-ci il 1 dekabr tarixində isə Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi “Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankının Nizamnaməsinin təsdiq edilməsi haqqında” qərar qəbul etmişdir. Həmin qanunda Mərkəzi Banka bank sistemi üzərində tənzimləyici və nəzarətedici səlahiyyətlər verilmişdir.

1996-ci il 30 iyun tarixində “Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında”, 14 iyun tarixində isə “Azərbaycan Respublikasında banklar və bank fəaliyyəti haqqında” Qanunlar yeni redaksiyada qəbul edildi. Yeni bank qanunları respublikanın bank sisteminin qabaqcıl dünya bank təcrübəsinə yaxınlaşmasına və etibarlı təşkilatlarının yaradılmasına imkan yaratdı.

“Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı haqqında” sonuncu qanun 2004-cü il 12 dekabrda qəbul edilmişdir. Bu Qanun Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının hüquqi statusunu, onun məqsəd, funksiya və səlahiyyətlərini, habelə idarəetmə və təşkilati strukturunu müəyyən edir, dövlətin mərkəzi bankı kimi dövlət hakimiyyət orqanları ilə və digər şəxslərlə münasibətlərini tənzimləyir.

“Azərbaycan Respublikasının banklar haqqında” qanunu isə 2004-cü il 16 yanvar tarixində qəbul edilmişdir. Bu Qanun Azərbaycanda bank sisteminin hüquqi bazasının beynəlxalq standartlara tam uyğunlaşdırılması, iqtisadiyyatda bank xidmətlərinin rolunun artırılması, bank əmanətçilərinin və kreditorlarının müdafiəsinin gücləndirilməsi və bütövlükdə bank sisteminin stabil və təhlükəsiz fəaliyyətinin təmin edilməsi məqsədilə bankların təşkili, daxili idarəedilməsi, fəaliyyətinin tənzimlənməsi və ləğv edilməsi prinsiplərini, qaydalarını və normalarını müəyyən edir.

“Azərbaycan Respublikasının banklar haqqında” qanununun 2-ci maddəsinə əsasən Azərbaycan Respublikasının bank sistemi Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankından və kredit təşkilatlarından ibarətdir. Mərkəzi Bank dövlət bankıdır və onun fəaliyyəti Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, “Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi, banklar haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu və bunlara müvafiq olaraq qəbul edilmiş digər normativ hüquqi aktlar, habelə Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrlə tənzimlənir.

Azərbaycan Respublikasında kredit təşkilatlarının fəaliyyəti Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, banklar haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu, Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi, “Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında” və “Kredit İttifaqları haqqında” Azərbaycan Respublikası qanunları, Mərkəzi Bankın bunlara müvafiq olaraq qəbul edilmiş normativ aktları, Azərbaycan Respublikasının digər normativ hüquqi aktları, habelə Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrlə tənzimlənir.

Cari bank fəaliyyəti ilə bağlı qərarları qəbul edərkən kredit təşkilatları dövlət hakimiyyəti və bələdiyyə orqanlarından asılı deyildir və onlar kredit təşkilatlarının fəaliyyətinə qarışa bilməz. Kredit təşkilatları qanunla onların fəaliyyət növlərinə aid edilməyən fəaliyyəti həyata keçirməyə məcbur edilə bilməz.

Kredit təşkilatlarının və dövlətin müvafiq öhdəlik götürdüyü hallardan başqa bütün digər hallarda kredit təşkilatları dövlətin, dövlət isə kredit təşkilatlarının öhdəlikləri üçün məsuliyyət daşımır.

Banklar haqqında qanunun 3-cü maddəsinə əsasən bank fəaliyyətinin həyata keçirilməsinə dair ümumi qaydalar aşağıdakı kimidir:

3.1. Azərbaycan Respublikasının ərazisində banklar və bank olmayan kredit təşkilatları bank fəaliyyətini Mərkəzi Bankın verdiyi xüsusi razılıq (lisenziya) əsasında həyata keçirilə bilər.

3.2. Depozit əməliyyatları yalnız banklar tərəfindən həyata keçirilə bilər.

3.3. Bu Qanunun 3.4-cü maddəsi istisna olmaqla digər müddəaları "Kredit İttifaqları haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa və digər qanunvericiliyə müvafiq olaraq lisenziyalaşdırılan və tənzimlənən kredit ittifaqlarına və başqa bank olmayan kredit təşkilatlarına şamil olunmur.

3.4. Bu Qanunun 3.3-cü maddəsində göstətilən bank olmayan kredit təşkilatlarının bank fəaliyyətinin lisenziyalaşdırılması və tənzimlənməsi qüvvədə olan qanunvericilik və Mərkəzi Bankın normativ xarakterli aktları ilə həyata keçirilir. Bank olmayan kredit təşkilatlarına rəhbərlik edən işçilərin peşə ixtisasına və təcrübəsinə dair tələblər Mərkəzi Bank tərəfindən müəyyən edilir.

3.5. Mərkəzi Bank hər hansı şəxsin lisenziyası olmadan bu Qanunun 3.1-ci maddəsində göstərilən fəaliyyətlə məşğul olduğunu müəyyən etdikdə, həmin şəxsə bu fəaliyyətinə xitam verilməsi haqqında tələb göndərir və müvafiq dövlət orqanlarına bu barədə məlumat verir.

Bank fəaliyyəti ilə məşğul olmaq istəyən bütün qurumlar Mərkəzi Bankın lisenziyasına malik olmalıdır. Bank ən azı üç hüquqi və ya fiziki şəxs tərəfindən açıq səhmdar cəmiyyəti formasında yaradılır. Bank fəaliyyətinin lisenziyalaşdırılması qaydası "Banklar haqqında" qanununa əsasən həyata keçirilir. Azərbaycan Dövlət

Respublikasının qanunlarının tələblərinə əsasən kommersiya bankları hüquqi şəxs statusu almaq üçün Ədliyyə Nazirliyində dövlət qeydiyyatından keçməlidir. Sənədlər toplusu Hüquqi şəxslərin dövlət qeydiyyatı haqqında qanuna uyğun olaraq Ədliyyə Nazirliyinə təqdim edilir. Bank dövlət qeydiyyatından keçərək hüquqi şəxs statusu aldıqdan sonra bank lisenziyası almaq üçün MB-a yazılı surətdə vəsatət verir. Banklar və bank fəaliyyəti haqqında qanununa əsasən bank lisenziyası almaq üçün banklar MB-a aşağıdakı sənədləri və məlumatları təqdim etməlidir.

1. Dövlət qeydiyyatı haqqında şəhadətnamənin surəti
2. Təsis sənədləri (təsis müqaviləsi, nizamnamənin qəbul olunması, nəzarət və idarəetmə orqanları rəhbərlərinin təyin edilməsi haqqında protokol və s.)
3. Hüquqi şəxs olan təsisçilərin son il üçün maliyyə vəziyyətini əks etdirən mühasibat balansı, mənfəət və zərər haqqında hesabat və buna dair auditor rəyi
4. Rəhbərlərin və baş mühasibin peşə yararlılığı və məhkum olunub-olunmadıqları haqqında məlumaq, həmin şəxslər tərəfindən doldurulmuş anket.

Sənədlər tələblərə uyğun olduqda, Mərkəzi bank yeni kredit təşkilatı üçün müxbir hesabı açır və minimal nizamnamə kapitalının ödənilməsinə tələb edir. Bank yalnız lisenziya aldıqdan sonra hüquqi şəxs kimi fəaliyyətə başlayır və bank sisteminə daxil olur. MB tərəfindən yeni kredit təşkilatına bank lisenziyası qeyri-müəyyən müddətə verilir. Lisenziya verilərkən, onun verilməsi haqqında qərarında MB kredit təşkilatına əsaslandırılmış şərtlər, məhdudiyyətlər qoya bilər.

Lisenziya geri alınarkən, bu MBİH-nin qərarı ilə rəsmiləşdirilir və bütün səbəblər göstərilməklə kredit təşkilatına yazılı surətdə bildirilir. Bu haqqda Ədliyyə Nazirliyinə 5 gün ərzində məlumat verir və bu barədə rəsmi məlumat dərc etdirir. Bank lisenziyasının geri götürülməsi haqqda qərar qüvvəyə mindiyi gündən bütün əməliyyatları dayandırır.

Kommersiya banklarının təşkilatı və idarəetmə strukturu öz əksini onların Nizamnaməsində tapmışdır. Bankların təşkili aşağıdakı formada həyata keçirilir:

1. Bank ən azı üç hüquqi və ya fiziki şəxs tərəfindən açıq səhmdar cəmiyyəti formasında yaradılır.

2. Siyasi partiyalar, ictimai birliklər, fondlar və digər qeyri-kommersiya təşkilatları bankın səhmdarı ola bilməzlər.
3. Bank yalnız adlı səhmlər buraxa bilər. Bankın imtiyazlı səhm sahibləri səs hüququna malik ola bilməzlər.
4. Bankın təsisçiləri olan səhmdarları onun sonrakı səhmdarlarına nisbətən hər hansı əlavə üstünlüklərə malik ola bilməz və ya hər hansı əlavə vəzifələr daşıya bilməzlər.

Eyni zamanda “Azərbaycan Respublikasının banklar və bank fəaliyyəti haqqında” qanunun 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27 maddələri kredit təşkilatının nizamnaməsi, idarəetmənin strukturu, payçıların ümumi yığıncağı, müşahidə şurası, maliyyə-təftiş komissiyası və idarə heyətinin vəzifələri öz əksini tapmışdır. Bankların ali idarəetmə orqanı səhmdarların ümumi yığıncağıdır. Səhmdarların ümumi yığıncağı iş planına uyğun olaraq növbəli və növbədənkənar ola bilər.

Hər bir bank normal fəaliyyət göstərmək, özünün fəaliyyət strategiyasını hazırlamaq və fəaliyyətə nəzarəti həyata keçirmək üçün daxili strukturlarını yaradır və onlara aşağıdakılar daxildir:

1. Müşahidə Şurası. Müşahidə şurası kredit təşkilatının fəaliyyəti üzərində nəzarəti həyata keçirir. Lakin o, icra səlahiyyətinə malik olan qurum deyildir. Kredit təşkilatının fəaliyyətində bəzi məsələlərin həlli üçün, əgər həmin məsələlərin icra səlahiyyətlərini ümumi yığıncaq öz üzərinə götürməmişsə, mütləq Müşahidə Şurasının ya razılığı, ya da qərarı olmalıdır. Müşahidə şurasının tərkibi yığıncaq tərəfindən 4 ildən çox olmayan müddətə, səhmdarlar sırasından, 3 nəfərdən az olmayaraq tək sayda (5, 7, 9) seçilir.

2. Maliyyə-təftiş komissiyası. Bu komissiya bankın ümumi yığıncağı tərəfindən 4 il müddətinə seçilir. Onun tərkibi ən azı 3 nəfər olmaqla tək sayda seçilir. Komissiyanın sədrini ümumi yığıncaq seçir. Maliyyə-təftiş komissiyası kredit təşkilatının fəaliyyətində mühüm əhəmiyyətə malik olan bank qanunvericiliyinə riayət olunmasına, MB-ın normativ aktlarının icra edilməsinə və kredit təşkilatının nizamnaməsinin icrasına nəzarət edir, həmçinin paralel olaraq mühasibat nəzarətini həyata keçirir.

3.İdarə Heyəti. O səlahiyyət müddəti ərzində kredit təşkilatını idarə edir və bütövlükdə onun fəaliyyəti üçün tam məsuliyyət daşıyır. İdarə Heyəti 3 nəfərdən az olmamaq şərti ilə dördillik müddətə seçilir. Onun tərkibinə həm kredit təşkilatının səhmdarları həm də kənar adamlar seçilə bilər. İH-nin qərarları adi səs çoxluğu ilə qəbul olunur. Üzvlərin sayı 3-dən çox olduğu hallarda qərar onların 60%-i iştirak etdiyi halda qəbul olunur. İH-nin əsas məqsədi bankın qarşısına qoyduğu funksiyaları yüksək səviyyədə yerinə yetirməkdir. Bunun üçün səmərəli kredit və investisiya siyasəti aparılmalı, sabit iqtisadi- maliyyə fəaliyyəti təşkil olunmalıdır.

15 dekabr 1992-ci ildə qüvvəyə minmiş “Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında”, həmin ilin 15 yanvarında qəbul olunmuş “Xarici investisiyaların qorunması haqqında” və eləcə də 12 dekabr 2003-cü ildə qüvvəyə minmiş “Hüquqi şəxslərin dövlət qeydiyyatı və dövlət reyestri haqqında” qanunları ölkə iqtisadiyyatında bank sektorunun daha da təkmilləşməsinə və eləcə də real sektora xarici investorların marağının cəlb edilməsinə nail olmuşdur. Bundan əlavə 13 yanvar 1995-ci ildə qəbul olunmuş “İnvestisiya fəaliyyəti haqqında” və 14 iyul 1998-ci ildə qəbul olunan “Qiymətli kağızlar haqqında” qanunlar bankların real sektorda fəaliyyətinin hüquqi əsaslarını təmin edir.

2.2. Bankların real sektordakı fəaliyyətinin təhlil.

İqtisadiyyatın real sektoru ilə bank sisteminin daha fəal işləməsindən ötrü, uzunmüddətli resurs bazasının yaradılması tələb olunur. Bununla əlaqədar bank sisteminin strateji vəzifələrindən biri əhalinin əmanətlərinin cəlb olunması üzrə işin fəallaşmasıdır. Çünki əhalinin əmanətlərinin banklara cəlb olunmasını aşağıdakılar şərtləndirir:

- maliyyə vasitəçilərinə həm əhalinin, həm də iqtisadi subyektlərin inamının artımı;
- real faiz dərəcəsinin dəyişməsi;
- əhalinin real gəlirlərinin getdikcə artması.

Ölkəmizdə əmanət işinin ənənəvi sahə olmasına baxmayaraq, son illər ərzində sürətli artımı müşahidə olunsada, lakin əmanət işinin inkişafında hələ də görülməyən bir çox işlər var. Bu isə iqtisadi subyektlər tərəfindən bank sistemində olan inamın artmasının davam etdiyini göstərir. Manatla fiziki şəxslərin depozitləri manatla hüquqi şəxslərin depozitlərinə nisbətən daha yüksək tempə artmışdır. Məcmu öhdəliklərin strukturunda cəmi depozitlərin payı 01.01.11 tarixinə 49% (01.01.10-48,2%) təşkil etmişdir. 2010-cu ildə fiziki şəxslərin əmanətləri 29,8% artaraq ilin sonuna 3029,8 mln. manata çatmış (2009-cu ildə artım tempi 22,5% olmuşdur), hüquqi şəxslərin depozitləri (dövlət idarəetmə orqanları daxil olmaqla) isə 4,3% artaraq 2419 mln. manat təşkil etmişdir. 2011-ci ilin 1 yanvar tarixinə əhalinin əmanətlərinin bankların öhdəliklərində payı 27,2% təşkil etmişdir (2010-cu ilin 1 yanvar tarixinə 24,2%). 2013-cü ildə əhalinin əmanətləri 25,1% artaraq 6395,8 mln. manata çatmış, onların bankların öhdəliklərində xüsusi çəkisi isə 37,6% təşkil etmişdir. Korporativ sektorun (qeyri-maliyyə təşkilatları) depozitləri 1 yanvar 2014-cü il tarixinə 2818 mln. manat təşkil etmişdir. Hüquqi şəxslərin depozitlərində xüsusi dəyişiklik baş verməmişdir. Əhalinin əmanətlərində müddətli depozitlərin ötən ilin müvafiq dövrünə nəzərən əhəmiyyətli artımı bankların resurs bazasının keyfiyyətinə müsbət təsir göstərmişdir. Belə ki, əhalinin cari hesablarında 45 mln. manat artım olduğu halda müddətli depozitlərində 1237 mln. manat artım qeydə alınmışdır. Bunu aşağıdakı Qrafik-sxem 3 də aydın müşahidə edə bilərik.

Qrafik-sxem 3.

İllər	Depozit hesabları	Depozitlərin həcmi (Min manat)	İllər üzrə artım
2009	200 637	2 385 800	25%
2010	277 293	3 029 800	27%
2011	346 574	4 119 837	36%
2012	428 871	5 113 407	25%
2013	540 165	6 395 844	25%
2014	585 374	6 940 035	15%

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı

Beləliklə, Cədvəldən də görüldüyü kimi son 5 il ərzində depozit hesablarının sayı 384 737 ədəd, əmanətlərin həcmi isə 4 554 235 min manat artıb. Bu da əhalinin indi banklara daha çox etibar etməsindən irəli gəlir. Həmçinin bildiyimiz kimi banklara qoyulan əmanətlərin 100 faizi həcmində, lakin 30 min manatdan çox olmamaq şərtlə kompensasiyası ödənilir. Depozit bazasının mütləq artımı ilə yanaşı onun keyfiyyətində də müsbət dəyişikliklər baş vermişdir. Əhalinin əmanətlərinin strukturunda müddətli əmanətlərin payının artması müşahidə olunmuşdur. Cari hesablarda əhalinin əmanətləri 10,4% artdığı halda, müddətli əmanətlər 35,3% artmışdır. Depozitlərin müddət strukturunun yaxşılaşması ilə yanaşı onun valyuta strukturunda da müsbət meyllər müşahidə olunmuşdur. Manatın məzənnəsinin sabitliyi şəraitində il ərzində dollarlaşma səviyyəsi azalmışdır.

Ölkəmizdə bu gün bank əməliyyatları bazarının inkişafı istənilən səviyyəyə çatmamış, bank xidmətinin keyfiyyət və kəmiyyət göstəriciləri hələ ki beynəlxalq standartların tələblərinə cavab vermir və bankların əksəriyyəti öz işlərini ssuda, depozit, kassa-hesablaşma əməliyyatları üzərində qurmaqla kifayətlənirlər. Müqayisə üçün qeyd edək ki, bu gün inkişaf etmiş ölkələrin bankları öz müştərilərinə 300-ə yaxın bank xidməti, əməliyyatı və məhsulu təklif edirlər.

Kredit təşkilatları, həmçinin banklar əmanətlər üzrə faiz dərəcəsini və əməliyyatlar üzrə komisiyon haqqlarının miqdarını özləri müstəqil olaraq müəyyən edirlər. Lakin buna baxmayaraq, kommersiya banklarının əmanət əməliyyatları üzrə faiz dərəcəsinə müəyyən amillər təsir göstərir. Belə amillərdən biri pul-kredit siyasətinin klassik alətləridir (xüsusilə də məcburi ehtiyat normalarının müəyyən edilməsi). Bu baxımdan da fiziki şəxslərin müddətli vəsaitlərini daha geniş cəlb etmək məqsədilə, Mərkəzi Bank tərəfindən əmanətlər differensiallaşdırılmalı və müddətli əmanətlər üzrə ehtiyat normalarına ayırmalar ləğv edilməlidir. Belə tədbirlərin reallaşması nəticəsində müddətli vəsaitləri cəlb etməkdə kommersiya banklarının manevr imkanları artmış olar.

Qeyd etmək lazımdır ki, 90-cı illərin əvvəllərində yerli bank təcrübəsində öhdəliklərin belə differensiallaşdırılması həyata keçirilirdi. Yəni, banklar müddətli öhdəliklər üzrə ehtiyat normalarına ayırmalardan azad idilər. Lakin o zaman

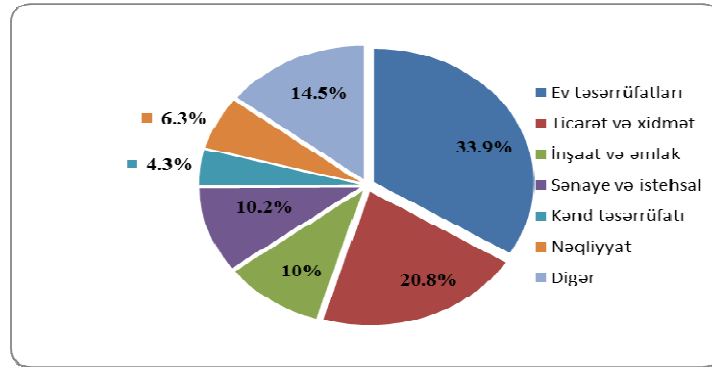
kommersiya banklarında müəyyən qanunsuzluqlara (cəlb olunmuş öhdəliklərin əksər hissəsi müddətli öhdəliklər adı altında ehtiyat normalarına ayırmalardan yayındırılırdı) yol verilmiş və Mərkəzi Bankın buna nəzarəti kifayət qədər olmamışdır. Əmanətlərin diferensiallaşması nəzarəti kifayət qədər olmamışdır. Əmanətlərin diferensiallaşması həyata keçirilərkən əmanət hesablarının bankın balansının ayrı-ayrı hesablarında uçota alınması bu problemin aradan qaldırılmasını təmin etmişdir.

Müasir şəraitdə yerli kommersiya bankları üçün əhalinin vəsaitlərinin cəlb edilməsi əməliyyatı bir tərəfdən onlara heç də asan başa gəlmirsə, digər tərəfdən bu gün Azərbaycanda fiziki şəxslərin bank əməliyyatlarına olan tələbi və bu tələbin ödənilməsi imkanları arasında müəyyən fərqliliklər mövcuddur. Bunu ilk növbədə hələ də əhalinin bütün banklara, bankların isə müştərilərə olan inamının yüksək səviyyədə olmaması ilə izah etmək olar. Qarşılıqlı inamın qənaətbəxş olmaması bank və müştəri arasında dezintegrasiya meylini gücləndirir. Son nəticədə bu bankların fiziki şəxslərə olan maraqlarının azalmasında, digər tərəfdən isə əhalinin əksər hissəsinin hələ də öz yığımlarını xarici valyuta və dəfinə formasında həyata keçirməsində özünü biruzə verir.

Son illərə nəzər saldıqda 2012-ci ildə bankların məcmu aktivləri 26.5% artmaqla, ilin sonuna 17.6 mlrd. manat təşkil etmişdir. İqtisadiyyata kredit qoyuluşları 2011-ci illə müqayisədə 27.8% artmış və 2012-ci ilin sonuna 12.7 mlrd. manat təşkil etmişdir. Banklar tərəfindən kredit qoyuluşları iqtisadiyyata kreditin 97.5%-ni təşkil etmiş və 2013-ci il 1 yanvar tarixində 12.4 mlrd. manata bərabər olmuşdur. Kredit qoyuluşunun artması ev təsərrüfatlarına, sənaye və istehsal, inşaat və əmlak, nəqliyyat və rabitə, energetika, kimya və təbii ehtiyatlar sektorlarına verilən kreditlərin artması sayəsində mümkün olmuşdur. Real sektorun sahələr üzrə kredit qoyuluşları aşağıda qrafik 4-də faiz nisbəti ilə verilmişdir.

Kredit qoyuluşlarının sahələr üzrə strukturu, 01.01.2013 tarixinə(%-lə)

Qrafik 4.

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı

Qrafik 4-dən göründüyü kimi 1 yanvar 2013-cü ilə real sektorda kredit qoyuluşları ev təsərrüfatına 33.9%, ticarət və xidmət sahələrinə 20.8%, inşaat və əmlaka 10%, sənaye və istehsal 10.2%, kənd təsərrüfatına 4.3%, nəqliyyata 6.3%, digər sahələrə isə 14.5% təşkil etmişdir. Kredit təşkilatlarında yerləşdirilmiş depozit və əmanətlər 2012-ci ilin sonuna 13.3% artaraq 10.7 mlrd. manat olmuşdur. Cəmi depozit və əmanətlərin 47.8%-i ev təsərrüfatlarının əmanətləri, 26%-i maliyyə təşkilatları, 26.2%-i isə qeyri-maliyyə təşkilatları tərəfindən yerləşdirilmiş depozitlərdir. Ev təsərrüfatlarının əmanətlərində 24.1% artım müşahidə olunmuşdur. Bunlardan 58%-i manatla cəlb olunmuş əmanətlərdir.

2014-cü ilin 1 yanvar tarixinə isə ötən ildə olduğu kimi yenə də ən çox kredit ev təsərrüfatlarına verilib, onların həcmi ötən ilin analoji dövrü ilə müqayisədə 25% arataraq, 7383,8 mln manata çatmışdır. Ev təsərrüfatlarına verilən kreditlərin real sektordakı xüsusi çəkisi isə 39,3%-dən 41,4%-ə yüksəlmişdir. Ticarət və xidmət sektoruna yatırılan kreditlərin həcmi 14% artsa da, onların real sektordakı xüsusi çəkisi 14,9-dan 14,2-yə enmişdir. Energetika, kimya və təbii ehtiyatlar sektoruna yatırımların həcmi 28% azalaraq, 220,6 mln manat təşkil etmişdir. Onların real sektordakı xüsusi çəkisi isə 2,1-dən 1,2% enmişdir. Kənd təsərrüfatı və əmlak sahəsinə yatırımların həcmi 13% artaraq, 817,7 mln-a çatmışdır. Buna baxmayaraq, bu sahəyə verilən kreditlərin real sektordakı xüsusi çəkisi 4,8%-dən 4,6%-ə enmişdir. İnşaat və əmlak sektoruna edilən yatırımlarda 6%, Sənaye və istehsal sektorunun kreditləşməsində isə 42% artım qeydə alınıb. Sözü gedən sahələrin kreditləşmədəki xüsusi çəkisi müvafiq olaraq, 13,8 və 11,6% olmuşdur. Nəqliyyat və Rabitə sektoruna yatırılan kreditlərin həcmi isə 14% artmış, xüsusi çəkisi 3,3%-dən 3,25-ə

enmişdir.İpoteka da daxil olmaqla əmlakın tikintisinə və alınmasına görə verilən kreditlərin həcmi 25% artmış, xüsusi çəkisi isə 5,5-dən 5,8%-ə yüksəlmişdir. Real sektora kredit qoyuluşlarını illər üzrə daha ətraflı cədvəl 3 və 4-dən, artım dinamikasını isə qrafik 5-dən müşahidə edə bilərik.

Azərbaycan Respublikasında sahələr üzrə kredit qoyuluşlarının strukturu(mln.manat)

Cədvəl.3

İl, ay	Real sektora kredit qoyuluşu																
	Cəmi	o cümlədən		Ticarət və xidmət sektorunu		Energetika, kimya və təbii ehtiyatlar sektorunu		Kənd təsərrüfatı və emal		İnşaat və əmlak		Sənaye və istehsal sektorunu		Nəqliyyat və rabitə		Ev təsərrüfatlarını	
		Vaxtı keçmiş Kredit	xüsusi çəkisi, %-lə	cəmi	xüsusi çəkisi, %-lə	cəmi	xüsusi çəkisi, %-lə	cəmi	xüsusi çəkisi, %-lə	cəmi	xüsusi çəkisi, %-lə	cəmi	xüsusi çəkisi, %-lə	cəmi	xüsusi çəkisi, %-lə	cəmi	xüsusi çəkisi, %-lə
2005	1441,0	68,2	4,7	361,0	25,1	181,4	12,6	97,6	6,8	82,2	5,7	83,3	5,8	128,2	8,9	389,2	27,0
2006	2362,7	77,7	3,3	647,2	27,4	92,2	3,9	136,5	5,8	152,5	6,5	192,6	8,2	214,9	9,1	778,0	32,9
2007	4681,8	100,3	2,1	1194,0	25,5	302,0	6,5	197,2	4,2	312,3	6,7	308,0	6,6	469,6	10,0	1657,2	35,4
2008	7191,3	159,8	2,2	1911,3	26,6	855,7	11,9	261,5	3,6	461,4	6,4	427,5	5,9	669,1	9,3	2334,9	32,5
2009	8407,5	303,5	3,6	1834,0	21,8	1522,0	18,1	394,8	4,7	576,5	6,9	536,9	6,4	520,4	6,2	2328,9	27,7
2010	9163,4	492,9	5,4	2206,8	24,1	984,0	10,7	441,3	4,8	660,6	7,2	682,4	7,4	454,4	5,0	2700,8	29,5
2011	9850,3	633,8	6,4	2744,4	27,9	289,7	2,9	466,7	4,7	875,3	8,9	582,9	5,9	409,7	4,2	3315,0	33,7
2012	12243,7	748,8	6,1	2649,3	21,6	396,7	3,2	546,2	4,5	1270,3	10,4	1297,6	10,6	429,1	3,5	4316,7	35,3
2013	15422,9	792,8	5,1	2219,9	14,4	288,2	1,9	733,3	4,8	2362,6	15,3	1516,4	9,8	506,0	3,3	6214,7	40,3
2014																	
01	15484,6	815,1	5,3	2211,4	14,3	285,5	1,8	733,1	4,7	1997,3	12,9	1841,3	11,9	514,7	3,3	6307,3	40,7
02	15616,3	831,6	5,3	2240,5	14,3	285,5	1,8	734,2	4,7	2056,7	13,2	1801,5	11,5	529,6	3,4	6379,8	40,9
03	15889,5	853,7	5,4	2272,8	14,3	286,9	1,8	741,5	4,7	2095,9	13,2	1830,6	11,5	579,2	3,6	6458,5	40,6
04	16245,4	895,6	5,5	2322,4	14,3	259,0	1,6	750,5	4,6	2127,0	13,1	1908,0	11,7	586,3	3,6	6610,9	40,7
05	16595,4	905,0	5,5	2385,8	14,4	296,2	1,8	757,7	4,6	2208,2	13,3	1925,3	11,6	582,0	3,5	6741,6	40,6
06	16754,8	877,6	5,2	2429,0	14,5	225,4	1,3	762,1	4,5	2283,1	13,6	1965,8	11,7	586,8	3,5	6819,9	40,7
07	17034,0	900,1	5,3	2458,8	14,4	223,1	1,3	762,0	4,5	2313,9	13,6	1994,8	11,7	578,7	3,4	6986,1	41,0
08	17308,9	938,8	5,4	2488,9	14,4	225,1	1,3	786,4	4,5	2364,4	13,7	2008,5	11,6	586,5	3,4	7102,9	41,0
09	17631,6	973,2	5,5	2536,3	14,4	221,0	1,3	807,6	4,6	2434,2	13,8	2021,0	11,5	582,6	3,3	7253,4	41,1
10	17841,5	943,4	5,3	2540,7	14,2	220,6	1,2	817,7	4,6	2461,6	13,8	2078,3	11,6	569,1	3,2	7383,8	41,4
11	18151,9	981,5	5,4	2592,1	14,3	216,4	1,2	837,1	4,6	2513,6	13,8	2066,7	11,4	562,8	3,1	7528,1	41,5

Mənbə: Statistik bülleten- Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı 2014

Kreditn qoyuluşunun sahələr üzrə strukturu(mln. manat)

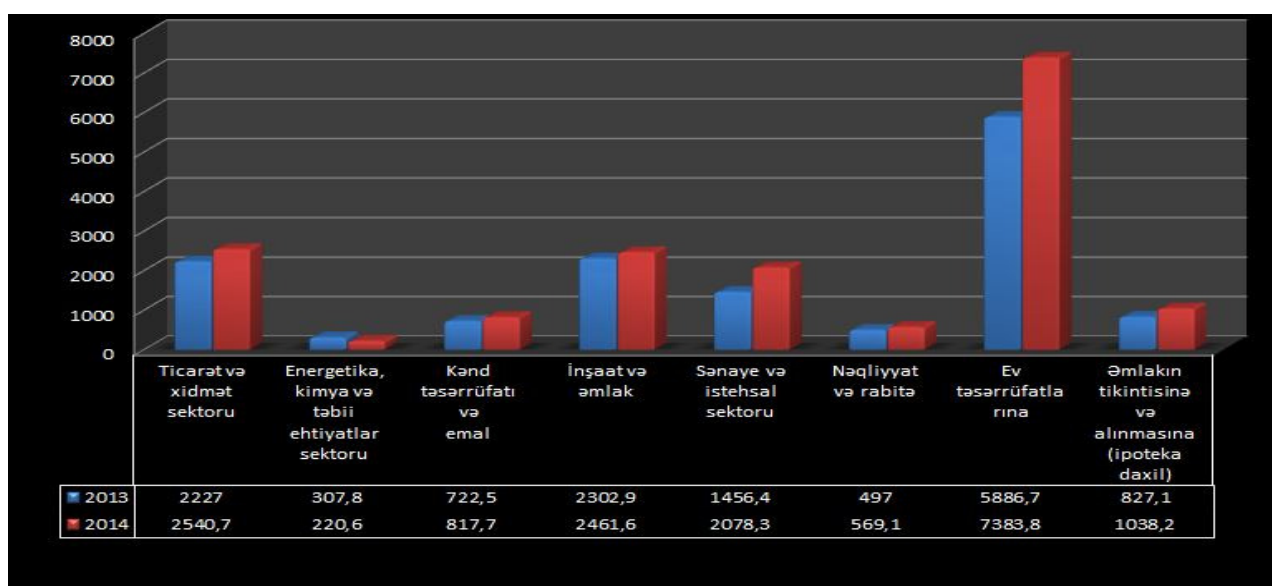
Cədvəl.4

il, ay	Real sektora kredit qoyuluşu																
	o cümlədən daşınmaz əmlakın tikintisinə və alınmasına (ipoteka krediti daxil olmaqla)		İctimai təşkilatlara verilmiş kreditlər		Hökumət idarələrinə		Digər sektorlar		Akkreditivlər üzrə		Zəmanətlər üzrə		Faktoring əməliyyatları		Overdraft		Maliyyə sektoruna kredit
	cəmi	xüsusi çəkisi, %-lə	cəmi	xüsusi çəkisi, %-lə	cəmi	xüsusi çəkisi, %-lə	cəmi	xüsusi çəkisi, %-lə	cəmi	xüsusi çəkisi, %-lə	cəmi	xüsusi çəkisi, %-lə	cəmi	xüsusi çəkisi, %-lə	cəmi	xüsusi çəkisi, %-lə	
2005	—	—	0,5	0,0	8,2	0,6	11,6	0,8	1,2	0,1	4,6	0,3	20,1	1,4	3,6	0,2	45,8
2006	63,3	2,7	1,2	0,1	18,2	0,8	10,4	0,4	2,0	0,1	13,2	0,6	20,4	0,9	5,9	0,3	47,1
2007	171,6	3,7	3,1	0,1	64,8	1,4	28,1	0,6	12,8	0,3	17,4	0,4	9,7	0,2	5,2	0,1	111,5
2008	197,6	2,7	7,1	0,1	0,6	0,0	48,1	0,7	43,6	0,6	0,0	0,0	0,5	0,0	10,2	0,1	180,6
2009	254,6	3,0	1,0	0,0	0,6	0,0	57,5	0,7	284,5	3,4	18,5	0,2	19,8	0,2	8,7	0,1	165,6
2010	401,4	4,4	0,7	0,0	1,0	0,0	46,0	0,5	430,8	4,7	44,1	0,5	7,7	0,1	9,9	0,1	146,3
2011	575,8	5,8	1,0	0,0	1,0	0,0	46,8	0,5	419,9	4,3	49,1	0,5	2,8	0,0	12,2	0,1	176,4
2012	703,7	5,7	0,6	0,0	0,5	0,0	17,2	0,1	480,9	3,9	44,1	0,4	43,2	0,4	2,3	0,0	176,1
2013	847,0	5,6	7,6	0,0	0,4	0,0	254,1	1,7	491,1	3,2	46,4	0,3	3,8	0,0	12,2	0,1	169,2
2014	1162,0	6,4	5,8	0,0	1,1	0,0	252,4	1,4	491,2	2,7	61,8	0,3	10,8	0,1	30,7	0,2	252,3

Mənbə: Statistik bülleten- Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı 2014

Real sektora kredit qoyuluşunun sahələr üzrə artım dinamikası

Qrafik 5

Mənbə: Statistik bülleten- Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı 2014

Yuxarıdakı cədvəl 3,4-ə və qrafik 5-ə nəzər salsaq görərik ki, real sektor üzrə ticarət və xidmətə verilən kreditlər 314 milyon manat artaraq 2 milyard 540,7 milyon manata, kənd təsərrüfatı və emala verilən kreditlər 95, milyon manat artaraq 817,7 milyon manata, inşaat və əmlaka verilən kreditlər 158,7 milyon manat artaraq 2 milyard 461,6 milyon manata, nəqliyyat və rabitəyə verilən kreditlər 72,1 milyon manat artaraq 569,1 milyon manata çatmış, energetika, kimya və təbii ehtiyatlara verilən kreditlər isə 87,2 milyon manat azalaraq 220,6 milyon manata düşmüşdür. Yanvar-avqust aylarında daşınmaz əmlakın tikintisinə və alınmasına (ipoteka krediti daxil olmaqla) verilmiş kreditlər 146 milyon manat artaraq ilk dəfə bir milyard manatı ötərək 1 milyard 52,7 milyon manata çıxıb. 2014-cü ilin yanvar-iyul ayları ərzində real sektora kredit qoyuluşu 17 milyard 34 milyon manat, maliyyə sektoruna kredit qoyuluşu isə 254,7 milyon manat təşkil edib.

Cədvəl 3 və 4-ə nəzər salsaq real sektora kredit qoyuluşu 1 milyard 611,1 milyon manat və ya 10,4% artaraq 15 milyard 422.9 milyon manatdan 17 milyard 34 milyon manata yüksəlməsini müşahidə edərik.

Son illər ölkə iqtisadiyyatının dinamik inkişafını dahada sürətləndirmək məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev bankları iqtisadiyyatın real sektoruna daha çox vəsait ayırmağa çağırıb. Bu çağırışı əsas tutan bir çox banklar sahibkarların kreditləşdirilməsinin həcmi ciddi surətdə artırmaqda israrlı olduqlarını bəyan ediblər.

III Fəsil

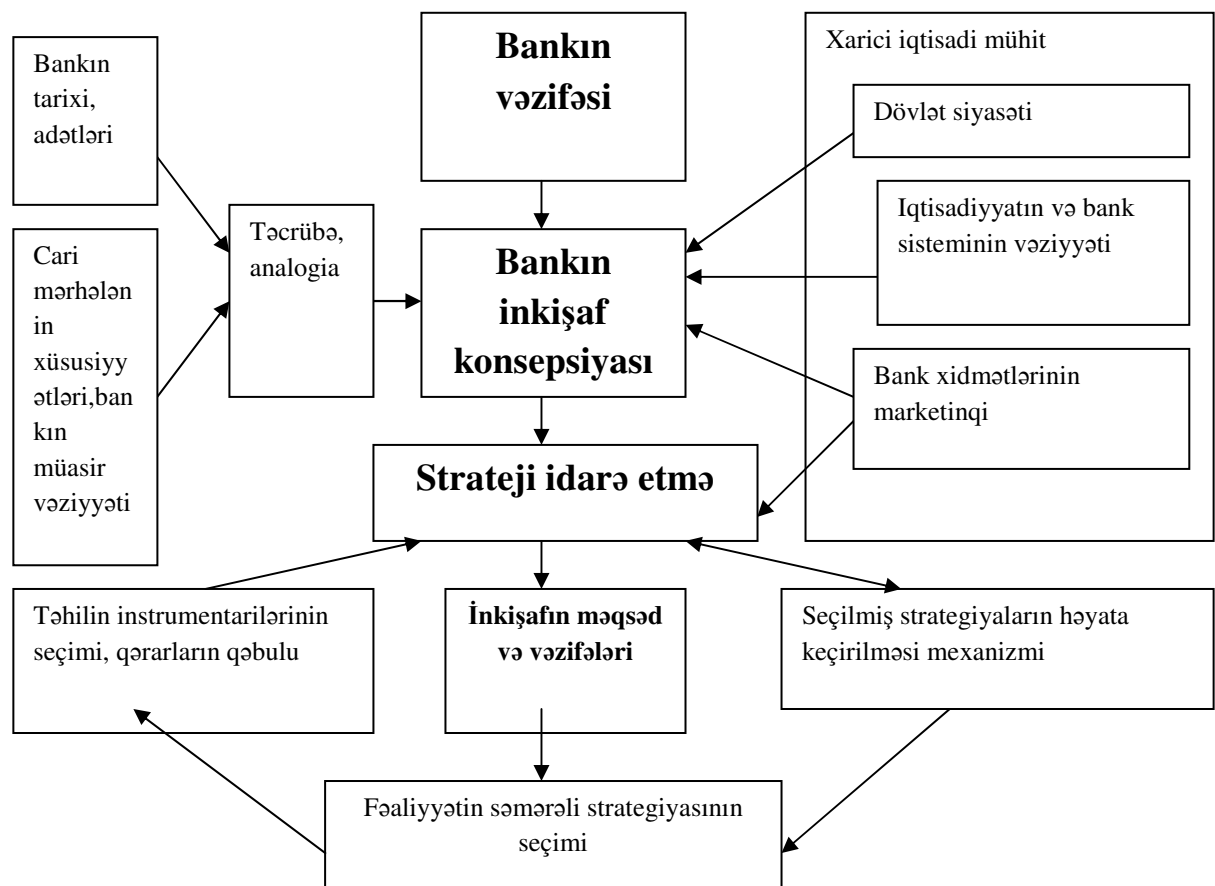
Real sektorda bank fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi

3.1. Bank fəaliyyətinin inkişaf strategiyası

Bank məhsulları siyahısını təhlil edərkən, marketing xidmətinin əməkdaşları inkişaf strategiyasının hazırlanmasını əsas məqsəd kimi qəbul etməlidirlər. Bu istiqamətdə birinci vəzifə, bank tərəfindən təklif olunan xidmətlər strukturunun optimallaşdırılmasıdır. İkinci vəzifə, inkişaf strategiyası çərçivəsində yeni məhsulların hazırlanmasıdır. Bank məqsəd və vəzifələrin həyata keçirilməsi vasitəsi kimi bank fəaliyyətinin strategiyası seçilir. Bank strategiyası dedikdə müxtəlif növlü kredit əməliyyatları başa düşülür.

Bankın vəzifələrinin, inkişaf konsepsiyalarının və strategiyalarının formalaşması, həmçinin bu prosesi müəyyənləşdirən faktorlar Qrafik-sxem 6-da göstərilmişdir.

Qrafik-sxem 6.

Mənbə: Z. Məmmədov – "Pul, Kredit və banklar" Bakı-2006

Yeni məhsulun yaradılması prosesi bütöv bir mərhələni əhatə edir. Bütün bu mərhələni ətraflı nəzərdən keçirək .

1.İdeyalar axtarışı. Bura aşağıdakı mərhələlər daxildir:

- ideyaların axtarışı və yığılması;
- nəzərdə tutulan məhsulun hazırlanması və işlənməsi;
- marketing strategiyasının formula edilməsi.

İdeyaların axtarışı və yığılması müxtəlif yollarla həyata keçirilə bilər. İdeya kənardan və xüsusi hazırlıq nəticəsində qazanıla bilər.

İdeyaların reallaşmasının sınaqdan çıxmış xeyli üsulları vardır. Lakin biz bunların ən yüksək səmərəli metodlarından birinin üzərində dayanacağıq. Söhbət “beyin hücumu” adlı metoddan gedir. Belə bir hücum böyük miqdarda ideyaları qısa müddətdə reallaşdırmağa imkan verir. “Hücumun” mahiyyəti ondan ibarətdir ki, nə qədər çox ideya təklif olunubsa bunların içərisində ən məhsuldarlarının seçilməsi ehtimalı yüksəkdir.

Müvafiq təkliflərin seçilməsindən ötrü banklar bütöv bir sistem işləyib hazırlamalıdırlar. Hər bir ideyanın nəinki müştərinin ehtiyaclarına uyğun olub-olmaması yoxlanılmalı, həmçinin zəruri mənfəət normasının təmin olunması, tətbiq olunacaq ideyanın bankın strategiyasına kömək edib-etməməsi məsələləri də nəzərdən keçirilməlidir.

- yararlı ideyaların seçilməsi; istiqamət üzrə təhlil olunmalıdır.
- bazar imkanlarının təhlili;
- bank imkanlarının təhlili;
- bankın məqsədləri üzrə mövcud perspektiv nisbət.

2. Müxtəlif məhsulların bank xidmətləri bazarına çıxarılması bazarı əhatə etmək, satış həcmi və mənfəət planı üzrə yeni imkanlar yaradır.

Tətbiq olunacaq xidmət üzrə, bankın imkanlarını da qiymətləndirmək vacibdir. Çünki gözəl bir ideya, hər hansı resurs çatışmamazlığı səbəbindən həyata keçməyə bilər. Bununla belə yeni məhsulun hazırlanması mərhələsində bank qarşısında açılan perspektivlər bankın vəzifə və məqsədlərinə zidd olmamalıdır.

3. *Məhsulun hazırlanması.* Bank məhsulunun hazırlanması məsuliyyətli mərhələdir. Bu mərhələdə ideya nə isə konkret bir məhsulda öz ifadəsini tapmalıdır. Bank məhsulunun hazırlanmasına qarşı irəli sürülən tələb ondan ibarət olmalıdır ki, ideyada nəzərdə tutulmuş xidmət ilkin xarakteristikasına müvafiq olsun.

4. *Bazar münasibətlərində məhsulun sınağı.* Yeni xidmətin təqdim olunma texnikasını işləyib hazırladıqdan sonra bank real şəraitdə onun sınağına keçir və məhdud dairədə öz müştərilərinə təklif edir. Bank məhsulunun sınaq mərhələsi onun praktikada keyfiyyətinin yoxlanılması və ona ehtiyacın olması nöqtəyi-nəzərindən xüsusilə vacibdir.

5. *Yeni məhsulun bazara çıxarılması (kommersiyalaşdırılması).* Yeni bank məhsulunun özündən əvvəlki bütün mərhələlərdən müvəffəqiyyətlə keçdiyi təqdirdə, xidmətin kommersiya əsaslarla bazara çıxarılması haqqında qərar qəbul edilir. Bank öz müştərilərinə yeni xidməti onun prezentasiyasından dərhal sonra həyata keçirməyə hazır olmalıdır. Bunun üçün əvvəlcədən böyük hazırlıq işi görülməlidir.

Bazarın yeni məhsullarla doldurulmasının və bankın idarə heyətinin həddən artıq “yüklənməsinin” qarşısını almaqdan ötrü, yeni məhsulların tətbiqini tədricən həyata keçirmək məqsədəuyğundur. Xüsusilə sistemli məhsullara diqqət yetirilməlidir. Çünki bunlar çoxməsrəfli məhsul sayılır və yaradılması uzun müddət tələb edir. Hər hansı bir əmtəə kimi bank məhsulu (xidməti) də öz inkişafında ardıcıl olaraq bir neçə mərhələdən keçir:

- 1) Məhsulun bazara çıxarılması;
- 2) Artım;
- 3) Yetkinlik (inkişaf);
- 4) Azalma (tənəzzül);
- 5) Süqut.

Məhsulun bazara çıxarılması mərhələsi bank xidmətinin ilk dəfə təklif olunmasından başlanılır. Bu mərhələnin əsas xarakterik cəhəti ondan ibarətdir ki, bu zaman məhsulun satışı olduqca ləng həyata keçirilir və nəticədə çox cüzi bir mənfəət qazanılır. Bir qayda olaraq birinci mərhələ məhsulun geniş sürətdə təbliğ olunmasına və marketinginə çəkilən böyük məsrəflərlə əlaqədardır. Bu mərhələnin ikinci

xarakterik cəhəti, məhsulun qiymətinin yüksək olmasındadır. Lakin bu heç də həmişə belə olmur. Məsələn, bir sıra hallarda yeni məhsulun müştərilər tərəfindən tez bir zamanda mənimsənilməsi və satış bazarının genişlənməsi məqsədilə, bank öz mənfəətinin bir hissəsini bu işə sərf edə bilər. Bu mərhələdə bankın əsas üstünlüyü, hələlik rəqabətin olmamasındadır. Məhsulun bazara çıxarılması mərhələsinin müddəti geniş hədudlarda variasiya edir və məhsulun keyfiyyətinin istehlakçıların ehtiyaclarına uyğun olması, düzgün seçilmiş marketinq strategiyası prinsiplərinə əsasən müəyyənləşdirilir.

Artım mərhələsində məhsulun satışı sürətlə həyata keçirilir və mənfəət özünün ən yüksək həddinə çatır. Marketinq məsrəflərinin yüksək olmasına baxmayaraq, məcmu xərclərdə onun çəkisi müntəzəm olaraq azalır. Bazara çıxarılan bu xidmət üzrə xərclər ixtisar olunur və nəticədə məhsulun qiyməti aşağı düşür. Artım mərhələsində rəqabət olduqca güclənir və bankın bütün strateji qüvvəsi, məhsulun bazarda geniş tətbiqinə yönəldilir. Rəqabətin dərəcəsi bazara çıxarılmış məhsulun müvəffəqiyyət dərəcəsindən xeyli asılı olur. Burada xarakterik cəhət ondan ibarətdir ki, yeni məhsulu ilk dəfə tətbiq edən banklar daha üstün rəqabət imkanlarına malik olurlar. Bununla belə banklar müntəzəm olaraq məhsulun təkmilləşdirilməsi qayğısına qalmalıdırlar. Çünki, “gecikmiş” müəssisələr təbii olaraq məhsulu təkmilləşdirəcək və liderləri sıxışdırmaq məqsədini bir vəzifə kimi öz qarşılarına qoyacaqlar. Artım mərhələsində bank satış sferasını genişləndirir və bazarın yeni segmentlərinə nüfuz edir. Belə ki, bu mərhələdə bank öz mənfəətini əhəmiyyətli dərəcədə artırır və yeni sayda müştərilər cəlb edir. Məhz bu səbəbdən artım mərhələsi banka olduqca sərfəlidir və onun uzadılması əsas vəzifələrdən sayılır.

Məhsulun yetkinlik (inkişaf) mərhələsi onun satışının nisbətən azalması və hətta ixtisar olunması ilə xarakterizə edilir. Bu bir neçə səbəblə əlaqədardır. Birincisi, məhsulun yetkinlik mərhələsində istehlakçıların tələbatları xeyli modifikasiya oluna bilər. İkincisi, bu məhsul növü digər analogi və daha təkmil məhsulla əvəz oluna bilər. Üçüncüsü, bank rəqabət təzyiqinə davam gətirə bilmir və bu xidmət növü onun üçün adi xidmətlərdən birinə çevrilir. Nəhayət, bank üçün yeni, daha səmərəli kapital qoyuluşu imkanları yarandığından, göstərilən xidmət rentabelsiz sayıla bilər.

Yetkinlik mərhələsində qazanılan mənfəətin miqdarı tədricən azalmağa başlayır. Bununla belə, məhsul geniş dairəni əhatə edir və bankın müştəri bazasını maksimum artırır. Bu mərhələ yüksək sabitlik və möhkəm mənfəət ilə fərqlənir. Bankın əsas qüvvəsi bazarda öz çəkisinin saxlanmasına, məhsulun təkmilləşdirilməsinə, marketingin kompleks tədqiqatlarına yönəldilmiş olur.

Azalma mərhələsi, məhsul satışı həcmələrinin aşağı düşməsi və mənfəətin sıfıra yaxınlaşması ilə xarakterizə olunur. Müxtəlif bank məhsullarına nəzərən, azalmanın davamiyyəti də müxtəlif ola bilər. Satışın ixtisarı olduqca kəskin baş verə bilər, yaxud da tədricən sabitləşərək, hər hansı bir səviyyədə qərar tuta bilər. Bu mərhələ bir neçə səbəblərdən baş verə bilər:

- rəqiblərin bazarlara yeni məhsullar təklif etməsi;
- istehsalın sonrakı mərhələlərində əmtəələrin keyfiyyət göstəricilərinin aşağı olması;
- bazarda qeyri qanuni rəqabətin mövcud olması; – ticarət şəbəkələrində göstərilən xidmətlərin səviyyəsinin aşağı olması;
- inhisarçı reklam və s.

Azalma mərhələsində rəqabət bir növ sönür. Bu, diqqətin yeni məhsul növləri üzərinə keçirilməsi ilə bağlıdır. Nəticədə, rəqabət təzyiqinin azaldığı bir şəraitdə banklar məhsulun marketinginə çəkilən yüksək xərclərdə maraqlı olur və hətta bəzən qiymətləri də artırır. Bank xidmətləri siyahısında azalma mərhələsinə daxil olan xidmət növünün saxlanılması qeyri-səmərəli bir iş hesab edilir. Bu bir tərəfdən xidmətlərin göstərilməsi üzrə zəruri xərclərin çəkilməsi, digər tərəfdən isə yeni, daha yüksək rentabelli məhsulların tətbiqindən vəsait və qüvvələrin yayındırılması ilə əlaqədardır. Bütün bunlara baxmayaraq, bank köhnə məhsulların təklifini öz fəaliyyətində saxlaya və sərfəli sürətdə istifadə edə bilər.

Süqut mərhələsi – Ticarət şəbəkələrində firmanın və ya kompaniyanın məhsullarının istehlakının maksimum azalması və bazardan getməsi mərhələsidir. Əmtəələrin həyat silsiləsi xətti göstərilərsə də, o həmişə bu şəkildə deyildir. Firma və ya kompaniyalar əmtəələrinin uzun ömürlü olması üçün mütəmadi olaraq stimullaşdırma faktorundan geniş istifadə edirlər. Məhsulun uzun ömürlü olması

firma və ya kompaniyalar istehlakçılar tərəfindən qəbul olunan məhsul haqqında mütəmadi marketing tədqiqatları aparmalıdırlar.

Bank fəaliyyətinin maliyyə nəticələri (ilin əvvəlindən, vergilər ödənildikdən sonra) mln.manat

Cədvəl 5

İl, ay	Mənfəətlə işləyən bankların sayı	Bank sisteminin cəmi mənfəəti (mənfəətlə işləyən banklar üzrə)	Zərərlə işləyən bankların sayı	Bank sisteminin cəmi zərəri (zərərlə işləyən banklar üzrə)	Banklar tərəfindən əldə edilmiş yekun mənfəət (zərər)
2003	33	20,5	11	1,93	18,60
2004	28	38,9	14	7,87	31,03
2009	39	269,57	7	16,59	252,98
2010	32	165,84	13	45,57	120,27
2011	30	163,52	14	-322,51	-158,99
2012	33	195,51	10	-65,50	130,01
2013	39	272,32	4	-4,75	267,57
2014(11 ay)	39	439,44	5	-28,55	410,89

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı

Cədvəl 5-də qeyd olunduğu kimi 2014-cü ilin 11 ayı üzrə ölkənin 39 bankı mənfəətlə işləyir. Bunlara misal olaraq Beynəlxalq Bank 41124min manat, Unibank 40 849 582 manat, Bank of Baku 39798min manat, Kapital Bank 39 495 770 manat, Access Bank 32 101780 manat və digər banklar mənfəətlə ili başa vurublar. Ümumilikdə isə bankların mənfəəti ötən illərlə müqayisədə xeyli artaraq 439,44 mln. manat olmuşdur. Qeyd edək ki, bu rəqəm 2013-cü ildə 272,32 mln.manat olmuşdur.

Ən çox zərər edən bankların sıralamasında isə 22,614 mln. manat zərərlə ilk yerdə “Xalq Bank” qərarlaşıb. Sıralamada 2-ci və 3-cü yerləri 5,379 mln. manat zərərlə “Dekabank” və 0,929 mln. manat zərərlə “NBC Bank” qərarlaşıb. Ümumilikdə isə 28,55 mln.manat banklara zərər dəymişdir.

Banklar mövcud xidmət növünün bütün mərhələlərində işin nə qədər səmərəli təşkil olunmasına qüvvə sərf etsələr belə, gec-tez yeni məhsulların (xidmətlərin) hazırlanması obyektiv zərurət kimi meydana çıxacaqdır.

Yeni məhsulun işlənilib hazırlanması, banklar üçün marketinqin vacib elementlərindən hesab edilir. Müxtəlif səmərəlilik dərəcəsi ilə həyata keçirilən hazırlıq çox vaxt bank əməkdaşlarının təcrübəsindən, qiymətli təkliflərin yığılması üzrə işin düzgün təşkilindən və nəhayət yeni məhsulların tətbiqi üçün müvafiq vasitələrin mövcudluğundan asılıdır. Yeni bank məhsullarının hazırlanması və tətbiqi mərhələsində, onların yaradılması və təqdim olunmasına xərclərin hesablanması xüsusilə vacibdir. İlk baxışdan bu vəzifənin yerinə yetirilməsi qeyri-mümkün hesab edilə bilər, belə ki, bankın bütün xidmətləri vahid baza əsasında hesablanıldığından, bu və ya digər xidmətə konkret nə qədər xərc çəkildiyini müəyyən etmək mürəkkəb məsələdir. Bununla belə rəqabət şəraitində yeni məhsulların hazırlanması və tətbiqinin səmərəlilik vəzifəsi daim gündəlikdə olan məsələdir və bunu xərclərin strukturunda hərtərəfli təhlil aparmaq yolu ilə həll etmək mümkündür.

Yeni məhsulları (xidmətləri) işləyib hazırlayarkən, onların tətbiqində perspektiv istiqamətləri aydın təsəvvür etmək vacibdir. Məsələn, elə əməliyyat xidmətləri işləyib hazırlamaq məsləhətdir ki, onlar mövcud xidmətləri tamamlasın və bankın əsas fəaliyyəti ilə əlaqədar olsun. Yeni xidmətləri təklif edən zaman onların gəlirliyinə və adi ənənəvi məhsul olmasına, eləcə də əməliyyat və kredit risklərinin minimal səviyyəsinə xüsusi diqqət yetirmək lazımdır.

Son dövrlərdə, tətbiq olunan xidmətlərin avtomatlaşdırılması tələbi meydana gəlmişdir. Yeni xidmətlərin tətbiqində bir vacib həqiqəti də nəzərdən qaçırmamaq olmaz. Bu ondan ibarətdir ki, yeni xidmətlər ilk vaxtlar banka gəlir gətirməsə də, sonrakı potensial mənfəət üçün bu addımı atmaq lazımdır.

3.2 Real sektorda bank fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri

Hər bir müstəqil iqtisadiyyatın real üsürlərindən biri olan bank sisteminin, səlis idarə olunan bank sferasına ehtiyac vardır. Dəqiq idarə olunan bank sistemi müəyyən mənada real iqtisadiyyatın barometridir. Məhz bu baxımdan inzibati amirlik idarə etmə metodlarından, təsərrüfatçılığın yeni iqtisadi metodlarına keçildiyi bütün

ölkələrdə bank sisteminin idarə olunması mexanizminin təkmilləşdirilməsinə xüsusi yer verilməlidir.

İstehsal münasibətlərinin dinamizminin yüksək səviyyəsi, əmtəə-pul-bazar münasibətlərinin formalaşmasına xüsusi diqqət, müasir pul-kredit siyasətinin və bank işinin idarə olunması üzrə dəqiq taktika və strategiyanın işlənilib hazırlanmasını zəruri edir.

İnflyasiya prosesi, iqtisadiyyatın “dollarlaşma” səviyyəsinin artması, istehsalın rentabelliyyəsinin artımına xidmət etməyən dövlət dotasiyaları, investisiyaların aşağı səmərəliliyi və s. bu kimi neqativ meyillər bir daha hələ də ölkənin (Azərbaycan) bank sisteminin tam səviyyədə makro və mikroiqtsadi proseslərin tənzimlənməsi funksiyalarının dolğun yerinə yetirilmədiyini göstərsə də artıq müvafiq strukturlar tərəfindən bu sahədə konkret tədbirlər görülür.

Müasir təhlil göstərir ki, pul-kredit siyasətində təşkilatı iqtisadi problemlərin həlli, kredit qoyuluşlarının səviyyəsindən, bank kapitalının təmərküzləşməsindən, kreditlər və depozitlər üzrə orta faiz dərəcəsinin dəyişməsindən, resursların cəlb edilməsi qabiliyyətindən və bir çox parametrlərdən birbaşa asılıdır.

Ötən illər ərzində bir tərəfdən bankların iriləşməsi və birləşməsi prosesi getmiş, digər tərəfdən isə bir sıra zəif kapitallaşan banklar bağlanmışdır. Bu istiqamətdə görülən işlər kimi bankların məcmu kapitalına olan minimum tələbin miqdarı Mərkəzi Bank tərəfindən artırılmışdır. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Mərkəzin Bankının İdarə Heyətinin 23 dekabr 2005-ci il tarixli protokol qərarı ilə “Banklar haqqında Azərbaycan Respublikası Qanunu”nun tələbinə uyğun olaraq fəaliyyətdə olan banklar üçün məcmu kapitalın minimum miqdarına (xarici bankların yerli filialları üçün məcmu kapitalla bərabər tutulmuş vəsaitin minimum miqdarına) qarşı tələbləri 01 iyul 2007-ci il tarixdən 10 milyon manat kimi müəyyən edilmişdir.

Özəl bankların konsolidasiya olunması, kapitallaşması və digər tədbirlər hesabına onların sağlamlaşdırılması istiqamətində müəyyən tədbirlər görülmüşdür. Bank sferasında sağlam rəqabət proseslərini gücləndirmək məqsədilə xarici kapitalın yerli bank sistemində iştirak rejimi daha da liberallaşdırılmışdır.

Adekvat pul-kredit siyasəti probleminin araşdırılması nəticəsində gəldiyimiz qənaət bundan ibarətdir ki, bu siyasət ən ümumi şəkildə mötədil inflyasiya və real sektorun investisiyalaşdırılması tədbirləri nəticəsində formalaşmalıdır. Müasir şəraitdə prioritet, əvvəla istehsalı stimullaşdıran faiz siyasətindən, ikincisi Mərkəzi Bankın açıq bazar əməliyyatlarında iştirakının genişləndirilməsindən, üçüncüsü isə pul tədavülünün cari tənzimlənməsi üçün, məcburi ehtiyatların rolunun artırılmasından ibarət olmalıdır.

İnflyasiya tempi nəzərə alınmaqla kreditlər üzrə orta faiz dərəcələrinin bir qədər azalmasına baxmayaraq, onlar hələ də sahibkarlar üçün əlverişli səviyyədə deyildir. Faiz dərəcələrinin yuxarı olması ilk növbədə kredit bazarında təklifin tələbdən az, cəlb olunmuş vəsaitlərin maya dəyərinin yüksək, xarici maliyyə mənbələrinin məhdud olması, həmçinin kredit əməliyyatları üzrə bank marjasının yüksək olması ilə izah olunur.

Son dövrlər Azərbaycanda bir tərəfdən bank sisteminin inkişaf etdirilməsi istiqamətində sistemli tədbirlərin görülməsi, gələcəkdə bu işlərin daha da sürətləndirilməsi planları, digər tərəfdən ölkəyə böyük həcmdə neft gəlirlərinin daxil olması kredit və depozit əməliyyatlarının artacağı ehtimalını şərtləndirir. Belə ki, neft gəlirlərinin daxil olması maliyyə resurslarının artacağından xəbər verir. Bu o deməkdir ki, bankların əmanət və depozitlər hesabına resurs bazasının genişlənməsi, nəticə etibarilə kredit qoyuluşlarının da artması üçün əlverişli şərait yaradır.

Bu baxımdan Azərbaycan Mərkəzi Bankı pul-kredit siyasəti alətlərinin normativ-metodoloji bazasının genişləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi işini davam etdirmişdir. Depozit əməliyyatları, veksellərin yenidən uçuotu əməliyyatları kimi perspektivdə tətbiq oluna biləcək potensial yeni tənzimləmə alətlərinin normativ bazası yaradılmışdır.

Son illərdə ölkədə bank fəaliyyətinin daim inkişaf etdirilməsi, iqtisadiyyata bank xidmətinin daha da yaxşılaşdırılması üçün bank infrastrukturunun təkmilləşdirilməsi üzrə ardıcıl tədbirlər davam etdirilir.

Elektron ödəniş sistemlərinin yaradılmasının ikinci mərhələsi, xırda ödənişlər üzrə hesablaşma klirinq sisteminin (XÖHKS) formalaşdırılması başa çatdırılmışdır.

Eyni zamanda real vaxt rejimində banklararası milli hesablaşmalar sisteminə (AZIPS) qoşulan maliyyə kredit təşkilatlarının sayı xeyli artmışdır.

Dünya təcrübəsi göstərir ki, modernləşdirilmiş menecment və strateji planlaşdırma məqsəd və vəzifələrin düzgün seçilməsində və onlara səmərəli sürətdə nail olmaqda müstəsna əhəmiyyət kəsb edir. İstənilən fəaliyyət sferasına malik təşkilatda idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsi yaranmış vəziyyəti düzgün qiymətləndirməyi, daxili və xarici amillərin dərin təhlilini və onların mümkün inkişaf proseslərinin hazırlanmasını tələb edir. Pul-kredit siyasətinin sabitləşdirilməsi və onun bank fəaliyyətinin daha səmərəli olmasına yönəldilməsi üçün, proqnozlaşdırmanın və mikroiktisadi proseslərin modelləşdirilməsi bu siyasətin digər strateji istiqamətlər ilə əlaqələndirilməsinə nail olunmalıdır. Bu məqsədlə müxtəlif iqtisadi orqanlarla Mərkəzi Bank arasında konkret qarşılıqlı fəaliyyət sxemləri nəzərdən keçirilməlidir. Pul, kredit və valyuta siyasətinə dair əsaslandırılmış qərarların hazırlanması üçün iqtisadi orqanlar ilə səmərəli informasiya mübadiləsi sistemlərinin yaradılmasına və zəruri hallarda görülməli tədbirlərin əvvəlcədən razılaşdırılmasına xüsusi diqqət verilməlidir.

Bank nəzarəti normalarının Bazel Komitəsinin standartlarına və beynəlxalq təcrübəyə uyğunlaşdırılması, bu standartlara cavab verən nəzarət hesabat sisteminin tətbiqi və onun avtomatlaşdırılması, qeyri-bank təşkilatlarına nəzarət metodologiyasının təkmilləşdirilməsi qarşıda duran ən mühüm vəzifələrdən hesab edilməlidir. Yaxın perspektivdə bank fəaliyyəti inkişafının strateji proqramlarının işlənilib hazırlanmasına nail olunmalıdır. Şübhəsiz ki, qeyd olunan tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün ayrı-ayrı fəaliyyət sahələri üzrə beynəlxalq əməkdaşlığın genişləndirilməsi və insan resurslarının inkişaf etdirilməsi strateji proqramda öz əksini tapmalıdır. Yüksək peşəkarlığa malik menecerlər komandası olmadan ən proqressiv ideya və yeniliklər də uğursuzluğa məhkumdur. Ona görə də kadrların peşəkar hazırlığına böyük əhəmiyyət verilməlidir. Bu baxımdan mütəmadi elmi araşdırmaların aparılması üçün Azərbaycan Mərkəzi Bankının nəzdində Tədqiqatlar və Sosial İnkişaf Mərkəzi yaradılmışdır.

İnformasiya inqilabı dünyanı həqiqətən də dəyişdirmişdir. Bankların aktivlərinin nələrdən ibarət olması və kapitalın daim artım tempi haqqında əvvəlki təsəvvürlər kardinal dəyişikliklərə məruz qalmışdır. Bank mənfəətinin yeni mənbələri artıq qeyri-maddiləşmişdir ki, bu da yeni dəyərin yaradılması prosesində informasiya və biliklərin tətbiqindən ibarətdir.

Maliyyə xidmətlərinin qloballaşması, müxtəlif bank olmayan kredit təşkilatları tərəfindən rəqabətin güclənməsini şərtləndirmişdir ki, bu da ilk növbədə qeyd olunduğu kimi faiz stavkalarına və mənfəətə təsir göstərmişdir. Bankların ənənəvi fəaliyyət növləri üzrə gəlirliyi azalmışdır. Banklar maliyyə xidmətləri sferasında öz fəaliyyətlərini diversifikasiya etməyə məcbur olmuşlar.

Son illərdə maliyyə xidmətlərinin satış şəbəkəsi genişlənməkdə davam etmişdir. Bankların filial və şöbələrinin sayı artmış, bankomat və pos-terminal şəbəkəsi əhəmiyyətli sürətdə genişlənməmişdir. Regionlarda əhalinin maliyyə bank xidmətlərinə çıxış imkanlarının artırılması məqsədilə Mərkəzi Bank Rabitə və İnformasiya Texnologiyaları Nazirliyi ilə birgə Dünya Bankının «Maliyyə xidmətlərinin inkişafı layihəsi» çərçivəsində «Azərpoçt» layihəsini icra etmişdir. Maliyyə xidmətləri üzrə innovasiyalar davam etmiş, bu sahədə banklararası rəqabət daha da güclənmişdir. Banklar elektron bankçılıq sahəsini daha da təkmilləşdirərək, müştərilərə banka gəlmədən təqdim edilən maliyyə xidmətlərinin çeşidini artırmışlar.

Bankların beynəlxalq reytingi yüksəlmiş, bank aktivlərində xüsusi çəkisi 98 faiz təşkil edən 38 bankda kənar audit beynəlxalq audit şirkətləri tərəfindən aparılmışdır. Əvvəllər beynəlxalq reyting almış 10 bank öz səviyyələrini qoruyub saxlaya bilmiş, bir sıra banklarda reyting səviyyəsi daha da yüksəlmişdir.

Banklarda risklərin idarə edilməsi sisteminin effektivliyinə qarşı tələblər artırılmışdır. O cümlədən beynəlxalq təşkilatlarla birlikdə əməliyyat riskinin tənzimlənməsi çərçivəsinin yaradılması istiqamətində tədbirlər görülmüşdür. Bank sektorunda idarəetmə və hesabatlıq sisteminin effektivliyinin artırılması məqsədilə yeni korporativ idarəetmə standartlarının tətbiqinə başlanılmışdır.

Banklarda risk menecment mədəniyyətinin formalaşması və risk menecerlərinin peşəkarlıq səviyyəsinin artırılması istiqamətində tədbirlər davam etdirilməlidir. Bu

çərçivədə risk menecerlərinin qabaqcıl səviyyədə sertifikatı həyata keçirilməli, risk menecmenti gücləndirilməlidir.

Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişaf meyllərini və pul-kredit siyasəti alətlərinin tətbiqi variantlarını təhlil etməklə belə bir qənaətə gəlmək olar ki, müasir pul-kredit siyasəti iqtisadi tənzimlənmənin iki variantının (monetarist və keynsian) sintezinə və onların kompleks tətbiqinə əsaslanmalıdır. Bu siyasətin mahiyyəti ən qısa şəkildə ondan ibarətdir ki, pul-kredit mexanizmi real sektorun investisiya təminatının artırılmasına yönəldilməlidir. Yaxın gələcəkdə təsərrüfat subyektlərinin və bankların investisiya aktivliyini artırmaq məqsədilə, kompleks tədbirlər sistemi həyata keçirilməsi və bankların donor funksiyası canlandırılmalıdır.

Perspektivdə xarici investisiyaların və neft dollarlarının valyuta bazarına ehtimal olunan irimiqyaslı axını ilə əlaqədar pul kütləsinin qeyri-adekvat hissəsinin sterilizasiyası tədbirlərinin həyata keçirilməsi diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır. Pul kütləsinin növbəti illər üçün nəzərdə tutulan artım templəri bütövlükdə pul-kredit siyasətinin iqtisadiyyata ötürücü (transmissiya) təsirini gücləndirməklə, məcmu tələbin genişlənməsinə əlavə monetar impuls verməlidir. Bu isə, təbii olaraq məcmu təklifin ekspansiyasına adekvat reaksiya doğurmaqla makroiqtisadi şəraiti daha da yaxşılaşdırmalıdır. İqtisadi artımın monetar kanallar ilə qidalanan amillərinin fəallaşması və qiymətlərin sabitliyi şəraitində, bunun güclü makroiqtisadi multiplikator effekti yaratması deməkdir. Həm monetar, həm də fiskal ekspansiya hesabına yaranacaq makroiqtisadi səmərədən maksimum istifadə olunması və bu səmərənin daxili istehsalın, qeyri-neft sektorunun və regionların inkişafına yönəldilməsi xüsusi aktuallıq kəsb etməlidir. Eyni zamanda, yoxsulluğun azaldılması və iqtisadi inkişaf proqramında nəzərdə tutulmuş tədbirlərin vaxtında həyata keçirilməsi, qeyd olunan səmərənin real sektorun inkişafına multiplikativ təsirini gücləndirəcəkdir. Sözsüz ki, əsas ötürücü həlqə kimi maliyyə sektorunda həyata keçirilən islahatların sürətləndirilməsi iqtisadi inkişafın, xüsusilə də, orta və kiçik sahibkarlığa maliyyə yardımının genişləndirilməsinə təkan verməlidir. Maliyyə xidmətlərinin həyata keçirilməsində elektron informasiyanın inkişafı ən aktual məsələlərdən biridir. Belə ki, XX əsrin sonlarında elektron informasiya bütün iqtisadi

nəşrlərin, nüfuzlu beynəlxalq konfransların və forumların əsas mövzularından biri olmuşdur. Bank fəaliyyətində kredit risklərinin və portfel investisiyalarının idarə olunmasında internet texnologiyasından istifadə etməklə, elektron informasiya xüsusilə vacib əhəmiyyət kəsb edir. Kommersiya banklarında və digər maliyyə institutlarında pul vəsaitlərinin və qiymətli kağızların saxlanması əhalinin bu maliyyə vasitəçilərinə inamından xəbər verir. Belə olan halda bu maliyyə vasitəçilərinin sabit fəaliyyəti, onun tənzimlənməsi hökumətin əsas vəzifələrindən biri olmaqla, Mərkəzi Bankın daim nəzarətində saxlanılmalıdır.

3.3 Bank sektorunun beynəlxalq maliyyə qurumları ilə əməkdaşlığının inkişaf etdirilməsi

Beynəlxalq maliyyə və kredit təşkilatları beynəlxalq razılaşma ilə dünya iqtisadiyyatının stabilliyinin təmin olunması üçün valyuta-kredit və maliyyə münasibətlərinin idarə olunması üçün yaradılıb. Beynəlxalq maliyyə-kredit institutlarına daxildir: Beynəlxalq Valyuta Fondu, Dünya Bankı, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı, Beynəlxalq Hesablaşmalar Bankı və Asiya, Amerika və Afrikanın regional inkişaf bankları və digərləri.

Azərbaycanın konkret aşağıdakı beynəlxalq maliyyə təşkilatları ilə əməkdaşlığı haqqında danışaq:

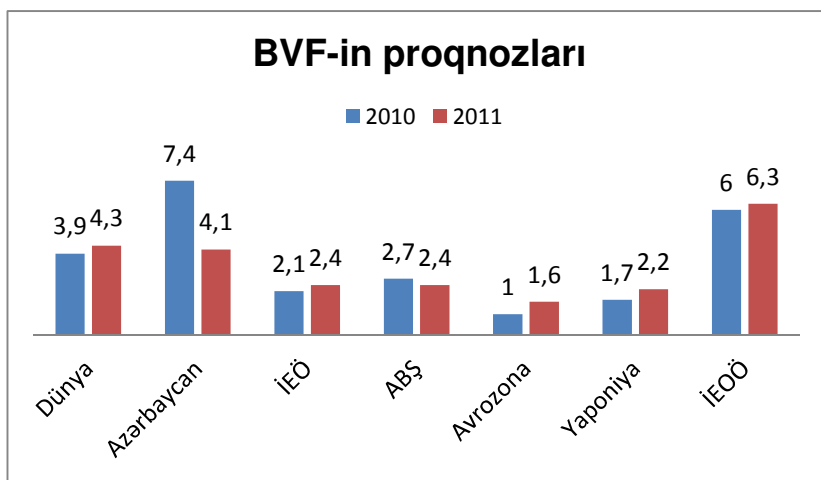
Beynəlxalq Valyuta Fondu. Beynəlxalq valyuta tənzimlənməsinin bu orqanı 1944-cü ildən Bretton-Vudsda (ABŞ) keçirilən beynəlxalq valyuta-maliyyə konfransında təsis olunmuşdur. Onun nizamnaməsi 1945-ci ilin dekabrında qüvvəyə minib. 1946-cı ilin iyulunda Beynəlxalq Valyuta Fondu fəaliyyətə başlayanda 39 üzvü vardı. Hazırda 183 üzvü var.

BVF-nin Direktorlar Şurası 2 iyul 2001-ci ildə Yoxsulluğun Aradan Qaldırılması və İnkişaf Proqramı çərçivəsində 80,45 milyon SDR məbləğində (kvotanın 50 faizi) üç illik razılaşmanı təsdiq etmişdir. 2003-cü ilin dekabrına kimi bu razılaşma çərçivəsində dörd ödəniş həyata keçirilmişdir. Proqramın üç əsas vəzifəsi aşağıdakılardır: makroiqtisadi sabitliyin təmin edilməsi, idarəetmənin

təkmilləşdirilməsi və iqtisadiyyatın qeyrineft sektorlarının inkişafı. Hökumət bu günə kimi həmin proqramın həyata keçirilməsinin təmin etmişdir. Proqramın nəticəsi olaraq Hökumət Yoxsulluğun Aradan Qaldırılması Strategiyasını yekunlaşdırmış və gömrük, vergilərin idarə olunması, maliyyə sektoru, Dövlət Neft Fondunun fəradılması və idarə olunması, enerji sektoru, idarəetmə, büdcə siyasəti və ticarət siyasəti sahələrində islahatlar həyata keçirmişdir. 2004-cü ilin noyabrında Azərbaycan VIII Maddənin 2, 3 və 4-cü tələblərini qəbul edərək cari beynəlxalq əməliyyatlar üçün ödənişlərin və pul köçürmələrinin həyata keçirilməsi zamanı məhdudiyyətsiz valyuta kursu təmin etmək öhdəliyini öz üzərinə götürmüşdür. Nəhayət, 22 dekabr 2004-cü ildə BVF-nin Direktorlar Şurası Yoxsulluğun Aradan Qaldırılması və İnkişaf Proqramı çərçivəsində dördüncü və sonuncu təhlili tamamlamışdır.

BVF-nin proqnozları

Dioqram.7

Mənbə: www.imf.org (BVF rəsmi saytı)

Beynəlxalq Valyuta Fondu ehtiyatları onun üzvlərinin sərəncamına ən müxtəlif yanaşma və mexanizmlərlə verilə bilər və əsasən tədiyyə balansının maliyyələşdirilməsi probleminin həll olunması üsuluna görə və Beynəlxalq Valyuta Fondunun şərtlərinin məzmununa görə fərqlənir. Cədvəl 6-da daha ətraflı müşahidə edək.

Beynəlxalq Valyuta Fondu vəsaitləri hesabına maliyyələşmə və kreditləşmə mexanizmləri

Cədvəl.6

Mexanizm növü	Maliyyələşmə şərtləri
---------------	-----------------------

1	2
Adi mexanizmlər	
Ehtiyat payı	Ölkə öz ilk tələbi ilə öz ehtiyat mövqeyi həddində xarici valyuta ala bilər. Ehtiyat payı ölkənin öz vəsaiti olduğundan, ondan istifadə kreditləşdirmə deyil – ölkə buna görə borc qaytarmır və milli valyutasını almaq məcburiyyətində deyil.
Kredit payı	Ölkə öz kvotasının 125% və ya daha çox məbləğdə ehtiyat payından əlavə xarici valyutada vəsait əldə edə bilər. Bu payda kreditlər mərhələli verilir və onun kvotasının 25%-i təşkil edir. Onu almaq üçün ölkə ödəmə balansındakı problemləri həll etməyə hazır olduğunu göstərə bilməlidir. Hər bir növbəti paya keçərkən Beynəlxalq Valyuta Fondu daha sərt kreditləşmə şərtləri irəli sürür. İkinci kredit payından başlayaraq vəsait ayrılması praktiki olaraq stand-by kreditləri şərtləri ilə baş verir.
Stand-by kreditləri barədə razılaşma	Ardıcıl olmayan və ya dövrü xarakter daşıyan ödəmə balansı kəsrinin maliyyələşməsinə yardım üçün Beynəlxalq Valyuta Fondu üzvlərinə qısamüddətli (adətən 1-2 illik) yardım üçün nəzərdə tutulur. Ölkəyə milli valyuta qarşılığında razılaşdırılmış həddə və müəyyən şərtlərə əməl etmək şərti ilə razılaşdırılmış müddətlə xarici valyutayı mərhələli şəkildə əldə etmək imkanı qarantıya edilir. Şərtlərə əməl edilməməsi halında dövlət növbəti krediti almaqdan imtina edə bilər. Kreditləşmə müddəti bitəndə milli valyutayı geri almaq tələb olunur.
Kreditin genişləndirilməsi mexanizmi	Ölkə ciddi makroiqtisadi və struktur problemləri yaranan ödəmə balansını maliyyələşdirməkdə ciddi çətinliklər çəkəndə tətbiq olunur. Genişləndirilmiş kreditləşdirmə çərçivəsində ölkəyə milli valyuta qarşılığında razılaşdırılmış şərtlərlə onun kvotasına nisbətən kredit payı mexanizmində olandan böyük həcmdə 3-4 il müddətinə valyuta verilir. Valyuta müəyyənləşdirilmiş hissələrdə (translarda) müəyyən aralıqlarla verilir. Müddət bitdikdən sonra milli valyuta geri alınmalıdır.
Xüsusi mexanizmlər	
Sistemli yenidənqurmanın maliyyələşdirilməsi mexanizmi (1993-1995-ci illərdə tətbiq olunub)	Bazar qiymətlərindən kənar beynəlxalq dövlət ticarətindən bazar qiymətli bazar münasibəti əsaslı çoxtərəfli ticarətə keçən ölkələrin (keçmiş MDB ölkələri kimi) bununla əlaqədar ödəmə balansında yaranan kəsiri örtmək üçün Beynəlxalq Valyuta Fondu üzvlərinə maliyyə yardımı edilirdi. Bu mexanizm çərçivəsində ölkə yarımillik aralıqlarla iki bərabər ölçüdə, kvotasının 50%-ə qədər vəsait cəlb edə bilərdi.
Kompensasiya və fəvqəladə maliyyələşdirmə mexanizmi	Fəvqəladə xarici faktorlarla əlaqədar ödəmə balansında kəsir yaranan ölkələrin kreditləşdirilməsi üçün istifadə olunur (təbii fəlakət, dünya bazarlarının gözlənilməz dəyişməsi və sair). Yuxarı kreditləşmə həddi ölkənin kvotasının 30% həcmindədir və uzunmüddətli pay və digər fəvqəladə maliyyələşdirmə növləri istifadə olunanda kvotanın 95%-ə qədər.

Bufər ehtiyatını maliyyələşdirmə mexanizmi	Dünya bazarında qiymətlərin sabitləşdirilməsi məqsədi ilə ölkənin xammal ehtiyatının yaradılmasında iştirakı ilə əlaqədar ödəmə balansında yaranan çətinlikləri maliyyələşdirmək üçün istifadə olunur. Bu mexanizm çərçivəsində ölkə kvotasının 35%-ə qədər borc götürə bilər.
Əlavə ehtiyatların maliyyələşdirilməsi mexanizmi	Dünya valyuta sisteminin sabitliyinin pozulmasına gətirə biləcək milli valyutaya inamın kəskin azalması, ölkədən kapital axını və qızıl ehtiyatlarının müvafiq surətdə azalması ilə əlaqədar ödəmə balansında kəskin kəsir olduqda üzv dövlətlərin ehtiyatlarını artırmaq üçün nəzərdə tutulur. Bu mexanizm çərçivəsindəki kreditləşdirməyə limit qoyulmur və ölkələrin stand-by və ya kreditləşmənin genişlənməsi razılaşmaları ilə aldıkları vəsaitlərə əlavə verilir. Kreditlər bir qayda olaraq ilyarına verilir və ölkələr buna görə artırılmış faiz dərəcəsi ödəyirlər.
Güzəştli əsaslarla maliyyələşdirmə mexanizmləri	
Struktur yenidənqurmasının maliyyələşdirilməsi mexanizmi (1986-1993-cü illərdə tətbiq olunub)	Tədiyyə balansı üzrə xroniki çətinliklər çəkən və adambaşına gəlirin aşağı olduğu ölkələrə kömək etmək üçün tətbiq olunurdu. Ortamüddətli makroiqtisadi sabilləşdirmə və struktur yenidənqurması proqramlarının dəstəklənməsi üçün müstəsna olaraq güzəştli şərtlərlə borc şəklinə verilir. Maksimal məbləğ ölkənin kvotasının 50%-ni təşkil edə bilər.
Struktur yenidənqurmasının geniş maliyyələşdirilməsi mexanizmi	İqtisadiyyatın ciddi struktur yenidənqurmasını həyata keçirən, adambaşına gəlirin aşağı olduğu ölkələrə əlavə yardım kimi nəzərdə tutulub. Maksimum məbləği ölkənin kvotasının 190%, müstəsna hallarda isə 255% təşkil edir. Borc 3 ilə, mərhələli verilir.
Fövqəladə yardım	Beynəlxalq Valyuta Fondu üzvlərinə fəvqəladə hallarla əlaqədar ödəmə balansındakı kəsri örtmək üçün valyutanın birbaşa satın alınması formasında edilir. Yardımın həcmi bir kredit payına bərabər məbləğlə məhdudlaşır və yalnız müstəsna hallarda daha iri məbləğdə ayrıla bilər.

Mənbə: www.imf.org (BVF rəsmi saytı)

Dünya Bankı- Birləşmiş Millətlər Təşkilatının ixtisaslaşmış təsisatıdır və fəaliyyəti yoxsulluğun azaldılması, həyat səviyyəsinin artırılmasına yönəldilib, həmçinin inkişaf etməkdə olan və keçid dövrünü yaşayan ölkələrin iqtisadiyyatlarının sabit inkişafına yardım etmək məqsədi daşıyır. Dünya Bankı bu ölkələrə digər mənbələrdən yardım almağın çətin olduğu sahələrdə maliyyə yardımı edir. Xüsusilə də, kənd təsərrüfatının inkişafı, ətraf mühitin mühafizəsi, təhsil və səhiyyənin inkişafı, elektrik enerjisi istehsalının artırılması, rabitə xətlərinin artırılması və sair sahələrdə maliyyə yardımı edir.

Dünya Bankı Beynəlxalq Valyuta Fondu kimi 1944-cü ildə, Bretton-Vudsdakı beynəlxalq valyuta-maliyyə konfransının qərarı ilə yaradılıb. Bu təsisatların ümumi

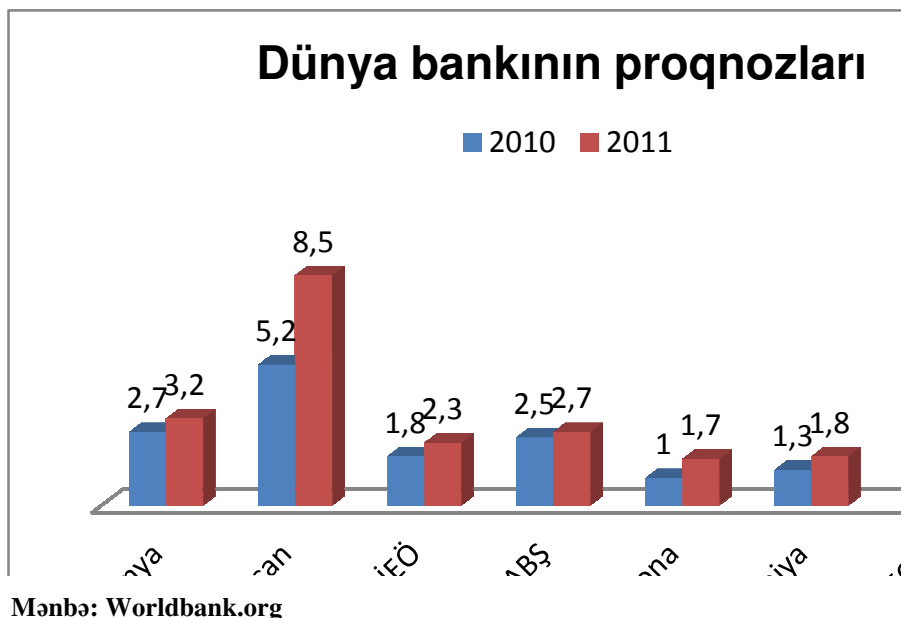
məqsədi dünya iqtisadiyyatının inkişafına kömək etməkdir. Onların fəaliyyətləri bir-birlərini tamamlayır.

Dünya Bankı qrupu ilə Dünya Bankı fərqlidir. Dünya Bankı qrupuna sıx bağlı hökumətlərarası maliyyə-kredit təşkilatları aiddir: Dünya Yenidənqurma və İnkişaf Bankı (DYİB), Dünya İnkişaf Assosiasiyası (DİA), İnvestisiyaların Təminatı üzrə Beynəlxalq Agentlik (İTBA) və İnvestisiya Mübahisələrinin Tənzimlənməsi üzrə Beynəlxalq Mərkəz (İMTBM). DYİB və onun törəməsi olan DİA Dünya Bankını təşkil edir.

Dünya Bankı dünyada ən iri investisiya institutudur və dünyada 40 bölməsi var. İnkişaf etməkdə olan ölkələrin iqtisadiyyatlarının maliyyələşdirilməsi ilə məşğul olur və digər banklardan fərqli olaraq, vəsaitlərin səmərəli cəlbi barədə dövlətlərə məsləhət verir, onlara iqtisadiyyatlarının yenidən strukturlaşdırılması və inkişafı barədə texniki və məsləhət yardımı edir və həmçinin kreditləşdirilən iqtisadiyyata xarici özəl investisiyanın cəlbinə kömək edir. Dünya Bankının regionlar üzrə artım dinamikasını dioqram 8 də nəzərdən keçirək.

Dünya Bankının proqnozları

Dioqram.8.

Azərbaycan Respublikası 1992-ci ilin sentyabrında Dünya Bankının, 1995-ci ilin martında isə Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyasının üzvü olmuşdur. Azərbaycan həmçinin 1992 və 1995-ci illərdə müvafiq olaraq Çoxtərəfli İnvestisiyaların Təminatı

Agentliyinin (MIGA) və BMK-nın üzvü olmuşdur. Dünya Bankının Azərbaycanda bu günə kimi həyata keçirmiş olduğu fəaliyyətlərin əsas diqqət mərkəzində strateji məsləhətlərin verilməsi, həm investisiyaların, həm də Hökumətin büdcəsinin maliyyələşdirilməsi və yardımların əlaqələndirilməsi olmuşdur. Dünya Bankı xüsusi olaraq Hökumətin öz neft ehtiyatlarını idarə etməsi və həyata keçirdiyi islahatları sürətləndirmək məqsədilə fəaliyyət kursunda müvafiq dəyişikliklər etməsi üçün müvafiq institusional bazanın möhkəmləndirilməsi istiqamətində hökumət orqanları ilə birgə işləyir. Dünya Bankı Azərbaycanda nisbətən fəaldır və bu günə kimi həyata keçirilən 25 əməliyyat üçün 622 milyon ABŞ dolları ayırmışdır. Bu layihələrdən on yeddisi hazırda da davam edir.

Dünya Bankı (DB) ilə maliyyə xidmətləri istehlakçılarının hüquqlarının müdafiəsi və əhalinin maliyyə savadlılığının artırılması, əməliyyat riskləri üzrə nəzarət çərçivəsinin formalaşdırılması, Ödənişli Məsləhət Xidməti proqramının realizasiyası istiqamətində əməkdaşlıq uğurla davam etdirilmişdir. Bununla yanaşı, “Maliyyə Sektorunun Modernizasiyası” layihəsi çərçivəsində Azərpoçt komponentinin idarə edilməsi üzrə Layihə İdarəetmə Qrupu yaradılmış və Azərpoçt MMCnin auditi, işçilərinin təlimi və onun yeni imicinin formalaşdırılması istiqamətində tədbirlər həyata keçirilmişdir. Bunu cədvəl 7-də ətraflı nəzərdən keçirək

Dünya Bankı Qrupunun borclarının əsas növləri

Cədvəl.7.

Borc növü	Borc verilməsinin məqsədləri
1	2
İnvestisiya Borcu	İqtisadiyyatın müxtəlif sektorlarının və ya istehsalın müxtəlif sahələrinin müasirləşdirilməsi və texniki yenidən qurulması və ya onların infrastrukturlarının yeniləşdirilməsi üçün investisiya layihələrinin maliyyələşdirilməsi
O cümlədən:	
Xüsusi İnvestisiya Borcları	Yeni istehsal güclərinin yaradılması və iqtisadi, sosial və institusional infrastrukturların formalaşdırılması
İqtisadiyyatın sektorlarının inkişafı üçün borclar	
Maliyyə vəsaitçilərinə borclar	
Texniki yardım borcları	
Adaptasiya proqramları borcları	Uzunmüddətli inkişaf proqramlarının mərhələli yerinə yetirilməsinin maliyyələşdirilməsi üçün

Təcrübə-innovativ borclar	İri olmayan təcrübə proqramlarının maliyyələşdirilməsi; lakin bu təcrübələr ölkə üçün vacibdir (borcların məbləği beş milyon ABŞ dollarını keçmir)
Korrektə edilə bilən qarşılıqlı borc proqramları	Uzunmüddətli inkişaf proqramlarının, xüsusilə də sosial sahədəki proqramların həyata keçirilməsinin dəstəklənməsinə yönəldilən iri olmayan borcların məcmusu
Struktur yenidənqurmasında məqsədli borclar	İrimiqyaslı islahatların maliyyələşdirilməsi, makroiqtisadi xarakterli çətinliklərin aradan qaldırılması, islahatların sosial nəticələrinin yumşaldılması. Bir qayda olaraq, Dünya Bankının tranşlarla verilən borclarından ən irimiqyaslısıdır.
O cümlədən Struktur yenidənqurması borcları	İqtisadi siyasətin və institusional islahatların həyata keçirilməsinin dəstəklənməsi.
Sektorun struktur yenidənqurması borcları	İqtisadiyyatın ən əhəmiyyətli sektorlarıdakı islahatların maliyyələşdirilməsi.
Reabilitasiya borcları	İqtisadiyyatın özəl sektorunun inkişafına yönəlmiş dövlət siyasətinin maliyyələşdirilməsi.
Borcun azaldılması və borcun ödənilməsi üzrə borclar	Ən yüksək xarici borcu olan dövlətlərə yardım
Avans borclar	İri borclar üzrə hazırlıq mərhələsində borclulara maliyyə və texniki yardım göstərilməsi. Maliyyələşdirmənin obyektlərinin seçilməsi, işlərin həcmünün müəyyənəşdirilməsi, texniki sənədləşdirmənin hazırlanması və mütəxəssislərin hazırlanması üçün istifadə olunur.

Mənbə: Worldbank.org

Dünya Bankı tərəfindən Azərbaycanda həyata keçirilən layihələr

CƏDCƏL.8

1.	Milli su təchizatı və kanalizasiya xidmətləri layihəsi	Benefisiarlar: "Azərsu" ASC, Dövlət Şəhərsalma və Arxitektura Komitəsi Müddəti: 2008-2014-ci illər.
2.	Magistral yol - II , III layihəsi	Benefisiar: Nəqliyyat Nazirliyi Müddəti: 2006-2014-cü illər; 2011-2015-ci illər.
3.	Korporativ və büdcə sektoru üçün hesabatlılıq layihəsi	Benefisiar: Maliyyə Nazirliyi Müddəti: 2008-2013-cü illər.
4.	Bərk məişət tullantılarının vahid idarəçiliyi layihəsi	Benefisiar: İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyi Müddəti: 2009-2016-cı illər.

5.	Təhsil sektorunun inkişafı - II layihəsi	Benefisiar: Təhsil Nazirliyi Müddəti: 2008-2013-cü illər.
6.	Dövlət investisiyaları üzrə kadr potensialının gücləndirilməsi layihəsi	Benefisiar: Təhsil Nazirliyi Müddəti: 2009-2015-ci illər.
7.	Ədliyyə sisteminin müasirləşdirilməsi layihəsi	Benefisiar: Ədliyyə Nazirliyi Müddəti: 2006-2014-cü illər.
8.	Daşınmaz əmlakın qeydiyyatı layihəsi	Benefisiar: Əmlak Məsələləri Dövlət Komitəsi Müddəti: 2007-2014-cü illər.
9.	Dəmir yolu ticarətinin və nəqliyyatının dəstəklənməsi layihəsi	Benefisiar: "Azərbaycan Dəmir Yolları" QSC Müddəti: 2010-2017-ci illər.
10.	Sosial müdafiənin inkişafı layihəsi	Benefisiarlar: Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi, Dövlət Sosial Müdafiə Fondu Müddəti: 2009-2014-cü illər.
11.	Sudan İstifadə Edənlər Birliklərinin İnkişafına Dəstək layihəsi	Benefisiar: "Meliorasiya və Su Təsərrüfatı" ASC Müddəti: 2011-2016-cı illər.
12.	Kapital Bazarlarının Müasirləşdirilməsi layihəsi	Benefisiar: Qiymətli Kağızlar üzrə Dövlət Komitəsi Müddəti: 2011-2015-ci illər.
13.	Məcburi köçkünlərin yaşayış şəraiti və gəlir imkanlarının dəstəklənməsi layihəsi	Benefisiar: Məcburi Köçkünlərin Sosial İnkişaf Fondu Müddəti: 2012-2015-ci illər.
14.	İkinci kənd investisiya layihəsi	Benefisiar: Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi Müddəti: 2012-2017-ci illər.

Mənbə: economy.gov.az (İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyi)

İslam İnkişaf Bankı (İİB) - Azərbaycan İİB-yə 1992-də qoşulmuşdur. İİB-nin fəaliyyətləri kanal və drenaj sistemlərinin bərpası, enerji istehsalının artırılması və mühüm yolun inşası vasitəsilə kənd təsərrüfatının inkişaf etdirilməsinin təkmilləşdirilməsinə yönəldilmişdir. Bank infrastrukturun və aqro sənaye sahələrinin qurulması ilə bağlı texniki yardım fəaliyyətlərini maliyyələşdirmişdir. İİB-nin həyata keçirdiyi investisiyalara AYİB ilə birlikdə Mingəçevir Enerji Layihəsinin

maliyyələşdirilməsi (bunun üçün 12,5 milyon ABŞ dolları məbləğində kredit ayırmışdır) daxildir. Bu layihəyə Mingəçevir Su Elektrik Stansiyasının avadanlıqlarla təchizatı, habelə 110 kv-lıq ötürücü xəttin və yeni stansiyanın qurulması daxildir.

BMT-nin İnkişaf Proqramı (UNDP)-BMT-nin İnkişaf Proqramı Azərbaycanda 1993-cü ildən təmsil olunur. Bu günə kimi UNDP ümumi dəyəri 31 milyon ABŞ dollarından çox olan 60-dan artıq proqram və layihə həyata keçirmişdir. İlk dövrdə qurumun fəaliyyətləri əsasən münaqişədən sonrakı dövrdə yardım, fəvqəlaədə hallarda xilasetmə və yenidənqurma sahələrinə yönəldilmişdir. UNDP Dünya Bankı və UNHCR ilə birlikdə müharibənin təsirlərinə məruz qalmış ərazilərdə həyata keçirilən tədbirlərin əlaqələndirilməsi, milyona yaxın qaçqın və köçkün kateqoriyasından olan insanın müvəffəqəti yerləşməsinə dəstək verilməsi və əhalinin zəif kateqoriyaları üçün gəlirgətirən fəaliyyətlərin təşkili üçün məsul olan Azərbaycan Yenidənqurma və Bərpa Agentliyini təsis etmişdir. UNDP həmçinin Azərbaycanda Minalara Qarşı Milli Agentliyin (ANAMA) təsis edilməsinə şərait yaratmış Minalara qarşı Milli fəaliyyət Proqramının hazırlanmasında aparıcı rolunu öz üzərinə götürmüşdür. Bu gün UNDP-nin Azərbaycandakı fəaliyyətlərinin əsas məqsədləri yoxsulluğun aradan qaldırılmasına köməklik etmək, fərdi insan hüquqlarına ehtiram olunmasını dəstəkləmək, təbii ehtiyatları mühafizə etmək, habelə ölkə miqyasında müvafiq islahatların keçirilməsi yolu ilə ölkədə demokratik idarəçiliyin BMT Xartiyasının prinsiplərinə uyğun həyata keçirilməsini təmin etməkdir.

Asiya İnkişaf Bankı (AİB) - Azərbaycan Asiya İnkişaf Bankına 1999-cu ilin dekabrında qoşulmuş və 2002-ci ilin əvvəlində Bakıda Əlaqələndirmə Ofisi təsis edilmişdir. Getdikcə artan yoxsul insanlar sayısının, xüsusən də məcburi köçkün insanlara yardım göstərmək zərurətinin mövcud olduğu şəraitdə AİB-in Azərbaycandakı fəaliyyətləri əsasən sosial sektorun inkişaf etdirilməsinə yönəldilmişdir. Bu vəzifə AİB-in “aralıq əməliyyat strategiyasının” əsasında durur və onun əsas məqsədləri insanların inkişafına dəstək vermək, idarəçiliyin yaxşılaşdırılmasını və institusional bazanın möhkəmləndirilməsini, habelə dayanıqlı inkişafı dəstəkləmək yolu ilə Azərbaycanda yoxsulluq səviyyəsini aradan qaldırmaq

və yaşayış standartlarını yüksəltməkdir. AİB-in Azərbaycana yardım strategiyası ikili xarakter daşıyır: ən kəskin ehtiyac içində yaşayanlar üçün mühüm ictimai ehtiyacların və xidmətlərin təmin edilməsinin təkmilləşdirilməsində Hökumətə köməklik etmək; rəqabətə əsaslanan özəl investisiyaların həyata keçirilməsi və yeni iş yerlərinin yaradılması üçün zəruri mühitin yaradılmasına yardım etmək. AİB-in strategiyaya əsaslanan bu əməliyyatları idarəciliyin yaxşılaşdırılmasına və institutların möhkəmləndirilməsinə xüsusi təsir göstərəcəkdir.

Qara Dəniz Ticarət və İnkişaf Bankı (QDTİB) - Azərbaycan 1997-ci ildə QDTİB-nin üzvü olmuşdur. Bu günə kimi onun Azərbaycandakı fəaliyyətlərinə Azərbaycan Beynəlxalq Bankı ilə bağlı ticarət xarakterli maliyyələşdirmədən, habelə yeni yaradılmış Azərbaycan Mikro Maliyyə Bankına AYİB ilə yanaşı olaraq səhm kapital qoyuluşunun həyata keçirilməsindən ibarətdir. QDTİB-nin Azərbaycandakı fəaliyyətlərinin əsas məqsədləri üzv ölkələr arasında əməkdaşlığı artırmaq (regionlar arası layihələr); qeyri-neft sektorlarını inkişaf etdirmək; ölkə üçün böyük təsirləri ola biləcək layihələri, məsələn enerji, sənaye, aqrobiznes, qida istehsalı sahələrində layihələri inkişaf etdirməkdir.

Avropa Birliyi - 2004-cü il mayın 1-də AB-nin genişlənməsindən sonra Azərbaycana Avropanın Qonşuluq Siyasətində iştirak etmək təklif olunmuşdur. Avropa Komissiyasının Azərbaycan Hökuməti ilə sıx əməkdaşlıq çərçivəsində hazırladığı Fəaliyyət Planının müəyyən edəcəyi vəzifələrin AYİB-in investisiya mühiti ilə əlaqədar apardığı strateji dialoqla uzlaşacağı gözlənilir. Bu siyasət Azərbaycanın beynəlxalq birliklə daha geniş əlaqələr qurması üçün imkanlar təklif edir. 1992-ci ildən 2004-cü ilə kimi olan müddətdə Avropa Komissiyası TACIS, ECHO, Qida Təhlükəsizliyi, FEOGA, Xüsusi Yardım, Bərpa və Xüsusi Humanitar Yardım proqramları çərçivəsində ümumilikdə 400 milyon avro dəyərində qrant əsaslı yardımlar etmişdir. Azərbaycanda həyata keçirilən TACIS proqramı çərçivəsində əsas məqsəd bazar iqtisadiyyatına və insan hüquqlarına əsaslanan pluralist demokratiya keçidlə bağlı yardım göstərməkdən ibarətdir. Burada əsas diqqət institusional, hüquqi və inzibati islahatların həyata keçirilməsinə və özəl sektorun inkişaf etdirilməsinə yönəldilir. TACIS-in növbəti üç il üçün öüdcəsi 28 milyon

avrodur və bu müddət ərzində özəl sektorun inkişaf etdirilməsi, təqaüdlər, ekologiya, sosial təminat və ictimai idarəetmə sahələrində islahatlar nəzərdə tutulmuşdur.

Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası - Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyasının Azərbaycandakı strategiyası əsas diqqəti yerli və xarici rəqabətin gücləndirilməsinə, qeyri-bank sektorunda müştərək müəssisələrin yaradılmasına və yerli özəl banklara texniki yardımın təmin edilməsi vasitəsilə maliyyə sektorunun dəstəklənməsinə; mikro müəssisələrin, kiçik və orta sahibkarlığın möhkəmləndirilməsinə; kənd təsərrüfatında və sənaye sektorlarında investisiyaların dəstəklənməsinə; qeyri-neft sektorlarına birbaşa xarici investisiyaların yönəldilməsinə, habelə neft, qaz və əlaqədar sektorlarda investisiyaların dəstəklənməsinə yönəldilmişdir. Bu qurum doqquz layihəni maliyyələşdirmişdir. Eyni zamanda bu yaxınlarda AYİB-lə birlikdə mikromaliyyə bankının maliyyələşdirilməsi üçün lazımi maliyyə vəsaitləri artıq təsdiq edilmişdir və bu vəsaitlərin ümumi dəyəri 134,6 milyon ABŞ dolları təşkil edir.

Yaponiyanın maliyyə qrupları - 2005-ci ilin mart-aprel aylarında Yaponiyanın Azərbaycanın inkişafına rəsmi ikitərəfli yardımlarının cəmi 404,3 milyon ABŞ dollarına bərabər olmuşdur (texniki yardımlar istisna olmaqla). İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının məlumatlarına əsasən Yaponiya 2000- 2001-ci ildə ən iri ikitərəfli donor, 1997 və 1998/99-cu illərdə isə müvafiq olaraq ikinci və üçüncü ən iri donor olmuşdur. Yaponiyanın ən iri layihəsi Severnaya Qarışıq Qaz Enerji Stansiyası layihəsidir. 1998 və 1999- cu illərdə müvafiq olaraq 193 milyon və 153 milyon ABŞ dollarına bərabər məbləğdə (yenlə) kreditlər ayrılmışdır. Eyni zamanda müxtəlif məqsədlər üçün, o cümlədən torpaq və irriqasiyanın inkişaf etdirilməsi, tibbi ocaqlar, qida istehsalı, iqtisadi struktur dəyişiklikləri və mədəni məqsədlər üçün də grant şəklində vəsaitlər ayrılmışdır. Yerlərdə İnsan Təhlükəsizliyi grant mexanizmi vasitəsilə 66 layihə üçün cəmi 3,9 milyon ABŞ dolları məbləğində vəsaitlər ayrılmışdır. Eyni zamanda ICRC və UNCHR vasitəsilə də humanitar yardımlar, Dünya Qida Proqramı vasitəsilə isə qida təmin edilmişdir. Texniki yardımlara isə 1993-2004-cü illərdə Yaponiyada 164 nəfərin təlim keçməsi və beş mütəxəssisin Azərbaycana göndərilməsi daxildir. 2002-ci ilin sonlarında aparılmış

yardıma dair məsləhətləşmələr çərçivəsində aşağıdakı sahələr prioritet kimi müəyyən edilmişdir: (1) iqtisadi infrastrukturun inkişafı, (2) sosial sektor və (3) insan resurslarının inkişafı.

Almaniyanın maliyyə qrupları - Almaniya Kreditanstalt für Wiederaufbau (KfW) vasitəsilə həyata keçirdiyi maliyyə əməkdaşlığı çərçivəsində Azərbaycana təqribən 72 milyon avro dəyərində investisiya qoymuşdur və növbəti iki il ərzində bu məbləği 90 milyona artırmaq niyyətindədir. Texniki yardım sahəsində isə Almaniyanın Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (GTZ) təşkilatı bu günə kimi 9 milyon avro dəyərində treyninq və məsləhətçi xidmətləri göstərmişdir və növbəti iki il ərzində bu məbləği 14 milyon avroya çatdırmaq niyyətindədir.

Almaniya İnkişaf Bankı (KfW) tərəfindən Azərbaycanda həyata keçirilən layihələr:

1. Açıq Kommunal İnfrastruktur proqramı – II (Gəncə və Şəki şəhərlərinin su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yenidənqurulması layihəsi)
2. Açıq Kommunal İnfrastruktur proqramı – II- Mərhələ 2,3-cü layihələri
3. Azərbaycan İES-İmişli elektrik verilişi xəttinin tikintisi layihəsi
4. Kadastr və Daşınmaz Əmlakın Qeydiyyatı layihəsi

ABŞ-ın maliyyə qrupları - USTDA ARDNŞ-nin Şah Dəniz və Cənubi Qafqaz Qaz Kəməri layihələrində iştirak payını maliyyələşdirmək üçün Bankın ayırdığı maliyyə yardımına dəstək olaraq əhəmiyyətli dərəcədə texniki yardımlar təmin etmişdir. Bu dəstək ARDNŞ-yə komersiyalaşma və struktur dəyişiklikləri istiqamətində planın hazırlanmasında köməklik göstərəcəkdir. USAID təşkilatının Azərbaycana yardımları əsasən dörd sahədə cəmləşmişdir: kiçik və orta sahibkarlığın (o cümlədən kənd təsərrüfatının) inkişafı, iqtisadi islahatlar, demokratiya və idarəçilik, habelə məcburi köçkünlər üçün humanitar yardımlar.

Türkiyə-Türk Eximbank Azərbaycan Beynəlxalq Bankına hökumət zəmanəti ilə verilmiş kredit xəttini 250 milyon ABŞ dollarına qədər artırmışdır və bu məbləğin 92 milyonunu bu günə kimi artıq ödənilmişdir. Bundan əlavə Eximbank Bakı hava limanının təmiri üçün 20 milyon ABŞ dolları məbləğində kredit ayırmış və onu artıq ödəmişdir.

AYİB- Cari Fəaliyyət Portfeli – Bankın son iki ildə Azərbaycanda fəaliyyət səviyyələri nəzərə çarpan dərəcədə yüksəlmiş, müxtəlif sektorlar üzrə həyata keçirilmiş əməliyyatların sayı kəskin şəkildə artmışdır. Əvvəlki Ölkə Strategiyasının həyata keçirildiyi müddət ərzində təbii ehtiyatlar sektorunda imzalanmış layihələr Bankın biznes fəaliyyətlərinin ümumi dəyəri olan 239 milyon avronun böyük hissəsini (73%) təşkil etmişdir. Bankın 31 dekabr 2004-cü il tarixinə kimi imzaladığı biznes əməliyyatlarının ümumi dəyəri 459 milyon avro həcmində olmuş və burada təbii ehtiyatlar sektorunun payı 66% təşkil etmişdir.

Dünya iqtisadiyyatının 2009-cu il də yaşadığı böhranın ən mürəkkəb ili oldu. Beynəlxalq institutların ilkin qiymətləndirmələrinə görə 2009-cu ildə bütövlükdə dünya iqtisadiyyatı son 60 ildə ilk dəfə ressesiyaya uğrayaraq 1,1% azaldı. Həmin ildə beynəlxalq ticarət də ən azı 12% azaldı. Eyni zamanda Beynəlxalq Əmək Təşkilatının məlumatlarına görə bütün dünyada işsizlərin sayı 220 mln. nəfərə çatdı ki, bu da həmin dövrdə dünya üzrə əmək qabiliyyətli əhalinin 7%-ə yaxınını təşkil edirdi. Dünya üzrə orta illik artım tempi 2 dəfəyədək azalaraq 2007-ci ildəki 5%-dən 2,5%-ə endi. 2010-cu il dünya iqtisadi tarixinə böhrandan sonrakı il kimi düşdü. Qlobal iqtisadi artımın tədricən bərpa olunması və işgüzar fəallıq indikatorlarının yaxşılaşması 2010-cu ildə müsbət nəticələrin əldə olunacağı gözləntilərini artırdı. Ayrı-ayrı ölkələr, beynəlxalq təşkilatlar böhranın təsirlərini aradan qaldırmaq istiqamətində müxtəlif tədbirlər həyata keçirdilər, bunların nəticəsi olaraq, kimisi müəyyən nailiyyətlər qazandı, kimisi əksinə, daha da gerilədi. Bir çox ölkələrdə, iqtisadiyyatda fiskal dəstək imkanları məhdudlaşdığından, makroiqtisadi tarazlığın pozulması xroniki hala çevrildi. Təbii ki, Azərbaycan da qlobal miqyasda baş verən bu proseslərdən kənarda qalmadı, hökumət dünya böhranının xarici və daxili sarsıntıların mənfi nəticələrinin aradan qaldırılmasına təminat verən makroiqtisadi antiböhran siyasət tədbirlərini həyata keçirməyə başladı.

“Qlobal Rəqabət qabiliyyəti Hesabatı”nda dünya ölkələri üzrə rəqabət qabiliyyəti göstəriciləri

Ölkələr	GCI	2010 2011	2008 2009	Əsas tələblər		Effektivliyi yüksəldən amillər		İnnovasiya amilləri	
	Mövqe	Bal	Bal	Mövqe	Bal	Mövqe	Bal	Mövqe	Bal
ABŞ	1	5,74	1	22	5,50	1	5,81	1	5,80
İsveçrə	2	5,61	2	2	6,14	8	5,35	2	5,68
Danimarka	3	5,58	3	4	6,14	3	5,49	7	5,37
İsveç	4	5,53	4	6	6,00	9	5,35	6	5,53
Sinqapur	5	5,53	7	3	6,14	2	5,52	11	5,16
Finlandiya	6	5,50	6	1	6,18	13	5,21	5	5,53
Almaniya	7	5,46	5	7	5,96	11	5,22	4	5,54
Niderland	8	5,41	10	10	5,81	7	5,38	9	5,20
Yaponiya	9	5,38	8	26	5,36	12	5,22	3	5,65
Kanada	10	5,37	13	8	5,84	5	5,44	16	4,96
Qazaxıstan	6	4,11	61	74	4,29	64	4,05	77	3,50
Azərbaycan	57	4,10	66	62	4,45	79	3,82	57	3,72
Ukrayna	72	4,09	73	86	4,15	58	4,12	66	3,66
Gürcüstan	90	3,68	90	91	4,07	87	3,72	109	3,07
Moldova	95	3,75	97	95	3,99	98	3,48	128	2,83
Ermənistan	97	3,73	93	93	4,04	103	3,41	113	3,03
Tacikistan	116	3,46	117	112	3,65	124	3,19	103	3,16
Qırğızıstan	122	3,40	119	124	3,49	110	3,33	123	2,90

Mənbə: Azərbaycanın statistik göstəriciləri, 2011. Bakı: Səda, 2011

Cədvəl 9-dan göründüyü kimi Azərbaycan Dünya İqtisadi Forumunun hazırladığı “Qlobal rəqabətlik 2010-2011 hesabatında” 57-ci yeri tutmuşdu. Bu nəticəyə görə ölkəmiz MDB məkanında liderliyini qorudu, postsovet məkanında isə yalnız Estoniya (33) və Litvadan (47) geri qaldı. Azərbaycanın əvvəlki hesabatdakı 51-ci yerdən 57-ci yerə qədər geriləməsi obyektiv səbəblərdən baş verdi. Belə ki, 2009-2010-cu ildəki hesabat 133, 2010-2011-ci ildəki hesabat isə daha çox - 139 ölkəni əhatə edib.

Beynəlxalq təşkilatlar belə hesab edirdilər ki, bazarlarda etimadın bərpa və hökumətlərin antiböhran siyasətlərinin davam etməsi ancaq qeyd olunan optimist proqnozları doğrulda bilər. Lakin, bunun əksinin baş verməsi ehtimalı da mövcuddur. Aparıcı ölkələrdə biznesin və ev təsərrüfatlarının kreditə çıxış imkanları hələ də məhduddur, maliyyə institutları əlavə itkilər təhlükəsindən sığortalanmayıb. Son

vaxtlar ayrı-ayrı ölkələrdə dövlət büdcəsinin dayanıqsızlığı ilə bağlı yaranmış problemlər maliyyə bazarlarının işinə mənfi təsir göstərə bilər. Eyni zamanda, əmtəə qiymətlərinin sürətlə bahalaşması da qabaqcıl ölkələrdə artımı məhdudlaşdırmaq potensialınamalıdır.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

İstehsal münasibətləri dinamizminin yüksək səviyyəsi, əmtəə-pul-bazar münasibətlərinin formalaşmasına xüsusi diqqət, müasir pul-kredit siyasətinin və bank işinin idarə olunması üzrə dəqiq taktika və strategiyanın işlənib hazırlanmasını zəruri edir. Müasir təhlil göstərir ki, pul-kredit siyasətində təşkilati iqtisadi problemlərin həlli kredit qoyuluşlarının səviyyəsindən, bank kapitalının təmərküzləşməsindən, kreditlər və depozitlər üzrə orta faiz dərəcəsindən, resursların cəlb edilməsi qabiliyyətindən və bir çox digər parametrlərdən birbaşa asılıdır.

Yeni iqtisadi münasibətlər şəraitində bankların davranış ssenarisinin işlənib hazırlanmasında proqnozlaşdırma, riyazi statistik metodlardan, həmçinin, ekspert rəylərinə əsaslanan modellərdən istifadə olunmalıdır.

Stabil iqtisadi şəraitdə Mərkəzi Banklar öz inkişafının strategiyasını bir qayda olaraq 5-10 il əvvəlcədən müəyyənləşdirir və konyukturdan asılı olaraq hər il, yaxud hər rüb strategiyada dəyişiklik edərək, onu həyata keçirirlər. Məsələn, Fransa Bankı maliyyə müəssisələri, kreditlər və yığımlar üzrə monitoring tədqiqatlarını hər ay aparırdı. Lakin 1993-cü ildən başlayaraq isə monitoring tədqiqatlarını hər rüb yerinə yetirir. Sorğuların məqsədi bir tərəfdən kredit müəssisələrinin kreditləşmə və yığım sferasının, digər tərəfdən isə onların kontragentlərinin maliyyə davranışlarının təhlil edilməsidir. Kredit təşkilatları, nəinki onların öz xüsusi iqtisadi davranışları nöqtəyindən, həmçinin, müəssisələrin və fiziki şəxslərin iqtisadi davranışlarına onlar tərəfindən verilən qiymətləndirmə baxımından da sorğuya cəlb edirlər.

Əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi, ötən illər ərzində bir tərəfdən bankların iriləşməsi və birləşməsi prosesi getmiş, digər tərəfdən isə bir sıra zəif kapitallaşan banklar bağlanmışdır. Son illər ərzində dövlət banklarının restrukturizasiyası davam etdirilmişdir. Beynəlxalq Bankın özəlləşməyə tam hazırlanması və Birləşmiş Universal Səhmdar Bankın (Kapital Bankın) da özəlləşdirməsi həyata keçirilmişdir. Özəl bankların konsolidasiya olunması, kapitallaşması və onların sağlamlaşdırılması istiqamətində müəyyən tədbirlər görülmüşdür. Bank sferasında sağlam rəqabət proseslərini gücləndirmək məqsədilə xarici kapitalın yerli bank sistemində iştirak

rejimi liberallaşdırılmışdır. Ötən illərdə pul-kredit siyasəti alətlərinin normativ-metodoloji bazasının genişləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi işləri davam etdirilmişdir. Depozit əməliyyatları, veksellərin yenidən uçuotu əməliyyatları kimi perspektivdə tətbiq oluna biləcək potensial yeni tənzimləmə alətlərinin normativ bazası yaradılmışdır. Korporativ idarəetmə standartları ən mütərəqqi beynəlxalq təcrübəyə – İqtisadi əməkdaşlıq və inkişaf təşkilatının “Korporativ idarəetmə prinsipləri”nə və bank nəzarəti üzrə Bazel Komitəsinin “Kredit təşkilatlarında korporativ idarəetmənin səmərəliləşdirilməsinə dair tövsiyələr”ə əsasən hazırlanmış və tətbiq edilmişdir.

Korporativ idarəetmə, təşkilatların idarəçiliyinin təkmilləşdirilməsi və səmərəliliyinin artırılması beynəlxalq aləmdə aktual hesab edilən problemlərdən biri sayılır. Xarakterinə görə riskli fəaliyyət növü olan bank biznesində səmərəli idarəetmə son dərəcə prinsipial əhəmiyyət kəsb edir. Bu baxımdan korporativ idarəetmə standartları Mərkəzi Bankın prudensial tələbləri sırasına daxil edilmiş və risk yönümlü bank nəzarəti çərçivəsində onların tətbiqinə dair nəzarət artıq həyata keçirilir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, iqtisadi subyektlərin reytinginin formalaşması real sektorda resursların yerləşdirilməsi zamanı, bank resurslarının qiymətləndirilməsi üçün zəruridir. Reyting, həmçinin bütün müəssisələrin qruplaşdırılması aləti olub, makroiqtisadi təhlil və istehsalın inkişafının proqnozlaşdırılması üçün də zəruridir.

Bank müştərilərinin reytinginin formalaşması üçün meyarlar sistemində – maliyyə vəziyyətinin qiymətləndirilməsi, istehsal fəaliyyətinin miqyası və rəhbərin ictimai vəziyyətinin qiymətləndirilməsi daxil edilir. Bu zaman xüsusi olaraq müştərilərin informasiya şəffaflığına daha çox diqqət yetirilməlidir. Təcrübə göstərir ki, müştərilər ciddi maliyyə çətinlikləri hiss edən kimi özləri haqqında informasiyanı bağlayırlar. Açıq bazar əməliyyatlarının pul-kredit siyasətinin başlıca alətinə çevrilməsi strategiyasının reallaşdırılması çərçivəsində işlər davam etdirilmişdir. Bank sistemində qısamüddətli likvidliyin tənzimlənməsinin ən çevik alətlərindən olan REPO, əks-REPO, birbaşa alqı-satqı əməliyyatlarının genişlənməsi müşahidə olunmuşdur. Ötən il həm manat hesabları, həm də valyuta hesabları üzrə məcburi

ehtiyat normaları bank sisteminin likvidliyinə adekvat səviyyədə saxlanılmışdır. Beynəlxalq təcrübəyə əsaslanaraq, məcburi ehtiyat normaları ilə müxbir hesablar birləşdirilmiş və bu tədbir bankların likvidliyini daha da yaxşılaşdırmaqla onların kliring əməliyyatlarının həcminə müsbət təsir göstərmişdir. Bundan əlavə kommersiya banklarının öz resursları çərçivəsində manevr imkanlarını artırırırlar. Son dövrlər Azərbaycanda bir tərəfdən bank sisteminin inkişaf etdirilməsi istiqamətində sistemli tədbirlərin görülməsi, gələcəkdə bu işlərin daha da sürətləndirilməsi planları, digər tərəfdən ölkəyə böyük həcmdə neft gəlirlərinin daxil olması, kredit və depozit əməliyyatlarının artacağı ehtimalını şərtləndirir. Belə ki, neft gəlirlərinin daxil olması, maliyyə resurslarının artacağından xəbər verir. Bu o deməkdir ki, bankların əmanət və depozitlər hesabına resurs bazasının güclənməsi nəticə etibarilə kredit qoyuluşlarının da həcmnin artması üçün əlverişli şərait yaradır. Bank fəaliyyətində mühasibat uçotunun beynəlxalq standartlara tam keçidi başa çatdırılmışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, Artıq 2000-ci ilin aprel ayından başlayaraq kommersiya bankları üçün yeni hesablar planı əsasında Mərkəzi Banka hesabatlarını təqdim edirlər. Monetar idarəetmənin institutsional bazasının gücləndirilməsi tədbirlərindən biri kimi mükəmməl informasiya bankının yaradılması məqsədilə avtomatlaşdırılmış bank statistika hesabat sisteminin tətbiq olunmasıdır. Yaxın perspektivdə beynəlxalq maliyyə böhranından sonrakı dövr üçün bank fəaliyyəti inkişafının strateji proqramının işlənilib hazırlanmasına nail olunmalıdır. Şübhəsiz ki, qeyd olunan tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün ayrı-ayrı fəaliyyət sahələri üzrə beynəlxalq əməkdaşlığın genişləndirilməsi və insan resurslarının inkişaf etdirilməsi strateji proqramda öz əksini tapmalıdır. Maliyyə sektoru elektron kommersiyasında lider rolunu saxlamaqla da, dünya iqtisadiyyatının gələcək qloballaşması və liberallaşmasında katalizator rolunu oynamaqda davam edir. İnternetin köməyi ilə kredit risklərinin idarə olunmasında məsrəflərin xeyli azalması və səmərəliliyin artırılması, inkişaf etməkdə olan ölkələrin beynəlxalq maliyyə bazarlarına çıxışına əlverişli zəmin yarada bilər.

Yaxın gələcəkdə təsərrüfat subyektlərinin və bankların investisiya aktivliyini artırmaq məqsədilə, bankların donor funksiyası getdikcə artırılmalıdır.

Xülasə olaraq bankların fəaliyyətinin, habelə bank sektorunun inkişafı və təkmilləşdirilməsi istiqamətləri ümumiləşdirilmiş şəkildə aşağıdakı kimi təklif olunur:

Bank sisteminin institutsional inkişafı istiqamətində:

- fiziki şəxsləri, orta və kiçik sahibkarlıq subyektlərini kreditləşdirəcək mikrokreditləşdirmə müəssisələrinin inkişafı üçün münbit şəraitin yaradılması;
- regional maliyyə müəssisələrinin yaradılmasının təşviqi vasitəsilə, regionlarda bank filialları şəbəkəsinin və bank xidmətlərinin genişləndirilməsi;
- bank olmayan kredit təşkilatları şəbəkəsinin genişləndirilməsi.

Dövlət banklarının restrukturizasiyası və özəlləşdirilməsi istiqamətində:

- Beynəlxalq Bankın kapitalında dövlətin payının azaldılması və özəlləşdirilməsi, eyni zamanda, bankın səhmdarlarının, həmçinin gələcək səhmdarların münasibətlərinin tənzimlənməsi və idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi.

Özəl bankların inkişaf etdirilməsi istiqamətində:

- özəl bankların tələb olunan minimum məcmu kapitalının tədricən artırılması;
- xarici bank kapitalı iştirakının liberallaşdırılması ilə paralel, onların resurslarının real sektora yönəldilməsi üçün müəyyən şərtlərin qoyulması.

Mərkəzi Bankın tənzimləyici potensialının artırılması istiqamətində:

- bank nəzarətinin təkmilləşdirilməsi və şəffaflığın təmin olunmasının davam etdirilməsi,
- Mərkəzi Bankın prudensial normativlərinin iqtisadi inkişafa müvafiq olaraq beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması,
- respublika üçün inkişafı prioritet hesab edilən sahələrin inkişafı üçün ixtisaslaşdırılmış bankların yaradılmasına lazımi dəstəyin verilməsi.

Bank infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi istiqamətində

- Bank fəaliyyətinə dair qanunvericilik aktlarının digər normativ hüquqi aktlarla uyğunlaşdırılması;
- bankdaxili nəzarət və daxili auditin təkmilləşdirilməsi;
- bankdaxili ödəniş sisteminin təkmilləşdirilməsi və inkişafı;
- beynəlxalq maliyyə hesabatları standartlarının tam tətbiq edilməsi;
- banklarda insan resurslarının idarə edilməsi sistemlərinin təkmilləşdirilməsi;

- nağdsız hesablaşmaların stimullaşdırılması;
- banklarda korporativ idarəetmənin təkmilləşdirilməsi və risklərin tənzimlənməsi sistemlərinin yaradılması;
- girovların mərkəzləşdirilmiş sadələşdirilmiş reyestrinin yaradılması.

Fikrimizcə həm monetar, həm də fiskal ekspansiya hesabına yaranacaq makroiqtisadi səmərədən maksimum istifadə olunması və bu səmərənin daxili investisiyaların, qeyri-neft sektorunun və regionların inkişafına yönəldilməsi xüsusi aktualıq kəsb etməlidir.

Müstəqillikdən bugünə qədər keçən müddətdə Azərbaycanda artıq müstəqilliyin ilk illərində hüquqi və idarəetmə boşluqlarından meydana gələn mənfi hallar ortadan qaldırılmış və bank bölməsinin Mərkəzi Bankın müşahidə, nəzarət və koordinasiyasında sürətlə inkişaf etdiyi görünür. Digər tərəfdən hər keçən il bank bölməsinin verdiyi xidmətlər növ olaraq artmaqda, keyfiyyət və həcmi olaraq da yüksəlməkdədir. Ancaq həyata keçirilən hüquqi və idari tənzimləmələrin daha da təkmilləşdirilməsi, verilən xidmətlərin növ və keyfiyyətinin artırılması və bu sahədə fərqli ölkələrin təcrübəsindən istifadə olunması olduqca zəruri bir məsələdir.

Texniki infrastruktur, ödəniş sisteminə, mühasibat sisteminə, bankların müşahidə və nəzarətinə və hüquqi infrastruktur ilə əlaqədar fəaliyyətləri davam etdirmək lazımdır. Ayrıca olaraq bu istiqamətdə:

- Dövlət banklarının özəlləşdirilməsi, əmanətlərin sığortalanması, kadr siyasəti, maaş siyasəti, və bunlar arasındakı iş qaydalarının müəyyənəşdirilməsi və xidmət siyasətinin PR (xalqla əlaqələr və reklam) mövzularında gözdən keçirilməsi, yaxşılaşdırılması və müsbət adımların atılması zəruridir.

Xüsusilə ölkəyə neft gəlirlərinin daxil olmasında mühüm bir artımın olması ilə yanaşı real sektorda qeyri neft sektoruna ayrılmış investisiya yatırımlarının artması bank bölməsinin sürətli inkişafına təkan vermişdir. Bununla yanaşı ölkədəki sabit iqtisadi və siyasi vəziyyətin olması, beynəlxalq maliyyə mənbələrinin ölkəyə cəlb edilməsi də bank sektorunun inamlı inkişafına şərait yaradan amillərdəndir.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. “Auditor xidməti haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunu.
2. Banklar haqqında normativ- hüquqi aktlar toplusu// Z.F. Məmmədovun elmi redaktorluğu ilə hazırlanmış. Bakı, Qanun, 2009. 1092 s.
3. Dövlət maliyyəsi normativ- hüquqi aktlar toplusu// Z.F. Məmmədovun elmi redaktorluğu ilə hazırlanmış. Bakı, Qanun, 2010. 1180 s.
4. Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu (17 aprel 2007-ci il, 9 oktyabr 2007-ci il, 6 noyabr 2007-ci il, 26 may 2009-cu il, 19 iyun 2009-cu il və 30 iyun 2009-cu il tarixli qanunlarla qəbul edilmiş dəyişikliklər və əlavələrlə)
5. Banklar haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu (4 mart 2005-ci il, 6 mart 2007-ci il, 17 aprel 2007-ci il, 19 oktyabr 2007-ci il, 2 oktyabr 2008-ci il, 26 may 2009-cu il və 30 iyun 2009-cu il tarixli qanunlarla qəbul edilmiş dəyişikliklər və əlavələrlə).
6. Bağırov M. Bank işi. Bakı, 2003.
7. Bəşirov R.A. Bank işi. Dərs vəsaiti. Bakı, 2007.
8. İbrahimov Z. Pul, kredit və banklar (suallara cavab). Bakı, 2009.
9. Məmmədov Z.F. Pul , kredit və banklar. Dərslik . Bakı, 2010.
10. Abbasov A.H., Azərbaycanda maliyyə bazarının formalaşması və bazar iqtisadiyyatında maliyyə-kredit sisteminin problemləri. Bakı 2003.
11. Abbasov Ə., Məmmədov Z., Rzayev R., Həmişəyeva Ş. Bank işi və elektron bankçılıq. Bakı 2003.
12. Abdullayev Ş., Azərbaycanda bank sistemi və bank resurslarının idarə olunması. Bakı 2001.
13. Z.Məmmədov. "Bank fəaliyyətinin əsasları", Bakı 2013
14. Z.Məmmədov. "Beynəlxalq valyuta-kredit münasibətləri və xarici ölkələrin pul-kredit sistemi". Bakı 2012
15. Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının 1999-2010-cu illər üçün aylıq və rüblük bülletenləri.
16. Bağırov M.M., Banklar və bank əməliyyatları. Bakı 2003.

- 17.Cavadov A.M., Kommersiya bankları məhsul və xidmətlərinə qiymət-qoyma. Bakı 2002.
- 18.Əliyev M.F., Bank islahatları və vahid reyting sistemi ilə qiymətləndirmə. Ekspert jurnalı, 2001-ci il, №3-4.
- 19.Əliyev M.F., Bank məhsullarının inkişaf strategiyası.
- 20.Əliyev M.F., Bank məhsullarının inkişaf strategiyası. İqtisadiyyat və audit jurnalı, 2003-cü il, №8.
- 21.Əliyev M.F., Bank sisteminin inkişafında elektron kommersiyanın rolu. Maliyyə və uçot jurnalı, 2003-cü il, №6.
- 22.Əliyev M.F., Bankın inkişafında daxili nəzarət sisteminin rolu. İqtisadiyyat və audit jurnalı, 2002-ci il, №7.
- 23.Əliyev M.F., Vahid reyting sistemi ilə qiymətləndirmə bank islahatlarının tərkib hissəsi kimi. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası aspirantlarının elmi konfransının materialları, 2001-ci il, iyun, Bakı 2001.
- 24.Məmmədov Z.F. Beynəlxalq valyuta-kredit münasibətləri və xarici ölkələrin pul-kredit sistemi. Bakı, 2003.
- 25.Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi bankı” Statistik bülleten №2013/14
- 26.Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi ”Azərbaycan rəqəmlərdə” Bakı-2012
- 27.Ş.Ə.Abdullayev, dos. R.V.Əsgərova “Bank işi” Dərslik (2007)
28. Sadıqov E.M. Bank əməliyyatları. Bakı, 2010.
29. Аббасов И., Ханкишиев Б. Коммерческий банк в условиях перехода к рыночной экономике. Баку 1998.
- 30.Агарков М.М., Основы банковского дела. М. 1929.
- 31.Викулин А.Ю., Антимонопольное регулирование рынка банков-ских услуг. М. 2001.
32. Набиев С., Зарубежные банки в Азербайджане, журнал “Бонсултинэ-Бусинесс”, 1999, № 5/6.
33. Общая теория денег и кредита. под ред., Жукова Е.Ф, М. 1995.
34. Панова Г.С., Кредитная политика коммерческих банков. М. 1999.

35. Пессель М.А., Антонов Н.Г., Денежное обращение, кредит и банки. М.1995.
- 36.Бабичева Ю.А. Российские банки: Проблемы роста и регулирования / Бабичева Ю.А., Мостовая Е.В. - М.: Экономика, 2006. - 278с.
- 37.Банки и банковское дело: учеб. пособие / под ред. И.Т.Балабанова. - М., 2001. - 304с.
- 38.Банковская система и денежно-кредитная политика в условиях российской реформы (анализ и рекомендации) // Рос. экон. журн. - 1994. - N 4. - С.18-35.
- 39.Банковская система РФ и банки // Год планеты, 2005: Политика, экономика, бизнес, банки, образование. - М.: Экономика, 2005. - С.272-317.
- 40.Банковский маркетинг. - М., 1994. - 303с.
- 41.Банковский надзор: каким ему быть? // Деньги и кредит. - 2007. - N 4. - С.7-19.
- 42.Гринспэн А. Коммерческие банки и Центральный банк в рыночной экономике // Вопр. экономики. - 1991. - N 12. - С.87-96.
- 43.Демичев А. Банковский сектор и экономика // Экономист. - 2001. - N 11. - С.55-60.
- 44.Чечеткина Т. Малые коммерческие банки: проблемы, перспективы / Т.Чечеткина, В.Петушков // Экономист. - 1992. - N 8. - С.89-93.
- 45.Шаламов Г.А. "Маленькие" проблемы провинциального банка в зеркале большой экономики // Общество и экономика. - 1994. - N 9-10. - С.100-105.
- 46.Швецов Ю.Г. Капитал банка: его достаточность и функции / Ю.Г.Швецов, В.Г.Корешков // Деньги и кредит. - 2009. - N 6. - С.34-36.
- 47.Трехтенберг И.А., Кредитная денежная система капитализма после II мировой войны. М. 1954.
- 48.Управление деятельностью коммерческого банка (банковский менеджмент) под ред. О.И. Лаврушина, М. 2002.

49. Усоскин В.М., Современный коммерческий банк. М. 1994.
50. Уткин Э.А., Сухонов М.С., Аудит банковской деятельности. М. 2003.
51. Lovett, William Anthony- "Banking and financial institutions law in a nutshell", St. Paul, Minn-1997
52. Richard S.Thorn –“Introduction to money and banking”, Harper Collins & Row, International -1976
53. Chandler V.Lester, Goldfeld N.Stephen –“The economics of money and banking”, Harper, International -1977
54. www.cbar.az
55. www.banks.az
56. www.maliyye.gov.az
57. www.economy.gov.az
58. www.azstat.org
59. www.kitab.az
60. www.azstat.org
61. www.worldbank.org.az
62. www.wikipedia.org
63. www.imf.org.az

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin

«Magistratura mərkəzi» nin

“ Maliyyə” ixtisası (ixtisaslaşma -“ Bank işi”) üzrə magistrantı

Zeynalov Natiqin

«İqtisadiyyatın real sektorunun inkişafında bank sektorunun rolu və onun yüksəldilməsi
istiqamətləri»

Mövzusunda təqdim etdiyi dissertasiya işinin

REFERATI

Banklar xüsusi bir qurumdur və iqtisadiyyatın inkişafında özünəməxsus yeri var. Bankların yaranması və inkişafı da dünya mədəniyyəti və cəmiyyətin inkişafı ilə bərabər getmişdir. Cəmiyyətin inkişafı tarixində isbata ehtiyacı olmayan bir həqiqət də bankların inkişaf səviyyəsi ilə bütövlükdə sosial -iqtisadi inkişafın düz mütənasibliyindən ibarətdir. Hansı məmləkətdə bankların yüksək səviyyəsi müşahidə olunursa, orada sürətli iqtisadi inkişaf, yüksək mədəniyyət var.

Bank fəaliyyətinin əhəmiyyətli xüsusiyyətləri sırasına, bir qayda olaraq, aşağıdakılar aid edilir: bank resurslarında cəlb olunmuş və borc vəsaitlərinin üstünlük təşkil etməsi; maliyyə bazarlarının fəaliyyət parametrlərinin həddindən artıq hərəkətliliyi, dəyişkənliyi; bu, təkcə iqtisadi deyil, həm də siyasi, sosial və digər səbəblərlə bağlıdır, əməkdaşlardan, təhlilin və əməliyyatların aparılmasının keyfiyyətinə zərər vurmada, daim analitik gərginlik və yüksək operativlik tələb edir; iqtisadiyyatın, demək olar ki, bütün sahələrini təmsil edən ən müxtəlif müştərilərlə daim və eyni anda işləmək, onların ziddiyyətli maraq və məqsədlərini ən müxtəlif, qətiyyənlə uyğun gəlməyən tendensiyalara, hər bir verilən anda mövcud maliyyə alətlərinə, müxtəlif valyutalara malik bazarlarda uzlaşdırmaq zərurəti və s.

İqtisadi inkişafın müasir səviyyəsinə uyğun bank sisteminin formalaşdırılması və təkmilləşdirilməsi kredit mexanizminin milli iqtisadiyyatın real sektorunun dirçəldilməsinə təsirinin müəyyən edilməsi, real sektorun maliyyə və kredit-bank arasında normal qarşılıqlı fəaliyyətin təmin edilməsi ilə bağlı bir sıra problemlərin mövcudluğu tədqiqat mövzusunun seçilməsinə əsas vermişdir. Bu problemlərin tədqiq edilib öyrənilməsi ölkədə bankların kredit siyasətinin formalaşmasına uyğun yeni nəzəri- metodoloji müddəaların və praktiki prosedurların işlənib hazırlanmasına imkan verir.

Problemin öyrənilmə səviyyəsi. Bank sisteminin təşkili, pul-kredit siyasətinin müxtəlif tərəfləri dünyanın bir sıra iqtisadçı alimlərinin - A. Smit, D. Rikardo, K. Marks, Y. Şumpeter, C. Keyns. C. Helbreyt, L. Lerner, M. Fridmen, V. Leksis, O. S. Bulko, E. Jukov, O. İ. Lavruşin, V. İ. Rıbnim, Q. A. Şvarcem və başqalarının əsərlərində işıqlandırılmışdır.

Azərbaycan Respublikasında da bir sıra iqtisadçı alimlər - Ş. H. Hacıyev, Z. F. Məmmədov, D. A. Bağirov, R. A. Bəşirov, E. M. Sadıqov. M. M. Bağirov, S. M. Məmmədov və başqaları transformasiya olunan iqtisadiyyatın kreditləşdirilməsində bank sektorunun yeri və rolu ilə bağlı məsələlərə öz əsərlərində geniş yer vermişlər.

Bununla yanaşı bank sisteminin fəaliyyət səmərəliliyini yüksəltmək hesabına ölkədə iqtisadi artımın təmin edilməsi üzrə praktiki tədbirlərin işlənib hazırlanması, araşdırılan problemin çoxplanlı xarakteri bu sahədə nəzəri tədqiqatların həyata keçirilməsi zəruriliyini şərtləndirir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Dissertasiya işinin məqsədi Azərbaycan Respublikası iqtisadiyyatının real sektorunun banklar tərəfindən maliyyələşdirilməsinin müasir vəziyyətini araşdırmaq və iqtisadi artımı təmin edən bank münasibətlərinin təkmilləşdirilməsi üzrə elmi cəhətdən əsaslandırılmış təklif və tövsiyələr işləyib hazırlamaqdan ibarətdir.

Məqsədə uyğun olaraq aşağıdakı vəzifələrin həll edilməsi zəruri hesab edilmişdir:

- real sektorun formalaşması və maliyyələşməsinin sosial-iqtisadi mahiyyəti və məzmununun yeni nəzəri-metodoloji aspektlərindən öyrəniüb aşkara çıxarılması;

- iqtisadi inkişafın hazırkı mərhələsində bank-kredit siyasətinin fəallaşdırılması zəruriliyini əsaslandırmaq;

- real sektorun formalaşmasına fiskal və monetar yanaşmaları tədqiq etmək;

-davamlı iqtisadi inkişafın təmin edilməsinə uyğun pul-kredit siyasətinin nəzəri konseptual əsaslarını araşdırmaq;

-real sektorun maliyyələşdirilməsində daxili və xarici maliyyə mənbələrindən istifadəni təhlil etmək;

-real sektorun banklar tərəfindən kreditləşdirilməsinin müasir səviyyəsini araşdırmaq;

-bankların maliyyə sabitliyinin iqtisadi inkişafın investisiya potensialının yüksəldilməsinin mühüm amili olduğunu əsaslandırmaq;

-Azərbaycan Respublikasında iqtisadiyyatın real sektorunun banklar tərəfindən maliyyələşdirilməsinin təkmilləşdirilməsi üzrə praktiki tövsiyələr işləyib hazırlamaq.

Tədqiqatın nəzəri və metodoloji əsası. Dissertasiyanın nəzəri mənbələrini Azərbaycanın və xarici ölkələrin iqtisadçı alimlərinin iqtisadiyyatın banklar tərəfindən kreditləşdirilməsinə, bank- kredit siyasətinə dair elmi əsərləri, həmçinin Azərbaycan dövlətinin müvafiq qanunvericilik aktları, normativ sənədləri, qərarları, proqramları təşkil edir. Tədqiqat işində abstraksiya, təhlil və sintez, induksiya və deduksiya, sistemli yanaşma, müqayisəli təhlil, qrafik, korrelyasiya-reqressiya və s. metodlarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın predmetivə obyektı. Tədqiqatın predmeti kimi Azərbaycan Respublikasında real sektorun maliyyələşdirilməsində bank sisteminin formalaşdırılması, inkişafı və təkmilləşdirilməsi, obyektı isə bank sistemi, transformasiya olunan iqtisadiyyatda onun təzahür formaları çıxış edir.

Tədqiqatın informasiya bazasını Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları, Nazirlər Kabinetinin, Maliyyə Nazirliyinin, Mərkəzi Bankın, İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyinin bülletenləri, hesabatları, bir sıra elmi təşkilatların materialları, dövrü mətbuatın məlumatları təşkil edir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Dissertasiya işinin elmi yeniliyi aşağıdakılardan ibarətdir:

-bazar münasibətləri şəraitində real sektorun formalaşması və maliyyələşməsi yeni nəzəri-metodoloji aspektlərdən öyrənilib aşkara çıxarılmışdır;

-bank sisteminin yeni şəraitə uyğun qaydada təşkili prinsipləri tədqiq edilib öyrənilmiş və onun real sektorun formalaşmasında rolu əsaslandırılmışdır;

-iqtisadi inkişafın hazırkı mərhələsinə uyğun pul-kredit siyasətinin elmi-nəzəri konsepsiyası işlənib hazırlanmışdır;

-real sektorun maliyyələşdirilməsində daxili və xarici maliyyə mənbələrindən istifadənin optimal nisbəti müəyyən edilmişdir:

-müasir şəraitdə Azərbaycanda real sektorun banklar tərəfindən maliyyələşdirilməsinin müasir vəziyyəti və ona təsir edən amillər təhlil edilmişdir.

Tədqiqatın praktik əhəmiyyəti. Tədqiqat işinin nəticələri vədissertasiyanın ümumiləşdirilmiş müddəaları “Pul, Banklar”, “Bank işi” fənnlərinin tədrisi prosesində istifadə oluna bilər.

Tədqiqatın elmi-nəzəri əhəmiyyəti. Tədqiqat işində irəli sürülən vəzifələr, istifadə olunan üsullar, təkliflər tədqiqatın elmi-nəzəri əhəmiyyətini təcəssüm etdirir.

Аннотация

“Роль банковского сектора в реальный сектор экономики и его усиливающиеся тенденции в развитии ”

Цель исследования - является обоснование основных направлений повышения эффективности регулирования и контроля в банковской системе.

Методология исследования - сравнительный анализ, метод дедукции.

Результаты исследования - формирование эффективной системы регулирования банковской деятельности.

Ограничения исследования - требует исследований, основанных на более широкой информационной базе и передовом зарубежном опыте.

Практическая значимость исследования - решение задач по формированию устойчивой банковской системы, отвечающей требованиям экономической безопасности.

Оригинальность и научная новизна исследования - обоснование приоритетов эффективной банковской деятельности на современном этапе реформ.

Ключевые слова: банковская деятельность, экономическая безопасность, финансы, кредит

Abstract

“The role of the banking sector to the real economy and its increasing trends in the development”

Purpose - is the substantiation criterion of basic directions of development of efficient regulation and control in banking system.

Design/methodology - the comparative analysis, a deduction method.

Findings - formation of efficient system regulation.

Research limitations/implications - demands research basing on large information basis and leading foreign practice.

Practical implications - problem solution on formation of stable banking system responding to economic safety.

Originality/value - substantiation of the priority of efficient banking activity in modern stage of reforms

Keywords: banking activity, economic safety, finance-credit